

**REENKARNASYON
İDDİALARI KARŞISINDA
KUR'ÂN-I KERÎM**

*Gök değerli kardeşim Vedat'ın
Saygılarımla.*

28. 5. 04

U. Güllüce

Yrd. Doç. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi
0068678
255.07.02.03.00.00/08/0068678
DİŞK/18

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Kütüphane ve Dokümantasyon
DAİRE BAŞKANLIĞI
Demirbaş No: 103-916

ERZURUM- 2001

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ	I
TENÂSÜH VE REENKARNASYON.....	I
I. TENÂSÜH	I
A. Tenâsüh Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı	I
a. Sözlük Anlamı	I
b. Terim Anlamı	I
B. Tenâsüh İnançının Tarihi Derinliği ve Farklı Tenâsüh Anlayışları.....	4
C. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm Dünyasında Tenâsüh İnanç.....	14
a. Yahudilikte Tenâsüh	14
b. Hristiyanlık'ta Tenâsüh	15
c. İslamî Fırkalarda Tenâsüh.....	16
D. Tenâsüh İnançının Günümüzdeki Durumu	19
II. REENKARNASYON.....	20
A. Reenkarnasyon Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı.....	20
a. Sözlük Anlamı	20
b. Terim Anlamı ve Tenâsüh'ten Farkı	21
B. Reenkarnasyon Teorisi ve Farklı Tezler	23
C. Yakın Dönemlerde ve Günümüzdeki Durumu	28
D. Tenâsüh ve Reenkarnasyon Fikrinin Ortaya Çıkış Nedenleri	30

I. BÖLÜM	32
TENÂSÜH VE REENKARNASYONU İSPAT ETMEK İÇİN ÖNE SÜRÜLEN NAKLÎ DELİLLERİN TENKİDİ.....	32
I. TEVRAT VE İNCİLLER'E YÖNELTİLEN REENKARNASYON İDDİALARI	32
<i>A. Tevrat'ta Âhiret İnanç</i>	32
<i>B. Bugünkü Tevrat'ta Reenkarnasyon İddiaları</i>	33
<i>C. İncillerde Âhiret İnanç</i>	39
<i>D. İnciller'de Reenkarnasyon İddiaları</i>	39
II. KUR'AN-I KERİM'E YÖNELTİLEN REENKARNASYON İDDİALARI ..	48
<i>A. Kur'an'da Âhiret İnanç</i>	48
<i>B. Tenâsüh ve Reenkarnasyona Delil Olarak Gösterilen Âyetler</i>	49
II. BÖLÜM.....	82
REENKARNASYONU İSPAT İÇİN ÖNE SÜRÜLEN TECRÜBÎ VE AKLÎ DELİLLERİN TENKİDİ.....	82
REENKARNASYONU İSPAT İÇİN ÖNE SÜRÜLEN SÖZDE TECRÜBÎ VE AKLÎ DELİLLER	82
I. TECRÜBÎ DELİLLER.....	82
a. Doğum İzleri	82
b. Harika Çocuklar	83
c. İçgüdüler ve İçtepiller	84
d. Fobiler.....	85
e. Antipati, Sempati	88
f. Deja-Vü'ler	88
g. Reenkarnasyon Hatıraları	91
h. Ksenoglosi	95
i. Hipnoz Deneyleri	100
j. Spirtizma Yoluyla Elde Edildiği Söylenen Tecrübeler:	105
II. AKLÎ DELİLLER.....	109

III. BÖLÜM	114
TENÂSÜH VE REENKARNASYON ALEYHİNDEKİ NAKLÎ, AKLÎ, AHLAKÎ, TECRÜBÎ VE BİLİMSEL DELİLLER.....	114
I. TENASÜH VE REENKARNASYON OLMADIĞINI BİLDİREN NAKLÎ DELİLLER (ÂYETLER)	114
<i>A. AHİRET HAYATININ ÇEŞİTLİ MERHALELERİNDEKİ DÜNYAYA TEKRAR DÖNÜŞ İSTEKLERİNİN REDDEDİLDİĞİNİ BİLDİREN ÂYETLER</i>	<i>114</i>
a. Ölüm Anında Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler	114
b. Mahşerde, Hesaba Çekilme Esnasında Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyet	117
c. Cehennem’i Gördükleri Esnada Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler	117
d. Cehennem’de İken Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler	118
<i>B. DÜNYAYA TEKRAR DÖNÜŞ OLMADIĞINI BİLDİREN DİĞER ÂYETLER</i>	<i>119</i>
II. TENÂSÜH - REENKARNASYON OLMADIĞINI GÖSTEREN AKLÎ, AHLAKÎ, TECRUBÎ VE BİLİMSEL DELİLLER.....	125
a. Akli Deliller	125
b. Ahlakî Deliller.....	128
c. Tecrübî ve Bilimsel Deliller.....	129
d. Tenâsüh ve Reenkarnasyon İnancının Menfî Tezâhürleri.....	130
SONUÇ.....	133
BİBLİYOGRAFYA	134

ÖNSÖZ

Çağımızda geçmişe ait bir takım batıl inanç ve hurafelerin çağdaş kılıflar içinde sunularak yeniden gündeme getirildiğine şahid olmaktayız. İşte, reenkarnasyon da, tenâsühün yeni bir tarz ve üslupla sunulan çağdaş bir görünümü olup, zaman zaman gündeme getirilen bu tür bir iddiadır. Temeli çok eskilere dayanan bu düşünce, insanların ölüm ötesi hayata olan fitrî ilgilerinden ve konunun ilginçliğinden dolayı, dikkatleri çekmekte, bu yüzden medya tarafından da sık sık işlenmektedir. Bu arada konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan kimseler, anlatılanların doğruluğu veya İslam'ın bildirdiği âhiret inancıyla bağdaşıp bağdaşmaması hakkında şüphe içinde kalabilmektedir. Bu da, konunun ilmi bir tarzda ele alınıp aydınlatılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Daha önce *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Âhiret'in Varlığı* adlı doktora tezimizde* *Kur'ân-ı Kerîm'de Anlatılan Diriliş ve Âhiret Hayatının Belli Başlı Özellikleri* başlığı altında kısmen değindiğimiz bu konuyu, önemine binâen geniş ve etraflı bir şekilde bu çalışmamızda da ele almayı uygun gördük. Bu eserde, bu teoriyi çeşitli yönleriyle ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Öncelikle tenâsüh ve reenkarnasyon kavramları üzerinde durarak, tarih boyunca bu inancı benimseyen gruplar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Daha sonra, bu teoriyi savunanların ortaya sürdükleri naklî (dinî) ve aklî (felsefî) delilleri değerlendirmeye çalıştık. Son bölümde ise bu teoriinin aleyhinde olan ve tutarsızlığını gösteren naklî ve aklî deliller üzerinde durduk.

Naklî delillerde konu âyetler çerçevesinde geniş bir şekilde ele alındığı gibi, Tevrat ve İnciller'de geçip de reenkarnasyon manasında değerlendirilen ifâdeler de ele alınarak tartışılmıştır.

Çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarıma ve mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Veysel GÜLLÜCE

ERZURUM-2001

* Söz konusu tez *Kur'an-ı Kerim'de Âhiret İnancının Temelleri* adı altında yayımlanmıştır.

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser
a.y. : aynı yer
bkz. : Bakınız
c. : cilt no
çev. : çeviren
DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
Fak. : Fakültesi
Hz. : Hazret-i
İA. : İslam Ansiklopedisi
(r.a) : radiyallâhu anh
RM. : Ruh ve Madde Yayınları
s. : sayfa no
(s.a.s) : sallallahu aleyhi ve sellem
tbk. : tahkik
ilk. : ta'lik
tsz. : tarihsiz
Üniv. : Üniversitesi
v. : varak no
vd. : ve devamı
vd. : ve devamı
vs. : ve saire
yay. : Yayınevi

GİRİŞ

TENÂSÜH VE REENKARNASYON

I. TENÂSÜH

A. TENÂSÜH KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

a. Sözlük Anlamı

Tenâsüh, Arapça bir kelime olup, nesh kökünden gelmektedir. Nesh, sözlükte (lügatte) iki manaya gelmektedir.

1. Bir şeyi, onu takip eden başka bir şeyle izale etmek, gidermek, iptal etmek, değiştirmek. Meselâ, güneşin gölgeyi, gölgenin güneşi, yaşlılığın gençliği izalesi hakkında bu fiil kullanılmaktadır. "... **Bunun üzerine, Allah şeytan'ın ilkâ ettiklerini nesheder (giderir)**" (Hacc, 57) âyetinde geçen *nesh* de, bu manada kullanılmıştır.¹

2. Bir şeyi, başka bir şeye nakletmek. Meselâ, bir kitabı başka bir yere yazarak aynen oraya nakletmek, çoğaltmak bu manadadır. Kendisinden nakilde bulunan kitaba *nüşa* denir. "**Biz sizin yaptıklarınızı istinsah ediyorduk**" (Câsiye, 29) âyetinde de bu manada kullanılmıştır. Zamanların, asırların ve nesillerin birbirini takip edip yerlerine geçmeleri hakkında da *tenâsüh* ifâdesi kullanılmaktadır.² Aşağıda terim (istilahî) manasında açıklayacağımız tenâsüh, nesh'in bu ikinci anlamıyla ilgilidir.

b. Terim Anlamı

Tenâsüh, rûhun, ölümden sonra, başka bir bedende yeniden dünyaya gelmesidir.³ Geçmişte, tekammus (yeni bir gömlek/ beden giyme) şeklinde ifade

¹ Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 490; İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'an*, Daru'l- Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 20; Feyruzabadî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1968, III, 61.

² İbnü'l-Cevzî, *Nevâsih*, s. 20; Rağib, s. 490; Feyruzabadî, s. 334; İbn Manzûr, III, 61.

³ Benzer tarifler için bkz. Seyyid Şerif Cürcanî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Daru'l-Tibaati'l-Amire, İstanbul, 1311, VIII, 300; Ahmed Zeki Bedevî, *Mu'cemu Mustalahatu Ulûmi'l-İctima'iyye* (A Dictionary Of The Social Sciences), Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1986, s. 351; Ali Ekber Dehhudâ, *Lugatname-i Dehhudâ*, Tahran, 1343(hş.), c. XV, *Nesh* maddesi; Ahmed Çelebi, *Edyânu Hindî'l-Kubrâ*, Mektebetu'n-Nahda, 1976, s. 63; Said Havvâ, *el-İslâm*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1981, s. 785; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996, s. 445.

edildiği gibi, günümüzde, ruh göçü olarak da ifade edilmektedir. Batı dillerindeki karşılığı, *métempsychose* veya *transmigration*'dur.⁴

Ruhun insan bedenine intikaline *nesh*, hayvan bedenine geçmesine *mesh*, bitkilere hulûl'üne *resh*, cansız varlıklara nakline de *fesh* denilmiştir.⁵

Ancak, burada şu önemli noktaya işaret edelim ki, aslında, insanın hayvan sûretine çevrilmesi olan *mesh*, Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı şekliyle, bir *tenâsüh* değildir. Çünkü, *mesh*'i *tenâsüh*ten ayıran çeşitli farklar vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a. İbn Abbas'ın belirttiğine göre, *mesh*'e maruz kalanlar, yiyip içmemiş, nesilleri üç günden fazla devam etmemiştir.⁶ Rasûlullah'a (s.a.s) hayatta olan maymun ve domuzların *mesh* sonucu mu yaratıldıkları sorulunca şu cevabı vermiştir: “*Yüce Allah helâk ettiği veya cezalandırdığı bir kavmin neslini sürdürmemiştir. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı.*”⁷

b. Bu durum bütün insanlık için geçerli genel bir kanun olmayıp, hususî bir taife içindir. *Tenâsühçülere* göre ise, ruhların farklı bedenlere intikali bütün ruhlar için geçerlidir.

c. *Mesh* yoluyla maymun ve domuz şekline dönüştürülen kimsenin ruhu, yine o insanın ruhudur, değişen sadece bedendir. *Tenâsüh* nazariyesine göre ise, ruh hayvan bedenine intikal edince kendisi de bir hayvan ruhu sayılır.⁸

d. *Mesh*'de rûhun başka bir bedene intikali yok. Sadece rûhun içinde bulunduğu beden değiştiriliyor.

e. *Mesh*'de ölüm söz konusu değil. O insan ölmeden, bedeni başka bir varlığa dönüştürülüyor. *Tenâsüh*'de ise, ruhun, ölümden sonra başka bir varlığa intikali söz konusudur.

⁴. Bedevî, s. 267.

⁵. Cürcanî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, III, 230; M. Seyyid Ahmed Müyesser, *er-Râh fî Dirasâtî'l-Mütekellimîn ve'l-Felâsife*, 2. bsk. Kâhire, 1988, s. 205; Dehludâ, XV, 976-977.

⁶. Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nüketu ve'l-Uyûn*, Beyrût, 1992, I, 135.

⁷. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 390, 413, 466.

⁸. Müyesser, s. 210.

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'a isyan eden bazı toplulukların maymun, domuz gibi hayvanlara dönüştürüldüğünü (*mesh*) ifâde eden âyetlere⁹ gelince, bunlar iki şekilde yorumlanmıştır:

Alimlerin büyük çoğunluğuna göre, bu âyetlerde geçen mesh *hakikî*dir. Yani o insanlar gerçekten maymun ve domuz sûretlerine çevrilmişlerdir. Bazılarına göre ise, bu âyetlerdeki mesh *manevî*dir. Yani o insanlar beden olarak o hayvanlara dönüştürülmemiş, ancak, ahlakî olarak onlara benzetilmişlerdir. Taberî, Mücâhid'den mervî olan, bu görüşü naklettikten sonra, tenkid ederek, bu görüşün Kur'an'ın zahirine aykırı olduğunu, çünkü bu durumun Kur'an'da açıkça ifâde edildiğini belirtir.¹⁰ Razi de, bu ifâdenin mecâzî olarak değerlendirilip, mânevî mesh olarak düşünülmesinin bir mahzuru olmadığını belirtmekle beraber, mesh'in caiz olduğu hususunda alimlerin icmasından yola çıkarak, selâmetin icma-ı ümmette olduğunu, dolayısıyla âyeti zahiri üzere hamletmenin daha doğru olacağını, tevile gerek olmadığını belirtir.¹¹

Hz. İsâ'nın kıyamete doğru tekrar dünyaya döneceğini bildiren haberleri de bu manada, yani tenâsüh veya reenkarnasyon olarak değerlendirmek¹² son derece yanlıştır. Çünkü rivâyetlerde söz konusu edilen Hz. İsâ'nın kendisidir. Başka bir bedende dünyaya gelmiyor. Adeta, gökyüzüne uzun bir seyahata çıkan birisinin daha sonra geri dönmesi söz konusudur.

Resh de, eğer bu terimle insanın taşa çevirilerek öylece kalması kasdolanıyorsa, tenâsüh olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim Anadolu'nun pek çok yöresinde taşa, kayaya dönüştüğü söylenen gelinler, gelin alayları gibi inançlar bu türden olup, tenâsühle bir ilgisi yoktur. Çünkü, o kayaların ruh sahibi olup, daha sonra yeniden bedenlenecekleri gibi bir anlayış söz konusu değildir.

⁹ bkz. Bakara, 65; Maide, 60; A'raf, 166.

¹⁰ bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr el-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I, 372, 373; keza bkz. Maverdî, I, 135. Kâşânî de bu âyeti mücahid gibi değerlendirerek, hayvanî içgüdülerine boyun eğen günahkârların, zamanla taklit ettikleri hayvanların sıfatlarıyla bütünleştiklerini ifade eder (Pierre Lory, *Kâşânî'ye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri*, çev. Sadık Kılıç, İnsan yay., İstanbul, 2001, s. 117).

¹¹ Fahrüddin Muhammed b. Ömer el-Razî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, III, 103.

¹² Papus, *Reenkarnasyon* adlı eserinde bu tür bir değerlendirmede bulunmaktadır. bkz. Gérard Encausse Papus, *Reenkarnasyon Fiziksel Astral ve Ruhsal Evrim* (La Réincarnation) RM., İstanbul, 1999, s. 140.

B. TENÂSÜH İNANCININ TARİHİ DERİNLİĞİ VE FARKLI TENÂSÜH ANLAYIŞLARI

Tarihin çok eski devirlerine dayanan ve pek çok toplumda köklü bir izi bulunan, tenâsüh inancı, kendini en kuvvetli şekilde Hint felsefesinde hissettirmiştir.¹³ Bu inancın farklı biçimleri olsa da, tenâsühe inananlar genel olarak iki gruba ayrılır. Birinci gruba göre, rûhlar bedenlerini terkettikten sonra aynı veya farklı türden olan bedenlere intikâl ederler. Bu görüşe göre tenâsüh sevap ve ikap nev'indendir... İkinci gruba göre ise, rûhlar bedenlerinden ayrıldıktan sonra sadece kendi türlerinden olan bedenlere intikâl eder, başka nev'lere geçmezler.¹⁴

Başhcaları, Hinduizm, Budizm, Çaynizm ve Sihizm olan Hint kökenli dinlerin¹⁵ en bâriz vasfı tenâsüh inancıdır. Birunî' nin ifâdesiyle, "Nasıl ki, kelime-i şهادet müslümanlığın şîârı, teslîs hristiyanlığın, isbât (sebt /sabbat/cumartesi günü çalışmayı bırakmak) yahudiliğin alâmeti ise, tenâsüh de Hint dinlerinin alâmetidir. Tenâsühe inanmayan onlardan sayılmaz."¹⁶

Ancak, Hintçe'de *samsara* adı verilen bu inanç, Hintlilerle beraber doğmamıştır. Hintliler de başlangıçta insanın dünyaya bir kere geldiğine, ölümden sonra iyileri cennetin, kötülerini ise, cehennemine beklediğine inanıyordu.¹⁷ Kutsal kitaplarında antropomorfik karektere bürünmüş olsa dahi yine de içten içe tevhid pırıltıları da hissedilmektedir.¹⁸ Bazılarına göre, Hintlilerin en eski kutsal metinleri sayılan Rig-Veda'da görülmeyen bu inanç, daha sonraları ani bir şekilde,¹⁹ Krişna'nın

¹³ Muhammed b. Abdülkerim eş-Şhrîstânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, ilk. A. Fehmi Muhammed, Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut, 1990, s. 714; James Thayer Addison, *La Vie Après La Mort Dans Les Croyans De L' Humanité*, Paris, 1936, s. 125; A. T. Mann, *Reinkarnasyon (Yeniden Doğuş)*, çev. Gökhan Sezgi, HYB yayıncılık, Ankara, 1998, s. 1 vd; Fâvî, s. 36; Havvâ, s. 786; M. Şenuseddin, *Felsefe-i Ulâ*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1341.s. 189.

¹⁴ bkz. Abdulfettah el-Fâvî, *Akâdetu'l-Meâd beyne'd-Dîn ve'l-Felasife*, Mektebetü Dâri'l-Urûbe, Kuveyt, tsz. s. 51.

¹⁵ Hinduizm'in belli bir kurucusu ve amentü'sü yoktur. Başlangıcı yaklaşık 35 asır öncesine dayanır. (Ali İhsan Yitik, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenâsüh İnancıyla İlişkisi*, RM., İstanbul, 1996, s. 17,18. 70).

¹⁶ a.g.e, s. 41 (Ebu'r-Reyhan b. Ahmed el-Birunî, *Tahkiku mâ li'l-Hind* , s. 39'dan naklen).

¹⁷ Jenny Randles-Peter Hough, *Öteki Dünya (The Afterlife)* çev. Mehmet Harmaner, Say yay., İstanbul, 1995, s. 19; Addison, s. 248.1; Yitik, s. 62-63, 67, 78.

¹⁸ . Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil yay., İzmir, 1993, s. 260, 264.

¹⁹ Havvâ, s. 786.

etkisiyle,²⁰ *Veda* metinleriyle başlayarak, Upaniṣadlar'da nihai şeklini almıştır.²¹ Upaniṣadlar'da karşımıza çıkan ilk yenilik ruhların göçü (samsara) dır. Upaniṣadlar'ın bir çok yerinde, arzularına tabi olan insanların tekrar tekrar doğacakları anlatılmaktadır. Bu inancın, Upaniṣadlar'a çok eski halk geleneklerinden sızdığı söylenir.²² Bazılarına göre ise, bu inanç, zannedildiği gibi Upaniṣadlar'da aniden ortaya çıkmış yeni bir inanç değildir. Aksine, ismen zikredilmemiş olsa bile, Hint kültürünün ilk yazılı kaynağı olarak kabul edilen Rig-Veda ilahilerinde yer alır.²³

Upaniṣadlar'daki rivâyete göre, 'Ay Alemi'nden yeryüzüne dönen yağmur damlaları içinde toprağa düşen ruhlar, bu damlaların bitkiler tarafından emilmesiyle bitkilere, buradan da, ya doğrudan doğruya ya da hayvanlar vasıtasıyla insanlara intikal eder, böylece dönüş güzergâhını tamamlayarak, yeniden yeryüzünde bedenleşir. Ancak, bu yağmur damlalarının münbit bir toprağa düşme ihtimali ne ise, bir ırmak, göl veya okyanusa düşerek buharlaşması ve böylece bu olayın defalarca tekrarlanması ihtimali de en az o kadar, belki daha da fazladır.²⁴

Hint dinlerindeki tenâsüh inancına göre, rûh (atman) ebedî olup, fenâyâ maruz değildir. Ölüm, beden değiştirmeden başka bir şey değildir. Yükselme ve terakkiyi hak eden ruh, bir melek gibi olup, göklerde istediği gibi dolaşıp tasarrufla bulunur. Hatta, ilah derecesine dahi yükselebilir. Günahları ve hataları sebebiyle aşağılanmayı hak eden ise, bu tür davranışlardan uzaklaşmaya kadar, çeşitli hayvan ve bitki bedenlerinde doğmaya mahkum olur. Ruh, zühd ve inziva yolu ile, tenâsüh çemberinden kurtulup, *nirvanaya* ulaşabilir. Yogalar atman'ın Brahman'la vahdet kurma yoludur. Bütün Hint dinlerinde, ilahî dinlerde bilinen şahsî, cismanî diriliş inkâr edilmektedir. Bundan dolayı

²⁰ Krişna şöyle der: Beden dağılınca, eğer bilgi ağır basarsa, rûh saf varlıklar katına yükselir. Hirs ağır basarsa, yeniden dünyaya döner... Mutlu da olsa mutsuz da olsa her yeni bedenlenme, daha önceki hayatlar sırasında ortaya konmuş eserin sonucudur (Léon Denis, *Ebedî Olan Ruhlar -Après La Mort* Exposé de La Doctrine des Esprits-, RM., İstanbul, 1994, s. 30). İnsan kıyafet değiştirdiği gibi, beden de değiştirir. Tekrar doğunca, eski bedenindeki bilgileri hatırlar... (*Tekrar Doğuş*, III, 17,18).

²¹ Tantavî Cevherî, el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Kerim, İntişaratu Afitâh, Tahran, 1350, X, 2. cilt, s. 25; Denis, s. 28; Havvâ, s. 786; Yitik, 81; *Tekrar Doğuş*, I, s. 72-73.

²² Cemil Meriç, *Hind Edebiyatı*, Dönem Yayınları, İstanbul, tsz., s. 24; *Tekrar Doğuş*, 74.

²³ Yitik, s. 59.

²⁴ Yitik, s. 95.

ölülerini yakmaktadırlar.²⁵ İnsan yeniden doğduğunda bir hayvan bedeninde de dünyaya gelebilir. Ancak bazı hindû fırkalarına göre rûh, ancak kendi nev'ine intikal eder. İnsan rûhu yine bir insan, hayvan rûhu da yine bir hayvan olarak dünyaya gelir.²⁶ Hinduizm'e göre, fazilet mağlup, kötülük galip duruma geldiği dönemlerde ilahlar insan kılığına girerek, faziletin hakimiyetini sağlarlar. Hatta bazı tanrıların maymun, yarı-maymun, yarı-ay gibi hayvan kılıklarında tekrar doğdukları da kabul edilir.²⁷

Hinduizm'deki tenâsüh inancını bütün ayrıntılarıyla Mahava-Dharma-Sastra, diğer adıyla *Manu Yasaları*'nda görmek mümkündür. Yüzlerce maddeden oluşan bu yasaların *onikinci bölümünde*, dünyada işlenen çeşitli eylemlere göre, bir sonraki hayatta nasıl bir tenâsühe maruz kalınacağı etraflı bir şekilde anlatılmıştır. Bu yasalarda, üç çeşit ruh göçünden bahsedilmektedir. Bunlar, iyi rûhların ilahî doğaya; tutkunun hakim olduğu ruhların beşerî hale katılmaları; karanlığa dalmış olanların ise, hayvanların durumuna inmeleridir. Bu üç çeşit göçün her biri, eylem ve bilgilere nisbetle, aşağı, orta, yüksek olmak üzere yine üç gruba ayrılır. Meselâ, *karanlık niteliğinin en aşağı derecesi* nebatlar, kurtlar, böcekler...; *orta seviyesi*, filler, atlar, aslanlar, kaplanlar...; *yüksek seviyesi* ise, dansçılar, kuşlar, âdî insanlar; devler ve vampirlerdir. *Tutku niteliğinin en alt seviyesi*, aktörler, sarhoşlar...; *orta seviyesi*, krallar, savaşçılar, becerikli insanlar; *en üst seviyesi* ise, semavî müzisyenler, tanrı izinde olan dahiler... dir. *İyilik niteliğinin en alt seviyesi*, keşişler, zahitler, brahmanlar...; *orta seviyesi*, azizler, tanrılar, yıldızların yöneticileri...; *en üst seviyesi* ise, Brahma ve daha başka ilâhlardır. Manu yasalarında cezanın günaha uygun bir şekilde gerçekleşeceği görülmektedir. Meselâ, Buğday çalan, fare; su çalan, dalgıç kuşu; et çalan, akbaba olarak dünyaya gelir.²⁸

Hayatın döngüsel (devrî) bir süreç olduğu fikri, hinduların dünya görüşüne her düzeyde nüfûz etmiştir. Buna göre çağlar tekerrür eder. Yani bir bakıma çağların da

²⁵. Jean Varenne, "*Hinduizm*", (Mehmet Aydın, *Din Fenomeni* , Konya, 1995 içinde), s. 294, 295; Shankara, *Tefrik Etme Hazinesi*, (Viveka Chudamini), Dergah yay., İstanbul, 1976, s. 42, 66; Hermann Hesse, *Siddharta*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 30, 69. Favi, s. 36-37

²⁶. Çelebi, *Edyanu Hindî'l-Kübra*, s.178.

²⁷. Valmiki, *Ramayana*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 14, 19, 20, 26.

²⁸. Papus, s. 153-156;; Manu yasalarının tafsilatı için bkz. Papus, s.147-165; *Tekrar Doğuş*, I. 75-82.

Yeniden dünyaya gelişin, rûhün tekâmülünü tamamlayıncaya kadar dünyaya tekrar gelmesinin sebebi olan *karma*³⁷ kavramı, Hint dinleri arasında farklı suretlere bürünmüştür. Caynizm'deki karma, Hinduizm'deki gibi amellerin karşılığını gerçekleştiren itibarî bir emir değil, ezeli ve maddî bir varlıktır. Süt su ile nasıl karışırsa, karma da rûhla öyle karışır ve insan nefisini arındırıp, dünyevî rağbetlerden uzaklaşıncaya kadar ondan ayrılmaz, tekrar tekrar dünyaya gelmesine sebep olur.³⁸ Pudgalarada ekolü, karmik birikimlerin *pudgala* adındaki sürekli bir varlık vasıtasıyla yeni varoluşlara taşındığını söyler. Vasubandhu ise, bu işin "aracı varlık"la yapıldığını, bu varlığın sahip olduğu itici güç sayesinde yeniden doğumun meydana geldiği mekân ne kadar uzak olsa da, orayı görüp ulaşacağını söyler.³⁹ Tibet'in Ölüler Kitabı'nda ise, karma, insanın yaptıklarının görüldüğü bir nevi ayna olarak anlatılmaktadır: "... Ben hiç kötülük etmedim diye yalanlamaya çalışacaksın. O zaman ölüm meleği *karmamın* aynasına bakalım diyecek. Böyle diyerek her iyi ve kötü şeyin açıkça görüldüğü aynaya bakacak..."⁴⁰

Budistler'in güney yorumuna göre ise, insan öldüğünde bütün huyları ve kişilik özellikleri *skandha* (karma taşıyıcısı) denilen psişik kalıntılar haline gelir. Skandhalar daha sonra başka birinde tekrar doğar. Fakat ortada, devam eden bentliğe dair bir bağ yoktur.⁴¹ Budizm'deki bu karma anlayışını tenkid eden Holmes şöyle diyor: '*Budist fikrine göre sormamız gereken soru oldukça basittir. Benim ve karmamın varisi arasındaki kimlik bugünkü benle yirmi yıl sonraki ben arasındaki kimlik kadar gerçek mi? Değilse, tekrar doğuş doktrini tamamen saçmadır.*' Ona göre, karma

³⁷ *Karma* terimi, Sanskritce yapmak, etmek anlamındaki *kri* köktünden türeyen ve aksiyon, fiil, yapıp etme vb. anlamları ifade eden bir isimdir. Budist kutsal literatürünün dili Palice'de ise, bu kavram *kamma* şeklindedir. Manası Hinduizm'dekinden biraz daha sınırlıdır. Zira karma (kamma) Budist düşünce sisteminde sadece belirli bir istek ve arzu sonucu iradi olarak icra edilen ahlaki öneme sahip fizikî ve zihni fiilleri ifâ eder (Yitik, s. 133). Karma'yı, rûhün doğum-ölüm fasit dairesindeki (samsaradaki) hareketini düzenleyen prensip olarak tarif edebiliriz (Yitik, s. 36).

³⁸ Çelebi, s. 116; Yitik, s. 160.

³⁹ Yitik, s. 146-148.

⁴⁰ Kazi Dawa Samdup, çev. Suat Tahsuğ, RM., İstanbul, 1976, *Tibet'in Ölüler Kitabı* (Bardo Thidol), s. 59.

⁴¹ *Tekrar Doğuş*, III, 32. Hint dinlerine ait olan karma prensibi, benzer yorumlarla çağımızda reenkarnasyonu savunan ruhçu gruplarca da benimsenmektedir. Örneğin Steiner şöyle diyor: "Hayatımızın hatıraları bütün uzayı kaplayan yaşam esirine yazılır ve sonsuza kadar orada kalır. Bunun bir parçasını ve geçmiş yaşamımızı gelecek bedenlerimize taşırız... Kişisel ahlakımız ve ruhumuzun ifadesi olan eylemlerin toplamı astral bedende saklanır..." (Mann, s. 65).

doktrini yeniden doğan benlik fikrinden ayrı tutulduğu zaman tamamen anlamsız olur.⁴²

Hindular arasında *karma*'da tanrının rolünün bulunup bulunmadığı da tartışmalıdır. Sankhya-Yoga ve Minamsa ekollerine göre, karmik birikimler, tanrı veya benzeri bir varlığın müdahalesine gerek olmaksızın, zaman içerisinde kendiliğinden oluşacak ve semeresini verecektir. Nyâya-Vaisesika'ya göre ise, karmik birikimlerin semerelerini verebilmesi için Tanrının varlığı her zaman için zorunludur. Vedanta sistemine göre de durum böyledir.⁴³ Aksi halde şu sorunun cevapsız kalacağı ortadadır: *Tenâsüh, karmaya göre belirleniyorsa, bunu belirleyen, meselâ, bir hayvanın insan sûretinde yeniden şekillenmesini sağlayan kimdir?*

Hint dinleri, rûhun bekâsı ve yaptıklarının karşılığını görmesi açısından semavi dinlere benzese de, bu karşılığın dünya hayatında aranmasıyla onlardan ayrılır.⁴⁴ Onlar, insanların işledikleri fiillerin, yaptıkları küçük-büyük her şeyin tesbit edildiğine inanmış, ancak bunların karşılığının tekrar dünyaya dönmek suretiyle görüleceği hatasına düşmüştür. Bu inancı, ilk suhulardan beri bildirilen âhiret inancının, bozulmuş, başka şekle bürünmüş halidir diye düşünebiliriz. Tabir yerinde ise, âhireti ve ebedî hayatı bu dünyada aramışlardır. Karma da, bir kanun olarak düşünüldüğünde, daha çok kader inancını, maddî bir varlık olarak düşünüldüğünde ise, amel defterlerini hatıra getirmektedir. Ama yine, tahrîf edilmiş, bozulmuş ve dünyevileştirilmiş şekliyle...

Hint dinlerinde tenâsüh inancına zıt gibi görünen cennet ve cehennem inancının da bulunması,⁴⁵ hintlilerin ilk dönemlerindeki sahih dinlerinin bir bakiyesi ve uzantısı olarak yorumlanabilir.⁴⁶

Birumî'ye göre, hintlilerin tenâsühe inanmalarının nedeni, rûhın ilahî kurtuluşunu temin edecek nihâî bilginin, ancak böyle silsile halindeki varoluşlar

⁴² *Tekrar Doğuş*, III, 33 (Edmond Heimes, *The Creed of Buddha*'dan naklen).

⁴³ Yitik, s. 119 vd.

⁴⁴ Aziz b. Muhammed en-Nesefî, *Risâle der Beyanî Ehli't-Tenâsüh*, yazma (Beyazıt Devlet Kütüphanesinde), varak, 34; Çelebi, *Edyânu Hindî'l-Kübrâ*, s. 64; Turan Koç, "Molla Sadra'ya Göre Ölüm Sonrası Hayat Açısından Ruh-Beden İlişkisi", *İslâmiyât*, III, sayı. I, s. 103.

⁴⁵ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak yay., Ankara. 1988 s. 240; Randles-Hough, s. 21; Fericcullah Abdulbarî Ebu Atailah, *el-Yevnu'l-Ahir heyne'l-Yehüdiyyeti ve'l-Mesihîyyeti ve'l-İslâm*, Dâru'l-Vefâ. el-Mansuriyye, 1992, s. 44.

⁴⁶ Ebu Atailah, s. 45.

süresince edinilecek tecrübelerle elde edilebileceğine inanmalarındır. Çünkü, onlara göre, tek bir varoluş müddetince böyle bir tecrübenin tamamlanması mümkün değildir.⁴⁷ Hintlileri bu inanca götüren düşünce şöyle açıklanmaktadır: Arzular hayatımızda çok etkilidir. Ancak arzularımız başkalarının hayatını da etkilemektedir. Arzularımızdan kaynaklanan davranışlarımızla başkalarına iyilik veya kötülüklerde bulunabilmekteyiz. Bu yüzden, Sanskritçe'de karma adı verilen *karşılık kanununa* (kânuu'l-cezâ) maruz kalmak kaçınılmazdır. Çünkü tabiatta küçük olsun büyük olsun insanın hiç bir amelini iltimal etmeyen, aksine karşılığını veren bir nizam vardır. Ancak hindûlar, yapılanların karşılığının çok kere bu dünya hayatında gerçekleşmediğini, zalime cezasının, iyi kimseye mükâfatının verilmediğini görerek, yeniden bedenlenme yani tenâsüh yoluyla bu durumun gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Ayrıca, onlara göre, bedenden ayrılan ruhun maddi âlemle ilgili arzu ve istekleri, başkalarına karşı yerine getirmesi gereken pek çok borç ve görevi vardır. Dolayısıyla başka bedenlerde yeniden dünyaya gelmelidir.⁴⁸

Eski Mısırlılar'da da tenâsüh inancına rastlanmaktadır.⁴⁹ Bu inanca sahip olanlara göre, kötülükleri galib gelenler hayvan bedenlerine sokularak tekrar dünya hayatına dönerler. Hatta, iyi rûhlar da *üç bin* yıllık cennet hayatından sonra eski bedenlerine girerek yeni bir imtihan için tekrar dünyaya dönerler.⁵⁰ Eski Mısırlılar'ın, cesetleri mumyalayarak çürümemeleri için büyük özen göstermelerinin temelinde de bu inancın yattığı tahmin edilmektedir. Onlara göre rûh, ancak cisim sağ kaldığı müddetce yaşayabilir ve rûhın tekrar bedenine dönmesi de ancak bu sayede gerçekleşebilir.⁵¹ Mumyalama, reenkarnasyonla mücadele veya geciktirme çabası olarak⁵² veya ölümlere saygının, onları memnun etmenin bir gereği ve ölümden sonraki hayata inanmanın bir tezahürü olarak da değerlendirilmektedir.⁵³

⁴⁷ Yitik, s. 36 (Ebû Reyhan el-Bîrûnî, *Alberuni's India*, New Delhi, 1964, s. 50'den).

⁴⁸ Çelebî, s. 63.

⁴⁹ Abdulaziz es-Seâlibî, *Muhadarat fî Tarihi'l-Mezahibî ve'l-Edyân*, Beyrut, 1985, s. 55; Kezâ, bu inancın Mısır'daki tezahürleriyle ilgili olarak bkz., Papus, s. 30, 33, 38-40, 48, 95; Manu, s. 11 vd.

⁵⁰ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 45-73.

⁵¹ Muhammed Ebu Zehra, *ed-Diyanâtu'l-Kadîme*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kuveyt, tsz., s. 17; Papus, s. 20.

⁵² bkz. Denis, s. 95.

⁵³ Haluk Hacıoğlu, *Hayat, Ölüm ve Ötesi*, RM., İstanbul, 1996, s. 96.

Eski Mısır'da, Hz. Musa zamanındaki Firavun döneminde ortaya çıktığı söylenen bu inanç,⁵⁴ Mısır'da sınırlı, hatta daha çok firavunlar için geçerli idi. Çünkü, firavunları ilâh sayan Mısırlılar onların öldüğünü görünce çare olarak, ölenin sadece ceset olduğunu, rûhun ise, o firavunun evlat veya torunlarından birinin cesedinde başka bir firavun olarak tekrar dünyaya geldiğini düşünmüştür.⁵⁵

Tenâsüh inancı Eski Yunan'da M. Ö. VI. asırda ortaya çıkan ve Trakyalı Orfe tarafından kurulan orfizm mezhebinde (orfecilik) görülür. Orfik doktrine göre insan, ruhunu hapiste tutan bedeninin bağlarından kendini kurtarmak zorundadır. Nihai özgürlük için önünde uzun bir yol vardır. Ölüm bu bağları kısa bir zaman için koparmaktadır. Çünkü rûh kendini tekrar bir beden içinde bulmaktadır... Bir çok insan ve hayvan bedenlerinde yaşamak üzere *zaruret çemberi* içindeki yolunda ilerlemeye devam etmektedir. *Tekrar doğuşlar çarkı* onun üzerinde umutsuzca dönmektedir... Doktrinin ilginç bir yanı da, tekrar doğuş çarkı sayesinde sadece ruhların değil, tüm evrenin de tekâmül ettiği düşüncesidir.⁵⁶

Bu inanç, Fisagor ve Eflatun tarafından da benimsenip geliştirilmiştir. Rûhun yok olmayacağını fakat tenâsüh yoluyla başka varlıklara geçeceğini ve böylece ardarda gelen yeni doğuşlarla temizleneceğini söyleyen Fisagor, kendisinin de tenâsüh geçirdiğini anlatmıştır.⁵⁷ Onun öğretisi, sonunda tanrı katına ulaşmak üzere, ruhun arınmasını temel edinmektedir. Bu öğretiyle Orfik öğreti ve Empedokles öğretisi arasında büyük bir benzerlik vardır. Hepsi de şunu söylemektedir. Ruh ezeli olduğu gibi ebedidir de. Tüm canlı varlıklar birbirine bağlıdır. Onun içindir ki, hayvanları öldürenler ve etleriyle beslenenler dine aykırı davranmaktadır. Çünkü kendileriyle aralarında kan birliği bulunan varlıkları öldürmektedirler. Gelip geçici yolcular gibi,

⁵⁴. İbn Kayyımî'l-Cevziyye, *Telhîsu İblîs*, 114. ve 115. S. el-Cüme'yi, 4. bsk., Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, s. 99.

⁵⁵. Fâvî, s. 42.

⁵⁶. *Tekrar Doğuş*, I, s. 114-117 (Bertholet, *La Réincarnation*; E. Rohde, *Le Culte de l'Âme chez les Grecs* ve A. Georges'in *La Réincarnation* eserlerinden naklen); Mann, s. 36; Yitik, s. 75.

⁵⁷. Şchristaui, s. 394; Addison, s. 144; Papus, s. 169; Mann, s. 38- 40; Bağcıci, a.y; Yitik, s. 75.; *Tekrar Doğuş*, III, 108. Burada şunu belirtelim ki, Papus, Fisagor'un tenâsühe değil de, insanların ölümden sonra yine insan bedenlerine intikâli manasında değerlendirdiği reenkarnasyona inandığını söyler. O'na göre, Fisagorun tenâsühle ilgili örneği, talebelerine ders vermek, onların büyük zatların ruhlarını taşıdığı iddialarının doğru olmadığını bildirmek için verilmiş olup, yanlış anlaşılmıştır. bkz. *Reenkarnasyon*, s. 117 vd.

ruhlar da mesken değiştirmekte, başka başka bedenlere can vermektedirler.⁵⁸ Ellatun, rûh'un tabiatını ve özelliklerini açıklamak için anlattığı misâllerinde rûhun tekrar dünyaya dönüş keyfiyetinden bahsetmiştir. Ruhların transmigrasyonuna ilişkin anlattıklarına göre, bedeni terk eden ruh, *hades*'e intikal etmekte ve orada kendisine benzeyen şeye doğru meyletmektedir. Ümit vadeden ruhlar bir süre bekleyip tekrar bedenlenmekte, her ruh ihtiyacına göre bir beden seçmektedir.⁵⁹ Ayrıca, Sokrat, Pindar, Empedokles ve daha başka Yunan filozoflarının da tenâsühe inandıkları söylenmektedir.⁶⁰

Sabiiler'in *Harraniyye (Harnâniyye)* kısmında da, tenâsüh görüşü hâkimdi. Onlara göre, geçmiş asırlarda yaşayan ruhlar -iyi veya kötü- yaptıklarının karşılığını görmek üzere, bu dünyaya tekrar dönerler.⁶¹ Mecusilerin fırkalarından olan Tenâsühiyye, adından da anlaşılacağı üzere tenâsühe inanıyor, ilahî dinlerin tebliğlerini reddediyordu.⁶²

Bağdadî'nin bahsettiği ve İslâm öncesi dönemde bulunan Semeniyye'den bir grup da tenâsüh'e inanmıştır. Bunlar, insan ruhunun köpeğe, köpek ruhunun insana geçebileceğini, bir bedende işlenen günah ve sevabın karşılığının başka bir bedende görüleceğini savunmuştur. Bu fırka, beş duyunun algı alanı dışındaki şeyleri inkâr etmesine rağmen, duyularla algılanamayacak bir şeye, yani tenâsühe inanmıştır.⁶³

Manîler⁶⁴ de tenâsühe inanmıştır. Mânî, bazı kitaplarında şunları söyler: Bedenlerini terkeden ruhlar iki kısımdır: Birinci kısım, sıddıkların ruhları olup, nura kavuşan ve daimî bir sürûr içinde olanlardır. İkinci kısım, dalalete düşenlerin ruhları

⁵⁸. *Tekrar Doğuş*, I, 124 vd. (Bertholet'ten).

⁵⁹. Denis, s. 52; Gustave Geley, *Tekâmülün Ruhçuluk*, çev. Ergün Arıkdal, RM., İstanbul, 1985, s. 57; Paul Janet-Gabriel Scaülles, *Metâlib ve Mezâhib* (Histoire de La Philosophie), çev. Elmalılı Hamdi Yazır, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978, s. 411; Fâvî, s. 62, 65, 71; *Tekrar Doğuş*, I, 133-137 (Bertholet, s. 193'den); *Tekrar Doğuş*, III, 111 vd.; Ali Aslan Aydın, *el-Ba'su ve'l-Hulûd*, İstanbul, 1998, s. 304.

⁶⁰. bkz. Abdulkadir b. Tâhir el-Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, 11k. ve 11k. M. Abdulhamid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., 271, 272; Havvâ, s. 786; Denis, s. 52; Papus, s. 137; *Tekrar Doğuş*, I, s. 117 - 150.

⁶¹. Muhammed ed-Dibaci, "*es-Sâbietu men hum ve mâ hiye Cüzûruhum*", el-Arabî, sayı: 398, s.186. Kur'an'da zikri geçen Sabiilerin ise, *Alindâiyye* kolu olduğu ifade edilmektedir (a.y.).

⁶². Abdulaziz es-Seâlîbi, *Muhadarat fî Târîhi'l-Edyân ve'l-Mezâhib*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1985, s. 66; keza bkz. *Tekrar Doğuş*, I, s. 108 vd.

⁶³. Bağdadî, s. 270-271.

⁶⁴. Bu dinin kurucusu, Mânî b. Mâş'ır. Putperesttir. Önceleri Mecûsî iken, yeni bir din kurmuş ve insanları dâvet etmiştir. Alem'in yaratıcısının iki olduğunu söyler.

olup, bu ruhlar, *yüce nûr'a* ulaşamayıp, baş aşağı yuvarlanan, sonra da çeşitli hayvan bedenlerinde zulmet şâibelerinden tasaffî edinceye kadar tenâsühe maruz kalan ve ancak bundan sonra *yüce nûr'a* ulaşanlardır.⁶⁵

Tenâsüh, Hristiyanlık öncesi Roma'da da izleri görülen bir inançtı. Kültürlerini Antik Yunan'ın etkilediği Roma'da bu inanç hem entellektüeller hem de halk arasında yayılmıştı.⁶⁶ Galyalılarda da, bu inancın yerleştiği, hatta birbirlerine, ilerki hayatlarında ödenmek üzere ödünç para verdikleri anlatılmaktadır.⁶⁷

Arapların İslâm'dan önceki Cahiliyye dönemindeki bir takım inançları da tenâsüh olarak değerlendirilmiştir.⁶⁸ O dönem Arap şürinde de izleri görülen Hâme inancı bunlardandır. Ancak, bu inancın asıl tenâsüh inancıyla pek de ilgisi olmadığı ortadadır. Çünkü o dönem Araplarının ekserisinin inandığı bu inancına göre, öldürülmüş kimsenin bünyesinden bir baykuş (*hâme*) çıkarak o kimsenin intikamı alınmamışsa, her yüz yılın başında öldürülenin başucuna varır ve *bana su verin! bana suverin!* diye bağırır.⁶⁹ Görüldüğü gibi, burada açık bir şekilde o insanın baykuşa dönüşmesinden bahsedilmiyor. Ayrıca bu baykuş sürekli olarak değil, yüz senede bir ortaya çıkıyor.

Câsiye sûresi 24. âyette geçen dehrîlere ait, "Hayat ancak bu dünya hayatıdır. Ölürüz, yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder" sözleri de bazıları tarafından cahiliye zamanındaki tenâsüh inancını dile getirdiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁰ Ancak, âhireti inkâr etmek için bahane olarak ileri sürdükleri, "Doğru söylüyorsanız bize atalarımızı geri getiriniz" (Duhân, 36), "Bana diriltileceğimi mi söylüyorsunuz, halbuki benden önce çok asırlar geçti..."

⁶⁵. Bağdadî, s. 271.

⁶⁶. Havvâ, s. 786; *Tekrar Doğuş*, I, 150 vd.

⁶⁷. Denis, s. 55; *Tekrar Doğuş*, I, 154 vd.

⁶⁸. bkz. Şchristanî, s. 654.

⁶⁹. Şchristanî, s. 654; Şihâbuddîn Muhammed el-Ebşîhî, *el-Mustatraf fî Külli Fennin Mustazraf*, Daru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, II, 84; Mahmûd Şukri el-Alusî, *Bulâğu'l-Ereb fî Ma'rifeti'l-Arab*, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Mısır, tsz., II, 199; M. Şemseddin, s. 192.

⁷⁰. bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmîu li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, XVI, 114; el-Kâdi Ebu Saîd Abdullâh b. Ömer el-Beydavî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dâru İhyâ'i'l-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz. (Mecmuatun mine't-Tefâsîr içinde), V, 467; Ebu'l-Berekat Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, tsz., IV, 137; Ebu's-Suûd Muhammed İmâdî, *İrşâdu Akli's-Selâm ilâ Mezâyâ Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâ'i'l-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz., VIII, 73; es-Seyyid Mahmûd el-Alusî, *Râhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İhyâ'i'l-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985, XVIII, 32.

(Ahkâf, 17) gibi âyetler ise, onların böyle bir inanca sahip olmadıklarını imâ etmektedir.⁷¹ Çünkü eğer böyle bir inançları olsaydı, öldükten sonra dirilmeye itiraz sadedinde bu şekilde değil de, "... böyle bir şey yok, başka bir âlem yok. Biz ancak bu dünyada yeniden bedenlenir, yaptıklarımızın karşılığını bu dünyada görürüz" gibi ifâdeler kullanırlardı.

C. YAHUDİLİK, HIRİSTİYANLIK VE İSLÂM DÜNYASI'NDA TENÂSÜH İNANCI

a. Yahudilik'te Tenâsüh

Bazı gruplar hariç, genelde tüm ilâhî din mensuplarınca kabul görmeyen tenâsüh inancı, Essenîler ve Ferisîler gibi batınlık taraftarı bazı yahudî fırkalarında, harici etkilerden dolayı, sonradan üretilmiş inançlardan biridir.⁷² Kabala (Kabbala) ve başka bazı yahudî kaynaklarında bu inancı ortaya koyan ifâdeler olduğu, bazı yahudi hahamlarının⁷³ da bu inançta olduğu söylenmektedir.⁷⁴ Ancak, ortodoks yahudiler, bu inanca başka dinlerden yahudiliğe sokulmuş sapık bir inanç olarak bakarlar.⁷⁵ Bu inancı taşıyan fırkalara göre, bir yahudî Tevrat'ta açıklanmış olan vasiyetleri tam olarak yerine getirmeyip lanete maruz kaldığı takdirde, bu lanetten kurtuluncaya kadar tekrar tekrar dünyaya gelecektir.⁷⁶ Bazı araştırmacılara göre ise, yahudi halkı iki kısımdır. Bir

⁷¹ Buna rağmen ilerde zikredeceğimiz bir çok âyetle beraber bu âyet de reenkarnasyon ifâde ettiği iddâsına maruz kalmıştır (bkz. *Tekrar Doğuş*, I, s. 201-202).

⁷² Bağdadî, s. 272; Havvâ, s. 786; Denis, s. 53; *Tekrar Doğuş*, III, s. 44-45.

⁷³ Örneğin, yahudi hahamlarından Manasseh ben İsrâel (1604-1657)'in şöyle dediği nakledilir: "... Bu dogmayı kabullenip itaat etmemiz boynumuzun borcudur. Zira doğruluğu, Zohar ve bütün Kabalacıların kitaplarında kesinlikle ispatlanmıştır", Yahudi mezheplerinden Hasidizm'e göre, "Adem'in işlediği günah yüksek ve alçak ruhları birbirine karıştırdığı için, her ruh bir dizi yaşamdan geçmek zorundadır... Ruhun cinsiyeti yoktur. Cinsiyet beden tarafından tayin edilir ve bedenden bedene değişebilir." Güney Rusya'da küçük bir grup olan Karaitler de bu inançtadır (*Tekrar Doğuş*, III, 48-49).

⁷⁴ Örnek için bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 161 vd.; III, 47 (Paul Isaac Hersheon, *A Talmudic Miscellany*'den), 48-51. Kabbalistlere ait *Zohar*'da şu ifâdelere yer verilmiştir: "Ruhlar... tohumu sinelerinde ekili bulunan tüm erdemleri filizlendirip geliştirmeye mecburdurlar. Bunu bu hayatta başaramadıkları takdirde yeniden doğmakla... tekrar tekrar bedenlenmekle mükelleflerler" (*Tekrar Doğuş*, I, 162-163). Kabala'da da şu ifâdelere yer verildiği nakledilmektedir: "Bir kişi gerek parasal, gerekse ruhsal bakımdan cimri ise, yani parasından fakirlere vermiyor, bilgisini cahillerle paylaşmıyorsa ruhu bir kadın bedenine geçerek cezalandırılacaktır..." (*Tekrar Doğuş*, III, 47, *Kabala*, -Yalkut Reubeni'-den).

⁷⁵ Yitik, s. 77.

⁷⁶ İsrâil b. Şamuil el-Orşelimi, *er-Risâletu's-Seb'iyye bi-İbtâlî'd-Diyaneti'l-Yehûdiyye*, ük. Abdulvehhâb Tuveyle, Daru'l-Kalam, Dimeşk, 1989, s. 60.

kısmı dünya hayatını hür ve mutlu olarak yaşamıştır. Bunlar maddî refah yanında Allah'ın rızasını da kazanmıştır. İkinci kısım ise, öncekilerin aksine esaret ve sürgün hayatı yaşamış olup, bunlar tekrar dünyaya dönerek, dünya nimetlerinden nasiplerini alıp faydalanacaktır.⁷⁷ Elkasâî adında bir yahudi tarafından II. yüzyılda kurulmuş Elkasaid (Sampseen) tarikatı bu gruptandır.⁷⁸

Yahudilerin, "**Bize cehennem ateşi ancak bir kaç gün dokunacaktır**" (Bakara, 71) şeklindeki iddialarından onların dünyaya tekrar dönüşe inandıklarına dair bir îma hissedilebilirse de, başka âyetlerde anlatılan, *âhiretin sadece kendilerine has olduğunu* ve *ancak kendilerinin cennete gireceğini* belirten ifadelerinden⁷⁹ hareketle, bu sözlerinin de, cehennemde bir kaç gün cezâ çektikten sonra cennete gireceklerine inandıkları şeklinde yorumlanmasının daha doğru olacağı söylenebilir.

b. Hristiyanlık'ta Tenâsüh

Tenâsüh, hristiyanlar tarafından yasaklanmış bir inançtır. Kilise babalarından biri olan Orijen (185-254) tarafından savunulmuşsa da, İstanbul Konsili 553 senesinde Orijen yandaşlarını mahkum etmiş ve inançlarını putperestlik olarak ilan edip lanetlemiştir. Dönemin imparatoru Justinianus'un İstanbul konseyi şöyle bir bildiride bulunmuştu: "*Her kim ruhun daha önce de var olduğu ve onun daha sonra tekrar döndüğü yönündeki efsanevî öğretisini desteklerse aforoz edilecektir.*"⁸⁰ Daha sonraları da, ruhçuluk akımlarının revaç bulmasının bir sonucu olarak, ruh çağırma celselerinde rastlanılan pek çok obsesyon olayından, uçarı ve alaycı cinlerin gürültü ve patırtılarından hareketle, Hristiyan Kilisesi, haklı olarak, spiritizmle ilgili fenomenleri şeytanlara mal etmiştir.⁸¹

Ancak bu inancın, bazı hristiyanlar arasında bilhassa Essenîler'in etkisiyle yayıldığı ve başta ilk hristiyan tarikatlarından Catharîler olmak üzere çeşitli tarikatlarda görüldüğü söylenmektedir.⁸²

⁷⁷ Çelebi, *el-Yehudiyye*, Mektebetu'n-Nahdatü'l-Misriyye, Kahire, 1978, s. 202-204

⁷⁸ Hançerlioğlu, s. 167.

⁷⁹ Bakara, 94, 111

⁸⁰ Mann, s. 45; Papus, s. 183; *Tekrar Doğuş*, III, 60. Origen'in bu konudaki görüşleri için bkz. a.e., s. 55; Kezâ bkz. Randles-Hough, s. 34.

⁸¹ bkz. Denis, 241

⁸² bkz. Denis, s. 64, 68; Papus, 183 vd.

c. İslâmî Fırkalarda Tenâsüh

İlerde etraflica göreceğimiz üzere, İslâm Dini'nde yeri olmayan tenâsüh akidesi, muhtemelen çevre kültürlerin etkisiyle bazı İslâmî fırkalarda da yer almış görülmektedir. Ruhların bedenlerini terkettikten sonra başka türden varlıkların bedenlerine de girebileceğini söyleyen bu görüş taraftarlarından bazıları, Mutezileden, Ahmed b. Hâbit ve talebesi Ahmed b. Eyyub b. Bânûş ile, Fadl Hadebî, Ahmed b. Muhammed el-Kahtî ve Abdulkerim b. ebî'l-Avcâ' ve Ebû Müslim el-Horasanî ile tabip Muhammed b. Zekerriyya er-Râzî'dir.⁸³ Karamite fırkası da bu kanaattedir. Bunlar, tenâsüh'ün ceza-mükâfat tarzında olduğunu benimser. Bütün fiilleri kötülük olan kimse hakkında ise, farklı görüş taşımaktadırlar. Bazıları, bu tür kimselerin ruhlarının şeytanlardan olduğunu, Ahmed b. Hâbit ise, böylelerinin cehenneme girip orada ebedî kalacağını söylemiştir. Bütün fiilleri iyilik olan kimse hakkında da benzer bir şekilde, bazıları bunların melekler olduğunu söylerken, İbn Hâbit bunların cennete girip orada ebedî kalacağını söylemiş,⁸⁴ ancak Allah'ın emirlerinden bir kısmını yerine getirip bir kısmını yerine getirmeyenlerin ise, tekrar dünyaya döndürülüp, insan, hayvan, kuş, böcek gibi çeşitli kesîf kalıplar içinde, önceki hayatlarında işledikleri günahları nisbetince, zor ve sıkıntılı imtihanlara tabi tutulacağını belirtmiştir. Günahı az olanın çilesi daha az ve girdiği kalıp, günahı çok olana göre daha güzel olur. Günahlardan tam olarak arınıncaya kadar bu kalıplarda dolaşıp durur. Bu arada Allah, devamlı olarak hayvanlardan da peygamberler gönderir ve onlar da mükellefler. Böylece amelleri tamamen itaatla dolu olan kimse, yaratıldığı yer olan cennete ebedî kalmak üzere girer. Aksi halde ise, cehenneme girer ve orada ebedî kalır.⁸⁵ Böylece, onlara göre, hayvanların neden mükellef sayıldığını da anlıyoruz. Çünkü, onlar da birer insan idi veya insan olmaya adaydılar. Kaderiyye'den Himariyye adlı fırka da bu görüşleri ondan, yani İbn Hâbit'tan almıştır.

İbn Hâbit'in talebesi, Ahmed b. Eyyûb b. Bânûş'a göre ise, Allah bütün varlıkları atom (*el-cüz'ü'l-lâ yetecezzâ*) şeklinde ve bir defada yaratmıştır. Hayat ve

⁸³. Ebû Muhammed Ali b. Hazm el-Endelîsî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihel*, I, 90-91; Bağdadî, s. 273; Şemseddin, s. 192, 210; Bağceci, a.y.

⁸⁴. İbn Hazm, I, 91

⁸⁵. Bağdadî, s. 274-275.

akıl sahibi olan bu zerrelere her bakımdan eşit kılmış, sonra onları *imtihana tabi tutup karşılığında mükâfatlandırmak* veya *oldukları hal üzere kalmaları* hususunda serbest bırakmış, bunun üzerine bir kısmı imtihanı kabul etmiş, diğerleri ise kabul etmemiştir. Kabul etmeyenleri oldukları hal üzere yaratıldıkları yerde bırakmış, kabul edenleri ise, dünyâda imtihana tabi tutmuştur. Bu imtihan sonunda kendisine âsî olanları, ilk durumlarından daha alt bir derekeye indirmiş, itaat edenleri ise daha üst dereceye çıkarmıştır. Sonra onları çeşitli kalıplara intikal ettirmiş, sonuçta bir kısmı insan olmuş, bir kısmı da günahları sebebiyle çeşitli hayvanlar olmuşlardır.⁸⁶ Daha sonra o, hocası Ahmed b. Hâbit'in görüşünün aksine, hayvan olanlardan teklifin kaldırıldığını ve hayvanların çeşitli hayvanî suretler içinde eza ve cefaya maruz kalarak günahlarının karşılığını görüp, ardından ilk hallerine döndürüleceğini söylüyor. Sonra Yüce Allah onları, başlangıçta olduğu gibi ikinci defa, imtihana tabi tutulup tutulmama hususunda serbest bırakır... Bu durum böylece tekrarlanır durur. Mükelleflerden bir kısmı ise, itaate devam ederek peygamber veya melek olmaya liyakat kesbeder.⁸⁷

Kahtî'ye göre ise, henüz insan olmamış varlıklara mükellefiyeti Allah arzetmemiş, aksine onlar derecelerinin yükseltilmesini ve birbirlerine üstünlük sağlamayı isteyince Allah da onlara böyle bir şeyin ancak teklif ve imtihanla olabileceğini, mükellef olup da isyan edenlerin de cezayı hak edeceklerini söylemiş, onlar da bunun üzerine imtihana tabi tutulmak istememişlerdir. O'na göre, "**Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik de, onlar kabul etmeyip yerine getirememekten korktular...**" (Ahzâb, 72) âyeti bu durumu ifâde etmektedir. Ebû Müslim'e göre ise Allah, ruhları yaratıp mükellef kılmış, bunlardan bir kısmının kendisine itaat edeceğini, bir kısmının ise isyan edeceğini önceden bildiği için, mesh ve nesh yoluyla günahlarının cezası miktarınca çeşitli kalıplarda cezalandırmıştır.⁸⁸

Şii mezheplerinden olan İsmailîler'de de, hulûl ve tenâsûl inançlarının bulunduğu söylenmektedir. Onlara göre, imansız rûhlar devrin imânını tanıyuncaya

⁸⁶. Bağdadî, s. 275.

⁸⁷. Bağdadî, s. 276.

⁸⁸. Bağdadî, s. 276. Bu âyet hakkında bir sonraki bölümde açıklama yapılacaktır.

dek, doğumla ölüm arasında gidip gelecekler, onu tanıyınca kurtuluşa ereceklerdir.⁸⁹ *İsmailî Yeni Tefsir* adlı eserde şu ifâdelerin yer aldığı belirtilir: "İnsanların ve hayvanların ruhları dünyaya çocukluk deresi vasıtasıyla dönerler... Ölen kişi Tanrı'ya döner, daha sonra yeni bir bedende tekrar doğar. Ceset mezarda kalır, rûh döl yatağına döner... İnsan rûhu hayvan bedenlerine girmez. Aksine, geri düzeyli hayvanların ruhları, önce daha gelişmiş ruhların, sonra vahşilerin, daha sonra da medenî insanların bedenlerine geçerler..."⁹⁰

Bağdadî, hulûl inancını da bir nevi tenâsüh kabul ederek, bu kanaatte olan Beyaniyye, Hattabiyye, Cenâhiyye, ve Râvendiyye adlı rafizî fırkalarının, ilah ruhunun imamlara tenâsüh ettiğini söylediklerini kaydetmiştir. Bu sapık görüşü ilk söyleyen ise, ilahî rûhun kendisine hulûl ettiği iddiasıyla, Hz. Ali'nin ilah olduğunu söyleyen, Rafizî Sebeiyye fırkasıdır. Kezâ, diğerleri de başkaları hakkında bu iddiada bulunmuşlardır. Bu gruplar ilâhî rûh'un hulûlüne inanıyor, insan ruhları için tenâsülden bahsetmiyorlar-dı.⁹¹ Dolayısıyla bu fırkaları tenâsühçü olarak nitelendirmek isabetli değildir. Aksi halde bütün hristiyanları da tenâsühçüler grubuna katmak gerekir.

Rafizilerin on iki fırkasından biri olan Tenâsühiyye de, adından da anlaşıldığı üzere, tenâsühçü fırkalardan biridir.⁹² Tasavvufî bir ekol olan Hurûfîler'in de, açık bir şekilde tenâsühü savundukları söylenmektedir.⁹³

Batınîlik'ten doğmuş dinî bir akım olan ve hulûl nazariyesine inanan; cennet ve cehennemî bu dünyada arayan Nusayriler'e göre de, Nusayri olmayanlar, Hz. Ali'yi tanımayan ve sevmeyenler, eşek, köpek, yılan, akrep gibi hayvan suretlerine girer. Ali'ye inanan gerçek Nusayrilerin ruhları ise, yıldızlara dönüşerek nurlar alemine yükselir.⁹⁴

⁸⁹. Mustafa Öz, "*İsmailiyye Mezhebi*", (*Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* içinde) İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 617; Carra de Vaux, "*Tenâsüh*", İ. A., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, XXII, 159.

⁹⁰. *Tekrar Doğuş*, I, 195-196.

⁹¹. Bağdadî, s. 273.

⁹². Kurtubî, IV, 105.

⁹³. Vahdî Boydaş, "*Rûh Göçü (Reenkarnasyon)*", Diyanet İlmî Dergi, c. 31, sayı. 2, Ankara, 1995, s. 37.

⁹⁴. Carra de Vaux, a.y; İbrahim Agah Çubukçu, "*Nuseyriler*", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1971, XVIII, 51.

Yezidiler'de görülen tenâsüh inancının, Sabîlîğin etkisiyle geliştiği söylenir. Şeyh Ali b. Misafir'e ait olan kutsal kitapları Kitab-ı Cilve'de, bu inanç şöyle dile getirilir: *Bu dünyada tarafımdan tahdid olunan müddetten ziyade kimsenin yaşamasına müsaade yoktur. İstersem diğer bir aleme tenâsüh-i ervah tarikiyle gönderirim.*⁹⁵ Onlar, insan ruhunun öldükten sonra iyilik ve kötülüğüne göre değerlendirilerek, iyi bir insan ise ruhunun başka insanlara, kötü ise hayvanlara geçtiğine inanırlar. Cezalarını çektikten sonra iyi insana dönüştürler. İyi ve temiz ruhlar semâda gayb aleminde hayırları, gizli sırları keşfederler. Cehennem, kötülerin bu dünya hayatında muhtelif hayvan bedenlerinde çektikleri ızdıraptır. Onlara göre, Hasan-ı Basrî'nin (veya Hallac-ı Mansur'un) ruhu su kenarında dolaşırken su ile beraber kızının testisine girmiş, o sudan içmesiyle de hamile kalıp daha sonra babasına benzeyen bir çocuk doğurmuştur.⁹⁶

Dürziler de tenâsüh'e inanırlardı. Onlara göre rûh, bir gömleği çıkarıp diğerini giyer gibi beden değiştirir. Ölmek, gömlek değiştirmek ve bir kalıptan çıkıp diğerine girmektir. İnsanlığın nefisleri Akl'ın yani Hamza b. Alî'nin nurundan yaratılmış olup, sayıları her zaman ve mekanda birdir. Cezâ-mükâfat, cennet-cehennem'in bu dünyada olduğuna inanırlar.⁹⁷

D. TENÂSÜH İNANCININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Yukarıda bahsedilen din ve fırkalardan günümüz dünyasında hayatiyetlerini sürdürenlerdeki tenâsüh anlayışlarının yanında, bilhassa günümüz ilkel kabilelerinde ve yerli halklarda olmak üzere dünyanın pek çok yöresinde çeşitli tenâsüh inançlarına rastlanmaktadır. Addison, eserinde bu konuyla ilgili olarak çoğunluğu Afrika yerli kabilelerinden olan ilginç örnekler verir. Örneğin, Kuzey Rodezya'daki bazı kabilelere

⁹⁵. Mehmet Aydın, "*Şeytana Tapma, Yezidiler'in İnanç Esasları*", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1978, XXIII, 359-364. Ahmet Turan ise, bu son cümleyi şöyle aktarıyor: "Eğer istersem öldürdüğüm kimseyi, ruhların tenâsühü yoluyla bu dünyaya bir, iki veya üç defa tekrar gönderirim (Ahmet Turan, "*Yezidi İnanç ve İbadetleri*", 19 Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Samsun, 1986, I, 168-169 -*Kitabu'l-Cilve*, 2. bölüm, 12. madde'den naklen-; *Yezidiler*, Eser Matbaası, Samsun, 1994, s. 83.

⁹⁶. Turan, a.g.m., s. 168-169; a.g.c., s. 83

⁹⁷. E. Toftbek, "*Kısa Dürzi İlmihali*", çev. E. Ruhi Fırlatı, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1981, XXV, 218; Bağçeci, VI, 181; keza bkz. Fırlatı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, s. 186-200.

göre rûh, her türlü hayvan bedenine geçebilir, ancak aslan olmak sadece krallara hastır. Benzer imtiyaz, Zulu ve Banyankol kabilelerinde de vardır. Çünkü bunlara göre de su aygırı olmak kraliçelere hastır. Zulu'lar bir yılan tarafından evlerinin sıkça ziyaret edildiğini görünce ona "baba" ismini verirler. Bazı Kamerun kabilelerinde, yetim ve yoksul kimselerin ancak şempanze sûretinde bedenleneceğine inanılır. Kongo'nun Ababu'ları gelecek hayatlarında olmayı bekledikleri leopar, goril, ceylan gibi herhangi bir hayvanın etini yemekten kaçınırlar. Benzer inanç Kuzey Yeni Gine'deki Papular'da da vardır. Lifu kabilesi yerlilerinde ve Salomon adalarında görülen bir inanca göre, ölümünün yaklaştığını hisseden bir kimse, gelecek hayatını garanti altına almak için aile efradını başucuna toplayarak, onlara, rûhunun gelecek hayatta konuk olmasını beklediği her türden olabilen çeşitli hayvanları sıralar. Böylece o insanlar da, bu hayvanlardan sakınırlar ve onları öldürmezler. Bazı yerlilerde ise, tenâsüh sihirbaz ve seçkin kimseler için geçerli olup, bu insanların bir dahaki hayatlarında gergedan ve fil bedenlerinde konuk olacaklarına inanırlar. Borneo ormanlarında yaşayan Dayaklar'da ölenin ruhunun çok defa bir böcek veya ormandaki bir bitki olmak arasında dönüp durduğuna inanılır. Bazı Paraguay kabileleri domuz eti yemekten imtina eder ve "bu bir insan!" derler. Bazı Eskimo'larda dul kadınlar sihirbazın tavsiyesi üzerine örneğin bir mors balığının etine dokunmaz. Çünkü büyücü ona, kocasının bir morsa yerleştiğini söylemiştir...⁹⁸

II. REENKARNASYON

A. REENKARNASYON KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

a. Sözlük Anlamı

Reenkarnasyon (Réincarnation) sözlükte tenâsüh, tekammüs, tecessüd-ü cedid,⁹⁹ rûhun bir cisimden ötekine, kimi kez de insandan hayvana, hayvandan insana geçmesi, rûh göçü¹⁰⁰ manâlarına gelmektedir. Kökü, bedenlenme, bir bedene bürünme

⁹⁸. Addison, s. 91 vd.

⁹⁹. Münir Ba'lebekkî, *el-Mevrid-90*, 24. bsk., Dâru'l-İlm ilâ-Melâyin, Beyrut, 1990, s. 773; Bedevi, s. 351.

¹⁰⁰. Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca Türkçe Sözlük*, Adam yay., İstanbul, 1985, s. 1192.

manasındaki enkarnasyon'dur.¹⁰¹ Buna göre reenkarnasyon, tekrar bedenlenme manasına gelmektedir. Renaissance (tekrardoğuş) da aynı manadadır.

b. Terim Anlamı ve Tenâsüh'ten Farkı

Sözlüklerde tenâsühle aynı manaya gelmesine karşın, bilhassa günümüzde bu fikri savunan bazı gruplara göre reenkarnasyon tenâsühten farklı ve daha husûsi bir manâda kullanılmaktadır. Buna göre, reenkarnasyonda bir gerileme, hayvan bedenlerine intikal söz konusu değildir. Bu yönüyle reenkarnasyon, daha çok doğu öğretilerinde görülen ruhun başka bir varlığın bedenine geçmesini ifade eden tenâsüh ve ruhgöçünden, başka bir ifadeyle métempsychose ve transmigration'dan tamamen farklıdır.¹⁰²

Yeni tenâsühçüler olarak da isimlendirebileceğimiz,¹⁰³ günümüzde reenkarnasyonu savunan kimselere göre, reenkarnasyon yani dünyaya tekrar gelişin Hint felsefe ve dinlerindeki tenâsüh ile esas ve amaç bakımından hiç bir ilgi ve münasebeti yoktur. Çünkü, tenâsühte tekâmül fikri yoktur. Cezâ ve mükâfat esasına göre bir geliş, gidiş vardır.¹⁰⁴ Reenkarnasyonda ise, dünyevî bağlardan kurtulamamış rûhların tekâmül için dünyaya tekrar gelmesi vardır. Varlık, dünyaya her bağlanışında geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Tekâmülde hiç bir zaman geri dönülmeyeceği (tedennî olmayacağı) kabul edilmiştir.¹⁰⁵ Bunlara göre tenâsüh diye bilinen inanç, tekrardoğuşun dejenere olmuş bir halidir.¹⁰⁶ Ancak bütün reenkarnasyoncuların aynı fikirde olmadıklarını ve bazılarının -başka tür canlılara intikâl etmeksizin- bir tedennîden de bahsettiklerini görüyoruz. Örneğin Papus şöyle diyor: "Maddî bedeninin ölümünde rûh, alt bir halden üst bir hale geçer, tekâmül eder

¹⁰¹. *Tekrar Doğuş*, I, 13.

¹⁰². Papus, *Reenkarnasyon*, s. 20, 104; René Guénon, *Ruhçu Yanılgı* (L'Erreur Spirituelle), çev. L. Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 179, 180. Bu kavramlar hakkında daha geniş bilgi için bkz., a.e., s. 179-185. *Transmigrasyonun* lügâl manası, göç, ruh göçü, başka bir varlığa geçmektir (bkz. Saraç, s.1413). Batı'da, başka bir bedene ve daha çok hayvan bedenine intikal etme için kullanılmaktadır. (bkz. Addison, s. 87, 92, 125; Guénon, s. 179.)

¹⁰³. bkz. A. Zeki Tuffâhe, *en-Nefsu'l-Başıriyye ve Nazariyyetu't-Tenâsüh*, Beyrut, 1987, s. 90.

¹⁰⁴. Bedri Ruhselman, *Ruh ve Kâinât*, RM., İstanbul, 1977, s.152; Sinan Onbulak, *Ruhî Olaylar ve Ölümünden Sonrası*, Dilek yay., İstanbul, 1975 ; *Tekrar Doğuş*, I, 48, 50; Necati Tarıman, "Reenkarnasyoncu Ne Ola ki?", Türkiye Günlüğü, sayı, 45, Mart-Nisan, 1997, s. 228

¹⁰⁵. Denis, s. 187 vd.; Onbulak, s. 344; Hacıoğlu, s. 344; *Tekrar Doğuş*, I, 48, 89.

¹⁰⁶. Hacıoğlu, s. 91.

(evolüsyon). Bunun tam tersine olarak, yeni bir beden doğumu gerçekleştiğinde ruh bu kez üst bir halden alt bir hale geçer, seviye yitirir (envolüsyon)". Papus bu konuda şöyle bir örnek veriyor: Servetini kötüye kullanmış olan bir zengin, elindeki kudreti kötüye kullanmış olan bir iktidar sahibi, tüm yaşamı boyunca, ters bir talihle mücadele etmek zorunda kalacak olan bir insan bedenine reenkarne olurlar.¹⁰⁷

Bu teorinin İslâm'daki âhiret inancına zıt düşmediğini söyleyenlere göre, olgunluk kazanmış mümin insanlar değil de, âhireti inkâr eden kemâl bulmamış cehennemlik insanlar, kemâle ermek üzere tekrar bedenlere sokularak yeniden yaratılabilir.¹⁰⁸ Ancak bu fikrin, cennet ve cehenneme inanan az sayıdaki bir gruba ait olduğunu belirtmekte yarar var. Çünkü reenkarnasyona inananların büyük çoğunluğu, cennet ve cehennemi, çeşitli tevillerle aslî manalarından uzaklaştırarak, bir nevi inkâra sapmışlardır. Hatta bir kısmı ise ateist olup, "*materyalist spirit*"¹⁰⁹ türünden kimselerdir. Aslında bu durum garipsenecek bir şey değildir. Çünkü bu inancın temelinde, alemin ezeli ve ebedî olduğunu savunan eski Hint dinlerinin inanç sistemi yatmaktadır. Nitekim Papus, bu dünya hayatını cehennemin alanlarından biri olarak nitelendirirken başka bir yerde ise, tekâmül mefhumunun cennet ve cehenneme ilişkin ilahiyat anlayışlarını sona erdirdiğini söyler.¹¹⁰ Papus, Suryakanta'nın şöyle dediğini nakleder: "Şâyet bir cehennem varsa, ben bunun dünyadan başka bir yerde olmadığı düşüncesindeyim."¹¹¹ "Cennet ve cehennem bir yer değil bir oluş halidir."¹¹² Şu ifadelerde de, bazı ruhçularca dünya hayatının bir tür âhiret olarak takdim edildiğine şahid oluyoruz: "İnsanlar ölüm vardır, âhiret vardır diyerek bir takım sadıkane ve samimi ifadeler kullanıyorlarsa da, hayır, ölüm yoktur, doğuşlar vardır. Şimdi buradayım, ben âhirette doğmaya gidiyorum, âhiretteyken de ben şimdi dünyaya doğmaya gidiyorum... Varlıklar burada, dünyada... Çünkü, öteâlem burada... Ötealem bir fenomendir ve herhangi bir onaya ihtiyacı yoktur. İnsanlar istedikleri zaman o

¹⁰⁷. Papus, s. 96 vd.

¹⁰⁸. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, IX, 238. Sayın Ateş bu görüşleri, muhtemel kaydıyla zikretmekte ve cumhûrun görüşünün böyle olmadığını belirtmektedir. Kezâ, bkz. Tarıman, s. 227.

¹⁰⁹. bkz. Guénon, s. 116.

¹¹⁰. Guénon, s. 116 (*Traité Méthodique de Science Occulte*, s. 360'dan); Papus, s. 102.

¹¹¹. Papus, s. 200.

¹¹². Onbulak, s. 23.

ortamla bağlantı kurabilir, tecrübesini yaşayabilirler. Bu durumu, başka bir kimseyi de ilgilendirmez. Ayrıca, fizik plânla ötealem plânını birbirinden ayırt etmemiz mümkün değildir... Varlık, kendi hesabını kendi görece kadar şerefli, büyüktür, herhangi bir yerde tartılmaz. Yargılamayı varlık bizzat kendisi yapar. Büyük mahkeme, bizzat varlığın kendi içinde, kendi kendine kurmuş olduğu mahkemedir... Demek istiyoruz ki, cennet ve cehennem yoktur. Cennet ve cehennem vardır ama, herkesin kendi cenneti, kendi cehennemi vardır. Herkes kendi cennet ve cehennemini yaşar. Hatta sürekli olarak cennette kalmak, sürekli cehennemde kalmak aynı şeydir... Ne ebedî mutluluk vardır, ne de ebedî mutsuzluk. Tanrı hiç kimseyi cezalandırmaz."¹¹³ Çaycı da şunları söylüyor: "Ruhçuluk öğretisine tanıdık olanlar, sembolik olarak yatay ve dikey anlamda sonsuz sayıda ruh ve madde âlemleri olduğunu bilirler. Kur'an'da geçen cennet ve cehennem terimleri, yeryüzü insanları için dikey anlamdaki âlemleri anlatan sembolik ve izafî ifadelerdir. Eğer bugünkü bulunduğumuz düzeye nazaran daha ileri ve üst düzeyde bir âlemden söz edeceksek, cehennem hayatı söz konusu olacaktır. Dar anlamda cennet ve cehennem, bu dünya üzerinde de aynı zamanda bulunmaktadır..."¹¹⁴

Spirtizm, inanç esaslarıyla alakalı bu tür farklı yaklaşımları sebebiyle, yeni bir din olarak isimlendirilmiştir.

B. REENKARNASYON TEORİSİ VE FARKLI TEZLER

Bu teoriye göre, varlığın esası ve özü olan rûh, çeşitli elbiseler giymiş gibi, tekâmülü boyunca muhtelif bedenlerde tezahür eder. Varlık dünyaya her bağlanışında geçmiş hayatların toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Bu durum, varlığın kendi faaliyetlerinin bir sonucudur. Kaderin mahkumu olmayıp, kendi kaderini bizzat kendisi hazırlar. Bu kader, Hindu inancındaki karmadır.¹¹⁵

Görüldüğü gibi, günümüzde reenkarnasyonu savunan kimseler, Hint dinlerindeki karma inancını aynen benimsemektedir. Kader'in tersine okunuşu diyebileceğimiz bu inanca göre, kaderi belirleyen tanrı değil, insanın kendisidir. İnsan kaderine göre yaşamaz, kaderini belirler bir tarzda yaşar... İnsanın şimdiki hayatı

¹¹³. Hacıoğlu, s. 17, 221, 232, 256, 260, 341.

¹¹⁴. a.g.e., s. 58.

¹¹⁵. *Tekrar Doğuş*, I, 45

ruhun geçmişteki durumu tarafından belirlenmiştir. Gelecekteki sosyal durumunu da yine şimdiki toplumsal yaşamı belirlemektedir...¹¹⁶

Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, insanların suçlanması doğru görülmemektedir. Çünkü onlar karmalarının belirlediği şeyleri yerine getirmektedir. Bu konuda Papus'un söyledikleri ilginçtir: "Bir cinâyet işlendiği zaman, bilen ve kendini hatırlayan kişi, yazgısı yüzünden korkunç ve kaçınılmaz bir rolü oynamakta olan o katil için dua etmelidir. Bilmeyen kişi ise, göğsünü yumruklarken şöyle der: ... *Bence dünyayı, alçakça eylemiyle tüm insanlığı lekeleyen bu katilden temizlemek gerekir.* Bu merhametten yoksun ruh, gelecekteki yaşamlarından birinde, kendisi bizzat bir cani olabilir."¹¹⁷ Bu anlayışa göre, faziletin ve erdemin şer ve kötülüğe karşı bir üstünlüğü kalmıyor. Çünkü bugün kötülük işleyenler gelecek hayatlarından birinde iyi insanlar olarak doğacaktır. Tıpkı bugünün erdemlilerinin dünün kötüler olduğu gibi... Shankara da, iyilik ve kötülüğün gerçek olmadığını söyler.¹¹⁸ Bir başkası şunları söylüyor: "Varlık,¹¹⁹ yeryüzüne günahının ceremesini çekmek için gelmez. Çünkü, günah yoktur. Sevabının karşılığını almak için de gelmez. Çünkü, sevap da yoktur... Şu adam şu kadar kişinin canını almış, bunun neresi pozitifdir? diye sorulabilir. Pozitifdir, çünkü o kişi yapabileceği en iyi şeyi yapmaktadır. Üzerine aldığı vazifesini yapmaktadır. Bir katilin karşısında bir de maktûl vardır. Madem her şey denge halindedir, o halde pozitif ve negatif aynı anlamdadır..."¹²⁰

Her maddî ortam, belli bir tekâmül aşamasına, öğretimine vasıtalık eder. Tekrar doğuşlar bu öğretimin tamamlanmasına kadar sürer. Böylece, tekrar doğan varlık, artık maddesel ortamda doğmayacak bir liyakate ulaşmaya kadar bedenlere girer, çıkar. Bundan sonra dünyaya doğması kendi arzusuna kalmış bir şeydir... Kâinâтта, sonsuz tekâmül ortam ve merhaleleri vardır. Bunların çok sınırlı bir kısmını

¹¹⁶ bkz. Papus, s. 90 vd, 105 vd.; Hacaloğlu, s. 244; Sadi Çaycı, *Ruhçuluğa Göre Kur'an Öğretisi*, RM., İstanbul, 1995, s. 93 vd.

¹¹⁷ a.g.e., s. 111

¹¹⁸ Shankara, s. 33-34.

¹¹⁹ Günümüzde, reenkarnasyona inanıp, tenâsülü kabul etmeyenlerin sıkça kullandıkları bu kavram, aslında tenâsühü çağrıştırmaktadır. Çünkü bu kavramın içine her şeyi sokmak mümkündür.

¹²⁰ Hacaloğlu, s. 256 vd.

dünyamız teşkil eder. Tekâmülün sonu yoktur ve tekrar doğuş da tekâmülün bir aracıdır.¹²¹

Reenkarnasyonun şekil ve tarzı hakkında gerek spiritlerin kendi aralarında, gerekse bunlarla diğer okullar arasında çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Kimilerine göre, beşer varlığı değişmez biçimde hep aynı cinsiyette bedenlenirken, başkalarına göre ise, bu konuda hiç bir yasa saptamaksızın, kimi kez erkek, kimi kez de kız olarak bedenlenilebilir. Allen Kardec bu soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "Ruhların hiç bir biçimde sizin anladığınız anlamda cinsiyetleri yoktur. Zira cinsiyet, organizma ile ilişkilidir... Ruhların erkek ya da dişi olarak bedenlenmelerinin nedeni, cinsiyetlerinin olmayışıdır. Her açıdan tekâmül etmek zorunda oldukları için, her sosyal durum gibi, her cinsiyet de onlara değişik deneyim ve sınav olanakları sağlar." Ancak öğrencileri aynı görüşü paylaşmazlar...¹²² Papus'a göre ise, bu konu henüz tartışılan bir konudur.¹²³ Yine kimileri, insanın hep yeryüzünde bedenlendiğini söylerken, kimileri, bu durumun güneş sistemine ait başka bir gezegende, hatta başka bir yıldızda da olabileceğini söylemektedir. Böylelerine göre, kâinatta sonsuz tekâmül ortamı ve merhaleleri vardır. Bunların çok sınırlı bir kısmını dünyamız teşkil eder. Allen Kardec ve onun gibi düşünenler, başka bir gezegene geçmeden önce yeryüzünde ardarda çok kez bedenlenilmesi gerektiğini söyler. Ona göre, pek çok yeryüzü varoluşları olduğu gibi, başka arz kürelerinde de, pek çok kez var olmak söz konusudur ve bunların birinden diğerine geçişi belirleyen nîhların tekâmül dereceleridir. Yeryüzü, fizik ve moral açıdan en geri varlıkları barındıran gezegenlerdendir. Mars, bu açıdan ondan daha geridir. Jüpiter ise, her açıdan ondan çok daha ileridir... Pek çok ünlü kişinin ruhunun, mükemmele en yakın dünyalardan biri olan, Jüpiter'de bedenlenmiş olduğu söylenir...¹²⁴ Teozofistler ise, yeryüzündeki bedenlenmelerin son derece uzun bir devre

¹²¹ . *Tekrar Doğuş*, 1, 48-49.

¹²² . Guénon, s. 154 vd.

¹²³ . a.g.e., s. 119.

¹²⁴ . Guénon, s. 155 vd. Teozofi, Tanrı'yı tanımayı, insanın evrendeki yerini belirlemeyi, hayat ve ölüm bilmecelerini çözmeyi ve ruhun Tanrı ile birleşinceye dek yükselmesini sağlamayı amaçlayan, bu amaç çerçevesi içinde, çok büyük ölçüde sezgisel bir bilgiye dayanan ve keudisini Tanrı tarafından ilham edilmiş bir öğreti olarak sunan disiplindir (Cevizci, s. 501). Teozofi, Teoloji ve mistisizmden farklı niteliktedir. Teoloji ile felsefe arasında, panteist mistisizmin anlayışına dayanır. Orta Çağ teolojisinden gerçek felsefeye geçiş yolu üzerinde belirir. Konusu itibarıyla şu kısımlara ayrılır: Mutlak başlangıç bilimi, evrenin yaratılışı, ruhsal bilimler, naturizm, aksiyon (ilahi amel).

boyunca gerçekleşmesi gerektiğini, ancak bundan sonra başka kürelerde bedenlenilebileceğini söylüyorlar.¹²⁵ Pâpus ruhun bir çok gezegende farklı bedenleri hep birden aynı anda yaşatabileceğinden bahseder.¹²⁶

Bir diğer nokta da, ardarda iki bedenlenme arasında geçmesi gereken süredir. Kimileri, hemen ya da çok kısa bir süre sonra bedenlenileceğini söylüyorlar. Kimileri de bu görüşün aksine, bedenlenmeler arasında uzun sürelerin bulunması gerektiği kanaatindedir. Dünyanın farklı yörelerinde bu inançta olan insanlara göre süreler de değişmektedir. 9 ay, 21 ay, 45 ay, 48 ay gibi...¹²⁷ Teozofistler önceleri bu sürenin *oniki* ile *onbeş* yüz yıl arasında değiştiğini varsaymış, daha sonraları giderek bu sayıda indirim yaparak, bu konuda kişilerin tekâmül derecelerini göz önünde bulundurmaya başlamışlardır. Benzer değişim, Fransız okültistlerinde¹²⁸ de olmuştur. Pâpus önceleri, bu konuda teozofistlerin verdiği rakamlara yakın şeyler söylerken daha sonraları bu sözde yasayı tamamen reddederek şöyle der: *İki bedenlenme arasında geçecek süreyi belirli bir sayıyla saptamak yeryüzündeki bir insanın yaşam süresini saptamak kadar saçmadır.* Görüldüğü gibi o, böyle demek suretiyle bu konuda hiç bir sürenin

Ruh-Beden ilişkilerini inceleyen iki teozofi şekli daha vardır. Bunlar doğu ve Batı teozofileridir...(Ergün Arıkdal, *Ansiklopedik Metapsizik Terimler Sözlüğü*, RM., İstanbul, 1998, s. 220; Hacıoğlu, s. 176).

¹²⁵. Bu görüşte olanlardan Livraga şöyle diyor: "Büyük evrenin ebedî entropisinden bir diğer entropiye geçiyoruz... Binlerce defa doğuyoruz, ölüyoruz ve tekrar doğuyoruz... Ölümsüz insan ruhu, dünya var olmadan önce başka bir yerde yaşamış olmalı ve bu gezegen fiziksel devrini tamamlayıp, tahrip olduğunda gene başka yerlerde evrimini sürdürecektir" (Jorge Angel Livraga, *Elemental Doğa Ruhları*, İstanbul, 1989, s. 9, 83).

¹²⁶. a.g.e., s. 51

¹²⁷. Ian Stevenson, "*Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular*" (Tekrar Doğuş, II. içinde. Stevenson'un daha sonra ismi geçecek makaleleri de aynı eser içindedir.) s. 66, 96.

¹²⁸. Türkçesi *Gizlibilim*, *Gizlilik* olan Okültizm (Occultizm), ezoterik (batınî) doktrin anlamındadır. Ezoterik, yalnızca müntesiplerince anlaşılan manasında kullanılır. Örneğin, bir mezhep, bir tarikat, bütün bildiklerini herkese açıklamıyorsa ezoteriktir. Bu gizli tutulan şeylerin açıklandığı kimselere de *inisiye* derler. Bu sırlara da aynı bilimlerde *arkan* adı verilmektedir. Okültizmin araştırma alanında, nekromansi (ruhlara/cinlere danışarak gelecek hakkında insanın kaderini öğrenme), Kabala (Yahudi Mistisizmi), maji (büyü-sihir), alşimi (ilav-i simya), astroloji (ilmi-i nücûm) konuları vardır (Arıkdal, s. 147). İslami kaynaklara göre, okültizmin benzeri olan *batıniyye* ise, Nasların bir zahiri olduğu gibi, bir de batını olduğunu söyleyenlerdir (bkz. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, İstanbul, 1981, s. 231). *Bâtıniler* Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmeyi kabul etmezler. Asıl murâd olanın zâhir değil, batın olduğunu söylerler. İsmailiyye, Karamite, Seb'iyye, Hurremiyye gibi grupları vardır (Sabunî, *et-Tibyân fi Ulûmî'l-Kur'ân*, 3. bsk., Darü'l-Kalem, Dimeşk, 1408, s. 249). Böyleleri, kendi bâtılarını Kur'ân'ın batını diye gösterir. Ellerinde ise, bu iddiaların destekleyen hiç bir delil yoktur. Meselâ, "Süleyman Davûd'a varis oldu" (Neml, 16) âyetine *İmam-ı Ali ilimde Nebi (s.a.v)'ye varis oldu* demek, batını bir tefsirdir (bkz. Sabunî, *et-Tibyân*, s. 240).

belirlenemeyeceğini ilan etmektedir.¹²⁹ Ruhun ölümden sonra hemen bedenlenmek zorunda olmadığı, istediği herhangi bir zamanda bedenlenebileceğini savunanlardan bazısına göre, yeniden doğuşta zamanın belli bir tek yönü yoktur. Dolayısıyla gelecekte bedenlenmesi şart değildir. Geçmişe giderek orada da bedenlenebilir. Bir sonraki bedenlenişme binlerce yıl önce, bir önceki de yüzlerce yıl sonra gerçekleşebilir.¹³⁰

Bu nazariyeyi savunanlara göre, insanların reenkarnasyonları değişik dinlerde olduğuna ve olacağına göre, dinlerin âhiretle ilgisinin olmaması gerekir. Onlara göre din, dünya düzeni ve tekâmül için lüzumludur...¹³¹

Papus üç türlü reenkarnasyondan bahseder: 1. Kısa veya uzun bir astral evrim sürecinden sonra gerçekleşen normal reenkarnasyon, 2. İntihar veya kötü bir dünyevi hayattan sonra bir ceza olarak ölümü takiben gerçekleşen anormal reenkarnasyon, 3. Ruhun maji vasıtasıyla dinamikleştirilmiş bir astral içine hapsedilmesi şeklindeki zoraki reenkarnasyon.¹³²

Stevenson ise, şu dört ayrı reenkarnasyondan bahseder:

1. Daha sonraki yaşamların şartlarını etkileyen, önceki yaşamlardaki ahlaki davranışlara dayanan reenkarnasyon: Bu, Hinduizm ve Budizm'de bulunan karma inancına dayalı bir tekrar doğuş inancıdır.

2. Sonraki yaşamlardaki şartları etkilemeyen fakat en sonunda son bir yargılama için toplanan ahlaki davranışlara dayanan reenkarnasyon inancı: Bu inanç bazı Alevî ve Dürziler'de görülmektedir. Bunlara göre, Allah bir kimseyi önceki hayatındaki günah veya sevapları için ne cezalandırır ne de ödüllendirir. Kişinin bütün yaşamları boyunca yaptıklarının hesabı kıyamet gününde görülür ve sonuçta ya ebedî cennete ya da ebedî cehenneme girer.

¹²⁹. Papus, s. 50; Guénon, s. 173. Hindu ve Budistlerin aksine, reenkarnasyona inanan Dürziler ve bir kısım Alevîler izleyen yaşamlarda cinsiyet değişimini kabul etmezler. Anaerki bir toplum olan Alaska Tlinglerinde, kişinin annesinin ailesinde tekrar doğması önemlidir. Buna karşılık ataerki bir toplum olan Nijerya'daki Igbo'lardaysa, babanın ailesi içinde tekrar doğmak önemlidir. Tüm bu örnekler, inanç ve kültürlerin reenkarnasyon anlayışında etkili olduğunu gösteriyor (Stevenson, *"Geçmiş Yaşamlarını Hatırladıklarını İddia Eden Amerikalı Çocuklar"*, s. 185).

¹³⁰ . Mann, s. 82.

¹³¹. Onbulak, s. 351.

¹³². a.g.e., s.48 vd.

3. Ahlakî davranışlara dayanan nedensel bağlantılar veya son yargılanma olmadan birbiri ardınca meydana gelen dünyevî yaşamlar: Tekrardoğuşa inanan Batı Afrika halklarında görülen böyle bir anlayışa göre, bir yaşamdaki ahlakî davranışlarla, bir diğerinin şartları arasında nedensel bir ilişki yoktur. Bununla beraber onlar, bir başka dünyevî hayatta değil de ruhlar dünyasında günahların cezalandırılacağına ve erdemli davranışlarının ödüllendirileceğine inanır.

4. İradî seçimi içeren arzuların, birbirini takip eden yaşamlardaki koşulları etkilemesi: Bu anlayışa göre, ruhlar, kötü ve erdemli davranışlarının karşılığını görür. Fakat tekrar doğmaya hazır olduklarında hayatlarının şartlarını seçerler. Önceki bilgi ve tecrübeleri bu konuda onlara yardım eder...¹³³

Guénon, bu tür çelişkilerden hareketle reenkarnasyon ve bu teoriyi benimseyen spiritler hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor: "Tüm bunlar, konuları tarafsızca inceleyenlerde hiç de güven uyandırıcı nitelikte şeyler değiller ve reenkarnasyon, iddialarının aksine, ruhlar tarafından bildirilmediği gibi, inisiyeler tarafından verilmiş gerçek bir ezoterik bilgi de olamaz. Kala kala reenkarnasyonun basit bir felsefi kavram olması şıkkı kalmaktadır. Gerçekte de bundan başka bir şey değildir. Hatta, tam anlamıyla aşağı seviyede bir felsefi kavrayıştır...."¹³⁴

C. YAKIN DÖNEMLERDE VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Modern Batı'da reenkarnasyon ve benzer kavramları araştırıp incelemek amacını taşıyan ilk ve en yaygın akım, 1875 yılında New York'ta kurulan Teozofî Cemiyeti'dir. Bu akım taraftarlarına göre tekrar bedenlenme, ilerlemenin evrensel bir kanunudur...¹³⁵ Bu akımın fikirleri günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Guénon'un ifadesine göre, bugün reenkarnasyonu savunan Anglo-Sakson spiritleri var ise, bu teozofist fikirlerin etkisiyledir.¹³⁶

Günümüzde pek çok ruhçu gruplarda tekrar doğuş inancına kuvvetli bir şekilde inanıldığını söyleyebiliriz. Ancak ruhçu grupların reenkarnasyona yaklaşımlarında farklılıklar vardır. Fransız spiritleri reenkarnasyona en çok değer veren

¹³³. Stevenson, "*Tekrar Doğuş Vakalarına İlişkin Bazı Sorular*", s. 116 vd.

¹³⁴. a.g.e., s. 173 vd.

¹³⁵. *Tekrar Doğuş*, III, 89 vd.

¹³⁶. a. g.e., s. 125.

grup olarak nitelenebilir. Bu kuram, önce teozofizm tarafından, sonra da Papus'cu okültizm ve diğer okullarca Fransız spirtizminden alıntılanarak, iman konularından biri haline getirilmiştir. Nitekim Guénon, bugün, tüm Fransız spiritizminin reenkarnasyonu gerçek bir dogma haline getirmiş olduklarının söylenebileceğini belirtmektedir. Ancak, reenkarnasyonu kabul etmeyen ruhçu gruplara da rastlanmaktadır. Nitekim spiritizmin en eski temsilcileri olan Amerikan ve İngiliz spiritleri, önceleri reenkarnasyoncu kurama karşı çıkmakta oy birliği etmişlerdir.¹³⁷

Bu inancın Amerikada fazla revaç bulmaması hakkında Gibier ilginç bir yorumda bulunuyor: "Reenkarnasyonun Amerika'da özellikle reddedilmesinin nedeni ise, ruhların bir zencinin bedeninde de enkarne olabileceği düşüncesinin beyazları çılgına çevirmesi olabilir!"¹³⁸

Asrımızda yapılan çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre bu inanç daha çok, Dürzîlerde, Kuzey Amerikadaki çeşitli yerlilerde, Doğu ve Batı Afrikadaki bazı kabilelerde, Güney Pasifik ada sakinlerinde, İç Avustralyanın kuzey kabileleri ve Japonya'nın Ainu kabilesinde bulunmaktadır.¹³⁹ Addison, transmigrasyon konusunda olduğu gibi, reenkarnasyon hakkında da günümüz yerli kabilelerinden ilginç örnekler sunar: Bir çok kabilede ilk çocuğun ölen babanın ruhunu taşıdığına inanılır. Bazı kabilelerde ise, ölen kardeş, daha sonra ölen kız veya erkek kardeşinde tekrar dünyaya döner. Diğer çocuklar ise, dedelerin ruhlarını paylaşırlar. Avustralya Aborcinler'inde, ölen kimsenin ruhu, mütereddit bir vaziyette, yaşadığı bölgenin çevresinde, göl kenarlarında, ağaçlıklarda vs. dolaşarak bir kadının geçmesini bekler ve uygun birini bulunca onun bedenine sızar. Kuzey Nijerya'da da benzer bir inanç vardır. Reenkarnasyon inancının çok yaygın olduğu Güney Nijerya'da ise, hekim-büyücü

¹³⁷. Guénon, s. 171 vd, 325 vd., Stevenson da, bu duruma dikkat çekmekte ve, Amerikalılar'ın sadece yüzde 23'ünün reenkarnasyona inandığını söyleyerek bu rakamı az görmektedir (bkz. Stevenson, "*Geçmiş Yaşamlarını Hatırladıklarını İddia Eden Amerikalı Çocuklar*", s. 185 . Ülkemizde reenkarnasyonu benimsemiş bir takım ruhçu gruplar için bkz. Adnan Bülent Baloğlu, "*Reenkarnasyoncunun İnanç Dünyası ve Bir Değerlendirme*", Türkiye Günlüğü, sayı, 42, Eylül-Ekim, 1996, s. 89). Türkiye'de, Yeni Ruhçu görüşün (neo-spiritüalizm'in) temellerini atan (1946), Metapsişik Tetkikler ve İlmi Araştırmalar Derneği'ni kuran ve taraftarlarınca, Işık Bilginin büyük İnisiyesi olarak tanımlanan Bedri Ruhselman'dır. Daha sonra ondan bu vazifeyi, ruhçuluk konusunda çeşitli eserleri bulunan ve 1997'de vefat eden, Ergün Arıkdal devralmıştır. (*Vazife Adamı Dr. Bedri Ruhselman*, s. 3 vd.; *İlke Hakikat ve Vazife Adamı Ergün Arıkdal*, s. 5. Reenkarnasyon neo-spiritizmin dört esasından biridir. Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İst. 1993. s. 91

¹³⁸. Guénon, s. 125 (Gibier, *Le Spiritisme*, s. 138-139'dan)

¹³⁹. Stevenson, "*Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular*", s. 54.

(docteur-magicien) doğan bebeğin hangi atasının rûhunu taşıdığını belirler. Bazen bir atanın ruhu bir çok çocukta bulunabileceği gibi, bunların erkek veya kız çocuğu olması da mümkündür. Çoğunlukla rûh tekrar aynı kabilede dünyaya gelir. Hindistan dağlılarında, kabilenin büyücüsü, doğan çocuğun hangi atasının rûhunu taşıdığını belirler ve çocuğa o isim verilir. Batı Afrika Yorubalar'ı bir çocuk doğduğunda köyün bilgesine koşarak, hangi atasının rûhunu taşıdığını öğrenirler ve onu selamlayarak, "sen geldin!" derler. Kuzey Amerika yerlilerinde hamile kadın, çocuğunun, rüyada gördüğü atasının ruhunu taşıyacağına inanır ve ona onun ismini verir. Arizona Hopiler'i ölen küçük çocuğun mezarından eski ailesine doğru çizgi halinde bir yol çizerler ki, yeni doğan bebekte bedenlenmek için gelirken yolda bir engelle karşılaşmasın. Huronlar ise benzer bir düşünceyle ölen küçük çocuklarını yol kenarlarına gömerler ki fazla beklemeden, yoldan geçen bir kadına geçerek yeniden doğsun. Anne olmak isteyen Algonquin kadınları ise, ruh transferi için, ölmekte olan kimselerin başına üşüşür. Genelde çocuğun atalarına benzemesi, onlarda bulunan bir izi taşıması memnuniyetle karşılanır. Örneğin, Tylor, 1860'da Vancouver adasında rastladığı yerliler tarafından çok saygı gören bir çocuktan bahseder. Çünkü bu çocuk, dudağında, ölen bir kimsenin bir yangın sonucu oluşan kapanmış yara izine benzer bir iz taşıyordu...¹⁴⁰

Gallup'un 1969'da on iki ülkede yaptığı bir araştırmaya göre, ABD, Kanada, İngiltere, İtalya, Fransa gibi ülkelerde yaşayan Hristiyanların yüzde 18-25'i yeniden doğuş fikrini kabul etmektedir.¹⁴¹

D. TENÂSÜH VE REENKARNASYON FİKRİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Temelde ruhun varlığı ve ölümsüzlük anlayışlarına dayanan böyle bir inancın ortaya çıkış sebepleri konusunda değişik gerekçeler ileri sürülmüştür... Ancak, genelde kötülük problemine akla yatkın bir cevap bulma ve ruhun kindliğini koruma endişesinin, özelde ise kişilerin ahlakî özellikleriyle içinde bulundukları şartlar arasındaki çelişkiyi izah etme zorunluluğunun en önemli faktörler olduğu

¹⁴⁰. Addison, s. 87 vd.

¹⁴¹. Mann, s. 4.

söylenebilir.¹⁴² Ruhların sayısının sınırlı olduğunu düşünmek, insanların birbirlerine benzemesi, torunun dedesini hatırlatması da böyle bir düşüncenin doğmasında rol oynamış olabilir.

Tenâsüh ve reenkarnasyon inancı ile bazı insanlar bir taraftan ruhlarındaki ebedî yaşama arzusunu tatmin ederek ölümsüzleşmeyi ararken, bir taraftan da mükellefiyet ve mesuliyetten kurtulup istedikleri gibi yaşamının yolunu bulmuşlardır.

Maddenin öne alınıp rûhun ihmal edildiği ve bunun bir sonucu olarak ölüm ötesi bir hayata inanmanın zayıfladığı bir dönemde, gerçek dinin ışığından uzak kalan bazı insanların rûhlarındaki sonsuz yaşama susuzluğunu dindirmek için, bir teselli aracı olarak böyle bir düşünceye yönelmekten başka ne çareleri olabilir ki?....

¹⁴² Yitik, s. 70.

1. BÖLÜM

TENÂSÜH VE REENKARNASYONU İSPAT ETMEK İÇİN ÖNE SÜRÜLEN NAKLÎ DELLİLLERİN TENKİDİ

Tenâsüh ve Reenkarnasyonu savunanlar, iddialarını ispat etmek için, çok yönlü bir arayış içine girmiş ve bu hususta -kendilerine göre ve çoğu bu çağa ait olan- çeşitli deliller sıralamışlardır. Bunları genel olarak üç kısma ayırabiliriz: *Birincisi*, dinlerin kutsal kitaplarında bu görüşü ifade ettiği iddia olunan pasajlar, yani naklî (dinî) deliller; *ikincisi*, reenkarnasyonu desteklediği iddia olunan haller, tabîî ve tecrübi tezâhürler (bilimsel deliller); *üçüncüsü* ise, aklî (felsefî) delillerdir.

Bu bölümde öncelikle naklî delilleri ele almaya çalışacağız. Bunlar içinde, bilhassa, bizi daha çok ilgilendiren Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki reenkarnasyon iddialarını ele alıp değerlendireceğiz. Ancak, diğer ilahî kitaplar da bu iddiaya maruz kaldığı için, tarihî seyre uyarak, öncelikle bu kitaplar hakkındaki reenkarnasyon iddialarını ele alıp değerlendireceğiz. Bu arada, konunun daha iyi anlaşılması için, bir giriş mahiyetinde, bu kitaplardaki âhiret inancı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1. TEVRAT VE İNCİLLER'E YÖNELTİLEN REENKARNASYON İDDİALARI

A. TEVRAT'TA ÂHİRET İNANCI

İzleri, bilhassa ilk beş sifrinde¹⁴³ çok zayıf bir şekilde görülse de¹⁴⁴ Tevratta âhiret inancına işaret edilmiş,¹⁴⁵ yahudiliğin Talmud gibi, diğer kutsal kitapları da bu

¹⁴³. Tevrat'ın ilk beş sifri: *Tekvinu'l-Mahlukat* (Tekvin), *Huruc*, *Levililer*, *A'dâd* (Sayılar) ve *Tesniye*'dir.

¹⁴⁴. Tevrat'ta âhiret inancının çok zayıf bir şekilde yer aldığı konusunda daha geniş bilgi için bkz. M.A. Draz, *Kur'ân Ahlakı*, çev., Emrullah Yüksel, Ünver Günay, İz yay., İstanbul, 1993, s. 153; Muhammed Gazali, *el-Mahavira'l-Hamse li'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Kahire, 1989, s. 149; Ebu'l-Hasen Ali en-Nedvi, *es-Sıran beyne'l-İman ve'l-Maddiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1981, s. 17.

¹⁴⁵. Tevrat'ta âhiretle alakalı yerler için bkz. Tekvin, III, 23; Tesniye, XXXII, 39; II. Kırallar, XIII, 21; Eyub, XII, 22; XIX, 26; XXI, 30; Mezmurlar, 16. Mezmur, Davûd'un Şiiri, 16-11; Süleyman'ın Meselleri, XXIII, 13-14, 17-18; XXIV, 14; İşayâ, XXVI, 19; Daniel, XII, 1-4; Hezekiel, XXXVII, 1-14.

konuda daha açık bilgiler sunmuştur.¹⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim'de de, Tevrat'ta âhiretle ilgili bilgiler bulunduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.¹⁴⁷ Yahudi âlimleri de âhirete inandıklarını belirtmektedir.

B. BUGÜNKÜ TEVRAT'TA REENKARNASYON İDDIALARI

Tevrat'ta âhiret ve dirilişle ilgili ifâdeler çok az sayıda olmasına ve tenâsüh veya reenkarnasyonu içermeyen bir ifâde bulunmamasına rağmen, reenkarnasyon taraftarları, Tevrat'tan kendi inançlarını destekleyecek tevillere girişmekten geri durmamıştır. Onlara göre, Tevrat'ta doğrudan veya dolaylı bir şekilde tekrardoğuşa temas eden bir çok bölüm vardır(!) Tevrat ezoterik anlamda yorumlandığında tekrar doğuş öğretisiyle yüz yüze gelinecektir.¹⁴⁸ Meseleye, ezoterik olarak yaklaşan ve *her kutsal metin, bu gerçeği daima vurgulamıştır*¹⁴⁹ iddiasında bulunan, ayrıca bu metinlere birer ruhsal tebliğ gözüyle bakan kimselerin bu tür sonuçlara ulaşmaları şaşılabilecek bir durum değildir. Hakikatte ise, tek kaynaktan doğan bütün ilahî dinler ve onların kutsal kitaplarına göre, tenâsüh inancı batıldır.

İşte bu bölümler:

1. "Ve İshak, karısı için Rabbe yalvardı. Çünkü o kısırdı. Ve Rab, yalvarışını kabul etti ve karısı Rebeka gebe kaldı. Ve çocuklar onun karnında itiştiler. Ve eğer böyle ise niçin yaşıyorum? dedi ve Rab'den sormaya gitti. Ve Rab ona dedi: Senin rahminde iki ümmet var. Ve senin karnından iki kavm ayrılacak. Ve bir kavm öbür kavmdan kuvvetli olacak. Ve büyüğü küçüğüne kulluk edecektir. Ve doğurmak için onun günleri dolunca, işte onun rahminde ikiz vardı. Ve ilki kızıl doğdu, her tarafı kıllı cüppe gibi idi ve onun adını Esav koydular. Ve ondan sonra kardeşi doğdu ve onun eli Esav'ın topuğunu tutuyordu ve onun adı Yakub konuldu" (Tekvin, XXV, 21-26)

Bu ifadelerde, ikizlerin analarının karnında birbirleriyle tepişmelerinden hareketle şöyle denilerek bu olaydan reenkarnasyona kapı aralanmaya çalışılmaktadır: "Daha analarının karnındayken birbirleriyle tepişmeye başlayan ve daha sonra biri

¹⁴⁶ Fâvî, s. 146; Ebu Atâillâh, s. 147; keza bkz. Francine Kaufmann- Josy Eisenberg, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik*, (Mehmet Aydın, *Din Fenomeni* içinde, s. 99-100)

¹⁴⁷ bkz. En'âm, 154; Arâf, 145; Tâ-ha, 15, 48; A'lâ, 15-18

¹⁴⁸ *Tekrar Doğuş*, I, 169, 174.

¹⁴⁹ a.g.e., I, 49.

diğeri boyundurak altına alacak olan bu düşman ikizlerin var ediliş olgusu karşısında haddimizi aşır Tanrı'nın adaletsizliğinden mi söz etmeye kalkışacağız? Yoksa, ruhun ezelden beri mevcut olduğu ve bir karma yasasının şaşmaz bir şekilde hükmünü icra ettiği gerçeğine mi bel bağlayacağız?"¹⁵⁰

Görüldüğü gibi, ana rahminde tabii olarak itişen bu ikizlerin durumu daha sonra Allah'ın onların geleceğine dair haberleriyle kaynaştırılarak, sanki ikizler bu yüzden tepişiyorlarmış gibi takdim edilmiş, ayrıca bu tepişme onların önceki hayatlarından kaynaklanan bir düşmanlığın sonucuymuş gibi takdim edilmiştir.

2. "Daima onu yenersin ve o geçip gider, Onun (insanın) çehresini değiştirip gönderirsin." (Eyup, XIV, 20).

Burada, *insanın çehresinin değiştirilmesi* reenkarnasyona delil gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki, burada kastolunan mana, yenilgiden, ümitsizlikten, istediğini elde edememekten kaynaklanan yüz ifâdesidir. Nitekim Türkçemiz'de, insanın kızarıp üzülmesini veya bozulup sararmasını ifâde etmek için *yüzünün rengi değişti*, *yüzü renkten renge girdi*, *yüzü değişti* gibi ifâdeler kullanırız. Dolayısıyla ifâdelerin öncesine ve sonrasına bakmaksızın, bir tek kelimeden hareketle sözleri reenkarnasyon manasına hamletmek, hiç de doğru bir yaklaşım değildir.

3. "Ve bana dedi: Ademoğlu bu kemikler dirilebilir mi? Ve ben: Ya Rab Yehova, sen bilirsin dedim." "Ve üzerinize adaleler koyacağım. Ve üzerinizde et bitireceğim. Ve bileceksiniz ki ben Rabbin." "Bundan dolayı peygamberlik et ve onlara de: Rab Yehova şöyle diyor: İşte kabirlerinizi ben açacağım. Ve kabirlerinizden sizi çıkaracağım, ey kavmin; ve sizi İsrail toprağına getireceğim." (Hezekiel, XXXVII, 3, 6, 12).

Burada, insanların öldükten sonra diriltilişine bir örnek olarak, bir numûne sergileniyor. Böylece, Allah'ın böyle bir şeye gücünün yettiği anlatılıyor. Kur'an-ı Kerim'de de çokça vurgulanan, geçmişte bazı peygamberler zamanlarında yaşanmış bu tür olayların¹⁵¹ reenkarnasyonla hiç bir ilgisi yoktur. Ancak böyleleri, dirilişle,

¹⁵⁰ a.g.e., I, 170.

¹⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de bu tür olayları anlatan kıssaları başlıklar halinde şöyle özetleyebiliriz: Allah'a âsi olan İsrail oğullarından bir topluluğun öldürülüp sonra tekrar diriltilmesi (Bakara, 55-56); Hz. Musâ zamanında, kâtili tesbit etmek için, ineğin bir parçasının vurulmasıyla maktûlün diriltilderek, kâtilini haber vermesi (Bakara, 72-73); ölüm korkusuyla beldelerini bırakıp kaçan kimselerin kıssası (Bakara, 243); yüz yıl ölü olarak bekletildikten sonra diriltilen kimse (Bakara, 259); Hz. İbrahim'e,

kabirlerden kalkmakla alakalı bütün ifâdeleri -hangi kitapta ve nerede olursa olsun- ısrarlı bir şekilde reenkarnasyon manasında değerlendirmektedirler.

4. Allah adamı Musa'nın bir duasıdır: "Ya Rab, sen bize mesken idin, bütün devirlerde. Dağlar doğmadan önce. Ve sen yeri ve dünyayı yaratmadan önce. Ezelden ebede kadar sen Allah'sın. İnsanı toprağa döndürürsün. Ve: Ey Ademoğulları dönün, dersin." (Mezmurlar, 90/ 1-3).

Burada da, Allah'ın bütün devirlerde insanlara mesken olması ifâdesinden hareketle, bu durumun, ölümden sonra tekrar doğuş vakti gelip çatıncaya kadar Rabbin yanına sığınmayı ifâde ettiği ve bunun devirler boyunca tekrarlandığı¹⁵² manası çıkarılmaya çalışılmıştır. Halbuki, Allah, her zaman için insanların tevekkül edecekleri, dayanıp güvenecekleri, sığınıp yönecekleri bir melce'dir. Bu tür ifâdeler Kur'an-ı Kerim'de de bolca yer almış olup, insanların Allah'a yönelip, O'na sığınmalarını ifâde etmektedir.

Burada, tercüme ve imlâ'dan kaynaklanan bir durum da bu ifâdelerin yanlış anlaşılmasına yol açabilir, şöyle ki, yukardaki metinde geçen *bütün devirlerde* ifâdesinden sonra gelen *Dağlar doğmadan önce* ve *Ve sen yeri ve göğü yaratmadan önce* cümleleri, devamları olan *Ezelden ebede kadar sen Allah'sın* ifâdesine değil de, bu ifâdeye (bütün devirlerde) bağlı olarak okunursa, o zaman, insanların ezelden beri Allah'la beraber olduğu gibi yanlış bir mana çıkarılabilir. Halbuki bu ifâdeler sonrasıyla irtibatlı olup, Allah'ın ezelden beri ilâh olduğunu ifâde etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de, ifâdelerin bölünmesinden veya durup tekrar başlamadan kaynaklanan bu tür hatalara düşülerek yanlış anlamalara meydan verilmemesi için *vakıf* ve *ibtida* işaretleri konulmuş ve böylece bu tür yanlışlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Tevrat ve İncil'de böyle bir durumun olmaması, yanlış anlama ve değerlendirmelere yol açabilmektedir.

5. "Yüzünü gizlersin, onlar şaşırırlar. Soluklarını alırsın, ölürler. Ve topraklarına dönerler. Ruhunu gönderirsin yaratılırlar. Ve yerin yüzünü tazellersin." (Mezmurlar, 104/ 29-30).

dört kuş vasıtasıyla ölümlerin nasıl diriltildiğinin gösterilmesi (Bakara, 260); üç yüz yıl uyutulduktan sonra uyandırılan Ashâb-ı Kehf'in kıssası (Kehf, 9-22).

¹⁵² *Tekrar Doğuş*, I, 171; Mezmurlar, 90:34'deki benzer ifadeler de aynı şekilde değerlendirilmiştir (bkz. *Tekrar Doğuş*, III, 43).

6. "Ve yerin toprağında uyuyanlardan bir çoğu, bunlar ebedi hayata ve şunlar utanca ve ebedî nefrete uyanacaklardır." (Daniel, XII, 2)

Hıristiyan ve yahudi alimleri, bu ifâdelerde kasdolunan mananın, *öldükten sonra diriliş* veya *kavmî diriliş* olduğu şeklinde iki ayrı görüş belirtmiş,¹⁵³ fakat, - reenkarnasyon taraftarları hariç- kimse bu ifâdelerin reenkarnasyon ifâde ettiğini söylememiştir.

7. "Sam'ın oğulları Elam ve Aşurve Arpakşad ve Lud ve Aram. Ve Aram'ın oğulları Uts ve Hul ve Geter ve Maş." (Tekvin, X, 22-23).

Bu şecereden (soy ağacından) dahi reenkarnasyon manası çıkarılabilmektedir(!). Buna göre, burada tekrar doğuş şartlarının neler olduğu ezoterik bir şekilde dile getirilmektedir... Yani, iyi niyetli bir müstakbel hayata tekrar kavuşabilmemiz için bu günkü hayatımızda uymamız gereken kurallar sembolik olarak anlatılmıştır. Her isme tekâbü'l eden ifâdeler sırasıyla zikrolununca, sembolik olan bu âyetin açılımı şöyle olmaktadır: "Yeryüzünde geçirecek iyi nitelikli yeni bir bedenli hayat için gerekli şartlar (Sam'ın oğulları) şunlardır: Elverişli (Elam) ve gelişmiş (Aşur) bir barınak seçmek, yeryüzüne başarılı bir öteâlem hayatından sonra doğmak (Arpakşad), uygun bir göreve (Lud) sahip olmak, geçim durumu iyi (Uts) bir aracının (Aram) nezdinde bulunmak, böylece de geniş imkânlar (Geter) içinde gelişimini sürdürmek (Hul /Emzirme ve Maş/büyüme)."¹⁵⁴

Böyle bir yaklaşımla, her sözden, istenen her türlü mananın çıkarılacağı ortadadır. Dolayısıyla bu tür iddiaları ciddiye alarak cevaplandırmaya gerek olmadığı kanaatindeyiz. Aşağıdaki ifâdeler de böyle:

8. "Ve bana Rabbin şu sözü geldi: Ana karnında sana şekil vermeden önce seni tanıdım. Ve sen doğmadan önce seni takdis ettim. Seni milletlere peygamber ettim." (Yeremya, I, 4-5)

Bu ifadeler şöyle yorumlanmıştır: "*Sana şekil vermeden önce seni tanıdım*" ibaresi ruhun ezeli olduğunu göstermekte, önceki hayatlarındaki ruhî gelişmesinden dolayı da peygamberlik verilmektedir.¹⁵⁵

¹⁵³ bkz. Jacob, s. 250; Addison, s. 163; Randies-Hough, s. 18, Ebu Atailah, s. 132 vd.

¹⁵⁴ *Tekrar Doğuş*, I, 171-172.

¹⁵⁵ a.g.e., I, 172; *Tekrar Doğuş*, III, 44

9. Şu âyetten de benzer manalar çıkarılmaktadır: "Çünkü ebediyyen davacı olmam. Ve daima öfkelenmem. Çünkü yarattığım canlar ve ruh önümde bayılırdı." (İşâyâ, 57/16).

Reenkarnasyonculara göre bu âyet, kefaretin öte alemde ödeneceğini, sonra da telafi ve düzelme amacıyla dünyada tekrar bedenleneceğini ifâde etmektedir.¹⁵⁶

10. "Ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı. Ve onun burnuna hayat nefesini üfledi. Ve adam yaşayan can oldu." (Tekvin, II, 7).

Bu âyetin de ruhun ezeliğini ifade ettiği iddia edilmiştir...¹⁵⁷ Burada, Hz. Adem'in yaratılışının anlatıldığı açıktır. Dolayısıyla, aslında *adam* yerine *Adem* yazılması gerekirdi.

11. "(Kral Süleyman:) Rab, yolunun başlangıcında, kadim işlerinden evvel beni teşkil etti. Dünya var olmadan evvel, başlangıçta ezelden ben dikildim. Enginler yokken, suları bol pınarlar yokken doğmuştum. O, dünyayı ve kırları ve dünya toprağının başlangıcını daha yapmadan, dağlar daha yerleştirilmeden, tepelerden önce ben doğmuştum. Gökleri hazırladığı zaman ben orada idim. Enginin yüzü üzerine kubbeyi koyduğu zaman, yukarıda asumamı kuvvetlendirdiği zaman, enginin pınarlarına kuvvet verildiği zaman, sular onun emrinden öte geçmesinler diye denize sınır koyduğu zaman, dünyanın temellerini pekiştirdiği zaman, yapıcı olarak onun yanında idim. Her vakit onun önünde sevinirdim. Meskûn olan dünyasında sevinirdim. Ve sevincim insan oğulları ile idi." (Süleyman'ın Meselleri, VIII, 22-31).

Bu ifadeler, öncesinden koparılarak, konuşanın kim olduğu belli olmayacak bir şekilde takdim edilmiştir. Böylece okuyucu, ilk etapta konuşanın bir peygamber olduğunu zannediyor. Sanki o peygamber ezelden beri var olduğunu anlatıyormuş vehmi veriliyor. Ancak, Ahd-i Kadim'e müracaat ederek, bu ifadelere göz attığımızda, görüyoruz ki, burada konuşan *hikmettir*. Nitekim, 12. âyette, "Ben, hikmet, basireti kendime mesken ettim ve tedbir bilgisini bulurum" diye başlanmakta, yukarıda takdim edilen ifadelere kadar hikmetin diliyle, hikmetin önemi, kıymeti anlatılmaktadır. Hatta daha öncesine gittiğimizde, bu bölümde konuşturulanan hikmet olduğunu görüyoruz. Bu babın ilk cümlesi şöyle: "HİKMET çağırıyor mu ve anlayış sesini işittirmiyor

¹⁵⁶ a.g.e., I, 173.

¹⁵⁷ a.g.e., I, 173.

mu?" Böylece reenkarnasyondan bahsediyor diye takdim edilen bu ifadelerin Allah'ın hikmeti olduğu açıkça görülüyor. Allah'ın tüm sıfatları gibi, hikmeti de O'nun zatıyla kaim olup, ezelidir. Dolayısıyla bu ifadelerde garip bir durum yoktur.

12. "Ne var idi ise, olacak odur ve ne yapıldı ise, yapılacak odur ve güneş altında yeni bir şey yok. Bak bu yenidir diyecek bir şey var mı? Çoktan, bizden evvel olan asırlarda olmuştur. Evvelki nesiller anılmıyorlar. Gelecek olan sonrakiler de kendilerinden sonra gelecek olanlar arasında anılmayacaklar." (Vâiz, I, 9-11)

Bu iki maddedeki ifadeler de reenkarnasyon manasında değerlendirilmiştir.¹⁵⁸ Halbuki bu bölümde, ilk cümlelerden başlanılarak dünyanın faniliği dile getirilmekte, güneş, rüzgar, ırmak gibi varlıklarda devamlı olarak tekrarlanma söz konusu olduğu, fakat nesillerin yerlerini başka nesillere bıraktığı belirtiliyor. O nesillerin tekrar dünyaya döndüğünden bahsedilmiyor. Bu gerçeği, yukardaki ifadelerin son cümlesi açıkça vurguladığı gibi, daha önce geçen şu ifadeler de vurguluyor: "Bir nesil gidiyor ve bir nesil geliyor, fakat dünya ebediyyen duruyor. Güneş doğuyor ve güneş batıyor ve yerine doğduğu yere koşuyor..." (Vaiz, I, 4-5). Görüldüğü gibi bu ifadeler, aslında reenkarnasyon nazariyesinin aleyhindedir. Çünkü açık bir şekilde giden nesillerin yerine başkalarının geldiği anlatılıyor.

Tevrat ifadelerini, kendi arzuları doğrultusunda yorumladıktan sonra bir adım daha ileri gidilerek, *Tevrat'ın sınıldığı psişik yapının temel esasları* başlığı altında bu inanca sahip olanların savundukları bütün ilkeler 20 madde halinde sıralanmış ve bunlar Tevrat'a mal edilmiştir.¹⁵⁹ İlahî kitapların tahrifine dair çok ilginç bir örnek!..

Tevratta geçen ve bir nevi kabir âlemini temsil eden ve bekleme yeri manasına geldiği söylenen *şəol* kelimesi de, geçici bir bekleme yeri olarak değerlendirilmiş ve daha sonra dünyaya mutlu bir geri dönüşün gerçekleşeceği söylenmiştir.¹⁶⁰ *Şəol*'ün geçici bir konaklama, dinlenme yeri olması fikri doğrudur. Ancak, bundan sonrası tekrar dünyaya dönüş değil, âhiret âlemine geçiştir.

Kutsal kitaplarda cennet hakkında aslı vatan, ana vatanımız şeklindeki ifadeler de bu yönde değerlendirilmiştir.¹⁶¹ Oysa, herkes çok iyi bilir ki, cennet hakkında bu tür

¹⁵⁸. bkz. a.g.e. III, 43-44.

¹⁵⁹. bkz. a.g.e. I, 174-177.

¹⁶⁰. Papus, s. 146

¹⁶¹. bkz. *Tekrar Doğuş*, III, 68.

ifadelerin kullanılış sebebi, insanlığın atası olan Hz. Adem ve Hz. Havvâ'nın önceleri cennette bulunmuş olmalarıdır.

Tevrat'ta olduğu gibi, diğer yahudi kitaplarında da benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak, bu tür iddia sahipleri yanında yahudiliğin, yeniden doğuşu bir inanç olarak kabul etmediğini belirten reenkarnasyon taraftarları da vardır.¹⁶²

C. İNCİLLERDE ÂHİRET İNANCI

Âhiretle alakalı konulara yer vermesi bakımından İnciller, Tevrat'la Kur'ân-ı Kerîm arasında bir yer tutar. Çünkü İncillerde, Tevrat'ın aksine, âhiret le alakalı meseleler daha açık ve geniş bir şekilde yer almış, fakat bu konularda en tafsilatlı bilgi ve açıklamalar Kur'ân-ı Kerîm'de yer almıştır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa'nın daha beşikteki bir bebek iken, yeniden dirilişi haber verdiği, **"Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabrimden çıkarılacağım gün bana selâm olsun"** (Meryem, 33) âyetleriyle anlatıldığı gibi, onun mucizelerinden birisinin de ölüleri diriltmek olduğu belirtilmiştir.¹⁶³

İncillerde, cehennem azabının ebediliğinden ve cennet nimetlerinden de bahsedilmiştir.¹⁶⁴ Tevhid akidesini savunan Barnabas İncil'inde ise, diğer inanç esaslarında olduğu gibi âhiret, cennet ve cehennemle alakalı hususlarda da, Kur'ân'ın açıklamalarına yakın pek çok ifâdeye raslamak mümkündür. Bu incilde âhiretle alakalı bir takım ayrıntılara dahi yer verilmiştir.¹⁶⁵

D. İNCİLLER'DE REENKARNASYON İDDİALARI

Reenkarnasyon doktrinini hristiyanlığa aykırı görmeyen¹⁶⁶ bazı ruhîçular tarafından, İncillerin bir takım ifâdeleri reenkarnasyona hamledilmek istenmiş, Hz. İsa ve havarilerinin bu inancı açık bir şekilde ifâde ettikleri iddia edilmiştir. Hz. İsa'nın

¹⁶² bkz. Mann, s. 44.

¹⁶³ bkz. Luka, VII, 15-16.

¹⁶⁴ bkz. Markos, III, 29; bkz. Matta, X, 28; XIII, 43; Markos, IX, 43-48; Luka, XVI, 24; Yuhanna, Vahiy, XXI, 8.

¹⁶⁵ Örnekler için bkz. *Barnabas İncili*, çev. Mehmet Yıldız, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1972, s. 308 vd.

¹⁶⁶ Papus, s. 188.

kudsiyetini idrak edemeyip onu sadece bir "yüksek rûh" olarak gören¹⁶⁷ ve onu tüm *plânlardaki* bir kurtarıcı¹⁶⁸ olarak sunan bazı spiritlerin bu tür yaklaşımlar sergileyecekleri tabiidir.

Bu bakış açısına göre, ölümden sonra dirilme inancı ruhlar tarafından öğretilmiş olan reenkarnasyon düşüncesinin bir ifadesidir. Kutsal kitapların her yerinden reenkarnasyon fişkırmaktadır. Onlara göre bu inanç, kilisenin gizli öğretilerinde yer almaktadır. Hatta İsa da bunu kabul etmektedir. Havarilerine bunu özel olarak öğretmeyişinin sebebi, onlar gibi sadık, erişmiş insanlar için reenkarnasyonun gerekli olmamasından dolayıdır(!). Onlara göre, daha sonraları, büyük önderlerin ve bunların müridlerinin kaybolup gitmiş olmaları ve hristiyan öğretisinin beşerî çıkarların baskısı altında kısır bir simge halinde donup kalmasıyla, ortada geçmişin kalıntısı olarak sadece, sözcüğün dar anlamında alındığında ölü bedenlerin dirileceği biçiminde çok yanlış bir kanaate yol açan, ölümden sonra bedenin dirilmesi ya da bedende dirilme görüşü kaldı(!).¹⁶⁹

Görüldüğü gibi bir takım reenkarnasyon taraftarlarının ve ruhçuların Tevrat ifâdelerine -ve ilerde görüleceği üzere Kur'an âyetlerine- yaklaşım tarzı, İnciller için de sergilenmiş, öldükten sonra dirilmeyi haber veren ilahî kitapların bu yöndeki mesajları bütünüyle reenkarnasyon doktrinine hamledilmek istenmiştir.

Şimdi bu âyetleri görelim:

1. "Ve İsa, Filipus Kayseriyesi taraflarına geldiği zaman şakirtlerinden sordu: Halkın dediğine göre İnsanoğlu kimdir? Ve onlar dediler: Bazıları vaftizci Yahya, başkaları İlya, başkaları da Yeremya yahut peygamberlerden biridir diyorlar." (Matta, XVI, 13-14).

2. "Ve İsa, kendi şakirtleri ile Filipus Kayseriyesi'nin köylerine çıktı. Yolda şakirtlerine sorup, onlara dedi: Halkın dediğine göre ben kimim? Onlar da cevap verip

¹⁶⁷. Guénon, s. 114. Bazı hristiyan spirittlere göre, Mesih'in binlerce ruhu barındıran bir apartmanı vardır. Bu apartmana mensup bir ruh her reenkarnasyonunda Yusuf (Joseph) ve Meryem (Marie) adlı ebeveynin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelir... (Papus, s. 118)

¹⁶⁸. Papus, s. 253.

¹⁶⁹. Guénon, s. 193 (*L'Alliance Spiritualiste*, Temmuz, 1911'den). Guénon bu nakilde bulunduğundan sonra, *bedenin dirilmesi* deyiminin *bedende dirilme* biçimine dönüştürülmesini, yazarın iyi niyetine kuşku düşüren bir kurnazlık olarak nitelermektedir.

dediler: Vaftizci yahyâ, başkaları İlyâ, başkaları da peygamberlerden biridir diyorlar." (Markos, VIII, 27-28).

3. "Ve vaki oldu ki, İsâ yalnız başına dua ederken, şakirtleri yanında idi, onlara sorup dedi: Halkın dediğine göre ben kimim? Onlar da cevap verip dediler: Vaftizci Yahya'dır, başkaları İlyâ'dır ve başkaları da eski peygamberlerden biri kıyam etti diyorlar." (Luka, IX, 19-20)

4. "Doğrusu size derim: Kadınlardan doğanlar arasında Vaftizci Yahyâ'dan daha büyüğü çıkmamıştır. Fakat göklerin melekutunda daha küçük olan ondan daha büyüktür. Vaftizci Yahyâ'nın günlerinden şimdiye kadar göklerin melekutu zorlanıyor ve zorbalar onu ele geçiriyorlar. Çünkü bütün peygamberler ve şariat Yahyâ'ya kadar peygamberlik ettiler. Ve eğer onu kabul etmek isterseniz, gelecek olan İlyâ odur. Kulakları olan işitsin." (Matta, XI, 11-15)

5. "Ve şakirtleri ondan sorup dediler: Öyle ise, niçin yazıcılar, önce İlyâ gelmelidir diyorlar? Ve İsâ cevap verip dedi: Gerçi İlyâ gelir ve her şeyi yerine kor. Fakat ben size derim İlyâ zaten gelmiştir ve onu tanımadılar, fakat ona her istediklerini yaptılar. Aynı suretle İnsanoğlu da onlardan elem çekecektir. İsâ'nın kendilerine Vaftizci Yahya için söylediklerini şakirtler o zaman anladılar." (Matta, 17: 10-13)

Bu ifâdelerden hareketle, Yahya'nın İlyâ'nın reenkarnasyonu olduğu¹⁷⁰ iddia edilmiştir. Halbuki, başka bir yerde Yahya açık bir şekilde, kendisinin İlyâ olmadığı şöyle ifâde edilmektedir: "Yahudiler Yahya'ya: Sen kimsin? diye kendisinden sormak için Yeruşalim'den kâhinlerle Levililer gönderdikleri zaman, Yahya'nın şehadeti şudur: Ve Yahya ikrar etti ve inkâr etmedi ve: Ben Mesih değilim diye ikrar etti. Onlar da kendisinden sordular: Öyle ise, ne? Sen İlyâ mısın? Ve Yahya: Değilim, dedi. Sen o peygamber misin? Yahya: hayır, diye cevap verdi. İmdi onlar kendisine dediler: Sen kimsin? Bize gönderilene cevap verelim diye, kendin hakkında ne diyorsun? Ben, İsaya peygamberin dediği gibi: Rabbin yolunu düzeltin diye çölde çağıranın sesiyim, dedi" (Yuhanna, I, 19-23). Ama, iddia sahiplerine göre, onun bu sözü henüz ilahî ilhama mazhar olmaması ve böylece geçmiş hayatlarını hatırlayamaması sebebiyledir. Dolayısıyla onun bu sözüne itibar edilmemelidir(!).¹⁷¹ Aslında, yukarda

¹⁷⁰. *Tekrar Doğuş*, I, 180; Papus, s. 139; Denis, 68, 76

¹⁷¹. *Tekrar Doğuş*, I, 180

reenkarnasyona delil olarak sunulan İncil pasajlarının hepsinin devamında, İsa'nın insanların bu konudaki yanlışlarını düzeltmek maksadıyla oradakilere, "*Ya siz, ben kimim dersiniz?*" sorusunu yönelttiği, devamında ise bu soruya Petrus'un şöyle cevap verdiği belirtilir: "*Sen Mesihsin.*"¹⁷²

Allan Kardec ise, "... İsa peygamberi de öyle öldürecekler. Aynı şekilde İnsanoğlu da onlardan elem çekecektir. İsanın kendilerine Vaftizci Yahya için söylediğini (Jean Baptiste den söz ettiğini) anladılar"¹⁷³ ifadesinden hareketle, şöyle der: "Madem ki, Jean Baptiste İlyas (İlya) idi, o halde burada İlyas'ın ruhunun ya da zihninin Jean Baptiste'in bedenine reenkarnasyonu söz konusudur." Papus da aynı iddiada bulunmaktadır. Guénon bu iddialara şöyle cevap veriyor: Bir kere, metinde İlyas'ın nasıl daha önceden gelmiş olduğu hiç belirtilmez... Sonra Jean Baptiste'e bu durum soruluyor o kesinlikle reddediyor: "Onlar da kendisine, öyleyse sen kimsin, İlyas mısın diye sordular. O da değilim, dedi" (Yuhanna, I, 21). Şâyet, bu, sadece onun daha önceki varoluşunu hatırlayamadığını gösterir denilecek olursa, buna daha açık bir metinle cevap veririz. Bu metin, Cebrai'l'in Zekeriya'ya çocuğu (Yahya) olacağını bildirirken: "Babaların kalplerini çocuklarına döndürmek, söz dinlemeyenleri doğru kişilerin anlayışına yöneltmek ve Rab için hazırlanmış bir halk yetiştirmek üzere, İlyas'ın ruhu ve gücüyle Rabb'ın (Efendinin) önünden gidecektir" (Luka, I, 17) dediğini ifade eden metindir. Jean Baptiste'in kesinlikle İlyas'ın şahsı olmayıp, sadece deyim yerindeyse, onun manevî ailesine mensup olduğu bundan daha açıkça belirtilemez. Dolayısıyla İlyas'ın gelişini, sözcüğün dar anlamında değil de bu şekilde anlamak gerekir.¹⁷⁴

6. "Ve geçerken anadan doğma kör bir adam gördü. Şakirtleri ondan sordular: Efendimiz, bu adamın kör olarak doğmuş olmasının nedeni onun kendi günahı mı yoksa onu dünyaya getirenlerin günahı mı? İsa şu cevabı verdi: Kesinlikle ne onun ne

¹⁷². bkz. Matta, XVI, 15-16; Markos, VIII, 29; Luka, IX, 20. İfade Markos'tan alınmıştır.

¹⁷³. Matta, XVII, 12-13; Markos, IX, 8-12. Parantez içindeki ifade, Ruhçu Yanılgı'nın tercümesinden alınmıştır.

¹⁷⁴. Guénon, s. 194-195. Steiner de aynı iddiada bulunmuştur. Bazıları da aynı ruhun daha sonra, Rönesans ressamı Rafael, ondan sonra da Atman şair Novalis olarak yeniden bedenlendiğini iddia etmiştir (Mann, s. 63).

de onu dünyaya getirenlerin günahıdır. Onun kör olarak doğması Tanrının gücünün onda tezahürlerinin oluşması içindir" (Yuhanna, IX, 1-3).

Burada, onların bu adam kendi işlediği günah yüzünden mi kör doğmuş?.. şeklindeki soruları, tekrar doğuştan haberdar olduklarını, geçmişteki karmasının böyle doğmasını gerektirdiğini gösteriyor şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁷⁵

Felsefe-i Ulâ da bu ibarenin sonu, "... Bu günahı kendisi mi, yoksa ebeveyni mi irtikâb etmiştir? Kendi günahı sebebiyle âmâ doğmuş ise, bu günahı daha evvel geçirdiği bir hayatta irtikâb etmiş olacağı şüphesizdir"¹⁷⁶ şeklinde verilerek, bugünkü İncillerde bu görüşe yer verildiği belirtilmiştir. Ancak, durum tam aksinedir. İncil'deki ifade yukarda naklettiğimiz gibi olup, bu körlüğün çocuğun günahı sebebiyle olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Yapılan ilave ancak yanlış bir yorumdur.

Papus da bu ifadeleri reenkarnasyon anlaşılabilecek tarzda sunduğundan, Guénon, Papus'un bu konudaki sözlerini şöyle cevaplandırıyor: "... Dolayısıyla bu adam hiç de günahları için cezalandırılmış değildi. İbare, *önceki günahları için* biçiminde olmuş olsaydı bu mümkün olabilirdi. Papus'un bu konudaki cehaleti bilinmemiş olsaydı, kötü niyetlilikle (önceki sözcüğünü kasıtlı olarak koymuş olmakla) suçlanabilirdi. Muhtemelen, o adamın sakatlığı ona sonradan işleyeceği günahlar için peşin bir ceza olarak verilmesidir..."¹⁷⁷

7. "İsa cevap verip ona dedi: Doğrusu sana derim: Bir kimse yeniden doğmadıkça Allah'ın melekutunu göremez. Nikodimos ona dedi: Bir adam ihtiyarken nasıl doğabilir? Anasının rahmine ikinci defa girip doğabilir mi? İsa cevap verdi: Doğrusu, sana derim: Bir kimse sudan ve ruhtan doğmadıkça, Allah'ın melekûtuna giremez. Bedenden doğan bedendir. Ruhtan doğan ruhtur. Sana, yeniden doğmalısınız dediğime şaşma." (Yuhanna, III, 3-7)

Bu ibare, Guénon'un belittiği şekle göre şöyledir: "Bir adam tekrar doğmadıkça Tanrının krallığını (ya da cennetini) göremez. Aslında size şunu söyleyeyim. Bir adam sudan ve ruhtan tekrar doğmazsa Tanrının krallığına giremez. Etten doğan ettir ve ruhtan doğan ruhtur. Bu söylemiş olduğum yeniden doğmanın

¹⁷⁵ bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 181; Papus, s. 139.

¹⁷⁶ M. Şemseddin, s. 202.

¹⁷⁷ Guénon, s. 195.

gerekliliği sizi şaşkınlığa düşürmesin." Guénon daha sonra şu tenkidde bulunuyor: Salt manevî anlamda hatta burada bedensel doğuma açıkça zıt olan bir *ikinci doğum* söz konusu iken, reenkarnasyon söz konusu olabileceğini zannetmek için spiritlerinki kadar olağanüstü bir cehalet gerekir... Bu ikinci doğum (seconde naissance) neo-spiritlerin öne sürdüklerinin tersine, hiçbir reenkarnasyona uzaktan yakından benzemeyen tüm tradisyonel öğretilerde ortak olan kavrayışlardandır.¹⁷⁸

Bu âyetteki *Allah'ın melekûtunu görme* tabirinden ilham alınarak, burada insanın tekâmülü sonucu, bünyesinde Ruhu'l-Kudüs'ün mihraklaşarak insan-üstü bir seviyeye yükselmesinden bahsedildiği, böyle bir tekâmülün de ancak defalarca bedenlenmeyle sağlanabileceği sonucuna ulaşılmak istenmiştir.¹⁷⁹

Bu tür ifâdelerin aslını bulup tahkik etme imkânına sahip değiliz. Tercümenin tercümesi bir metinle karşı karşıyayız. Yukarda sunduğumuz iki tercüme arasında dahi pek çok farklılıklar olduğu görülüyor. Ayrıca, tercümelerde bir çok hatalar yapılabildiği herkesin malumudur. Bazen bir tek kelimenin yanlış tercümesi veya yerli yerinde kullanılmaması dahi, çok önemli anlam kaymalarına neden olabilmektedir. Halbuki, bu tür iddialar Kur'an hakkında olunca asıl metne dönüp, inceliyor ve işin doğrusunu anlayabiliyoruz...

Şu âyetler de ruhun ezeliğine delil gösterilmiştir:

8. "Babanız İbrahim, günümü göreceği için, sevinçle coşmuştu. Gördü ve sevindi. Yahudiler, sen daha elli yaşında bile değilsin. İbrahim'i de mi gördün? dediler. İsa, size doğrusunu söyleyeyim, İbrahim doğmadan önce ben varım, dedi." (Yuhanna, VIII: 56-58).

Bu ifâdeler hakkında da yukarda söylediklerimiz geçerlidir. Ayrıca, bir tahrif eseri olarak, önceki âyetlerde Hz. İsâ'ya ilahlık isnad edildiği dikkate alınırsa, bu ifâdelerde de bir tahrifin söz konusu olması mümkündür. Çünkü yanlış yanlış; yalan yalana yol açar. *O bir ilâhtı* denince, bu bâtil iddiayı desteklemek için, bu tür yollara müracaat edilmesi kaçınılmaz duruma gelebilir. Ayrıca, faraza böyle bir ifâdeyi Hz. İsâ söylemişse, mecazî manada söylemiş olabilir; yani faziletteki üstünlük kastedilmiş

¹⁷⁸, a.g.e., s. 196.

¹⁷⁹, bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 181-182.

olabilir veya *ben ondan önce anılıyordum, onun ismi zikredilmeden önce benimki anılıyordu* manasında söylemiş olabilir.

9. "Galip geleni Tanrının tapınağında bir sütun yapacağım. Böyle biri artık oradan hiç ayrılmayacak. Onun üzerine Tanrının adını, Tanrıma ait kentin, yani gökten, Tanrının yanından inen yeni Kudüs'ün adını ve benim yeni adımı yazacağım. " (Vahiy/ Esinleme, III: 12)

Buradaki *sütun*'un mecazi manada kullanılmış olabileceği göz ardı edilip hakiki manada ele alınarak, arınmış ruhun Tanrı mabedinin direği olabileceği şeklinde değerlendirilmiş, bunun, savunulan reenkarnasyon teorilerine aykırı oluşu da önemsenmeyerek, metampsikoz da, metamsomatoz da, palanjenezi de denilse önemli olmadığı, önemli olanın ruhun çeşitli bedenlerde tekâmülünü sürdürmesi olduğu söylenmiştir.¹⁸⁰ Böylece reenkarnasyonu savunanlar kendi görüşleriyle çelişkiye düştüklerini görmezlikten gelmişlerdir.

Ayrıca, ifâdedeki "artık" kelimesinden de şu mana çıkarılıyor: "Artık kelimesinin anlamlı olabilmesi için bu kişinin daha önce yaşamış olması gerekir. Belki de bu, ruhun sürgünü fikridir. Buna göre, Tanrı'nın tapınağına kabul edilmeden önce ruh çok dolaşıp arınmak zorundadır."¹⁸¹

10. "Kulağı olan işitsin, Rûh kiliselere ne diyor. Galip olan ikinci ölümden zarar görmeyecektir" (Vahiy, II, 11).

Bir açıklama getirilmeden zikredilen bu âyette de belli ki, *ikinci ölüm* ifâdesi reenkarnasyon manasında yorumlanmıştır. Bu ifâdede bir muğlaklık olduğu ortada, ifâdelerin öncesi ve sonrası da bu muğlaklığı kaldırmakta yetersiz. Ayrıca, *ikinci* kelimesi, öncesi olan "*Galip olan'ın*" mı, yoksa sonrası olan "*ölüm*"ün mü sıfatıdır belli değil. Eğer *ölümün* sıfatı olarak yani *ikinci ölüm* denirse, bunun açıklamasını, ilerde gelecek olan Kur'ân-ı Kerîm'deki benzer ifâdeler hakkındaki değerlendirmemize bırakıyoruz.

11. "Galip gelen böylece beyaz giysiler giyecek ve onun adını hayat kitabından silmeyeceğim" (Vahiy, III: 5).

¹⁸⁰ bkz. a.g.e, I, 183. Bu kavramlar tenâsüh çeşitlerini ifade etmektedir.

¹⁸¹ a.g.e, III, 53.

Burada da bu ifâdelerin neresinden reenkarnasyon manası çıkarıldığı belirtilmemiştir. Bize göre bu ifâdede kasdolunan, ebedî bir hayata kavuşmak veya isminin devamlı anılır olması, unutulmamasıdır..

12. "Tahtın önünde duran, büyük küçük bütün ölüleri gördüm. Sonra bazı kitaplar açıldı ve hayat kitabı denen başka bir kitap daha açıldı. Ölüler, kitaplarda yazılanlara bakılarak, yaptıklarına göre yargılandı. Deniz, kendisinde olan ölüleri, ölüm ve ölümler diyarı da, kendilerinde olan ölüleri teslim ettiler. Ve ölüm ve ölümler diyarı ateş gölüne atıldı. İşte bu ateş gölü, ikinci ölümdür" (Vahiy, XX: 12-15).

13. "Ölümler nasıl kıyam ederler? Ve ne çeşit bedenle gelirler? Ey akılsız. Senin ektiğin şey ölmedikçe dirilmez. Ve bir şey ektiğin zaman, hasıl olacak bedeni değil, fakat belki buğdayın ve yahut ötekilerden birinin çıplak tanesini ekersin. Fakat Allah ona dilediği gibi bir beden ve tohumların her birine kendi bedenini verir. Her et aynı et değildir. İnsanların eti başka, hayvanların eti başka, kuşların eti başka ve balıkların eti başkadır. Semavî bedenler ve dünyevî bedenler de var. Fakat semavîlerin izzeti başka ve dünyevîlerinki başkadır, Ölümlerin kıyâmı da böyledir. Çürümeye ekilir, çürümeyizlikte kıyam eder, hürmetsizlikte ekilir, hürmette kıyam eder. Tabii beden olarak ekilir, ruhanî beden olarak kıyam eder. Tabii beden olduğu gibi, ruhani beden de vardır (1. Korintlülere, XV; 35- 44).

Kıyamet gününden ve o günde ölümlerin diriltilmesinden bahseden bu ifâdelerden nasıl bir reenkarnasyon manası çıkartılmış anlamak zor. Âyetleri sadece sıralayıp, bu konuda açıklama yapmamaları da gösteriyor ki,¹⁸² aslında kendileri de bu konuda fazla iddialı değiller. Sadece bir destek olsun diye âyetler ard arda sıralanmıştır.

14. "Bunların hepsinden başka, buradan size geçmek isteyenler geçmesinler ve oradan bize hiç kimse geçmesin diye, sizinle bizim aramıza büyük bir çukur konulmuştur. Ve o dedi: Öyle ise, ey baba, sana yalvarırım, onu babamın evine gönder. Çünkü beş kardeşim var ki, onlar da bu azap yerine gelmesinler diye şehadet etsin" (Luka, XVI; 26-28).

¹⁸² bkz. a.g.e, I, 183-184.

Bu ifâdelerin öncesine bakıldığında, ölümler diyarında azap görenlerin, rahmet içinde olanlar tarafına geçmemeleri için aralarına bir engel konulduğundan bahsedildiği görülmektedir. Ancak reenkarnasyon arayan bakışlar, buradaki "geçme" ifâdelerini bu manada değerlendirmiş olacaklar ki, bu ifâdeleri de diğerleri arasında zikretmişler.

15. "Nitekim, Yakup'u sevdim, ama Esav'dan nefret ettim diye yazılmıştır" (Romalılara, IX-13). Bu ifade de reenkarnasyon aranarak şöyle değerlendirilmiştir: "Tanrı daha doğmadan ve hiç bir iyilik ve kötülük yapmadan önce Yakup'u sevip, Esav'dan nefret ettiğini söylediğine göre, bu kişilerin daha önce yaşamış oldukları açıktır."¹⁸³

Halbuki, Allah sonsuz ilim sahibidir. Geçmiş ve geleceği bilir. Zaten onun için geçmiş ve gelecek söz konusu değildir. Her şey bir ân gibidir. Dolayısıyla onların akibetlerini bildiği için böyle söyleyebilir.

¹⁸³ a.g.e., III, 68.

II. KUR'AN-I KERİM'E YÖNELTİLEN REENKARNASYON İDDİALARI

A. KUR'ÂN'DA ÂHİRET İNANCI

Kur'ân-ı Kerim'de yüzlerce âyette ifade edilen âhiret inancına göre, insanlar ölümlerinin ardından diriltilecekleri güne kadar, kabir alemi de denilen berzah hayatını yaşarlar.¹⁸⁴ Kıyametin kopmasıyla da tüm canlılar ve insanlar ölür.¹⁸⁵ Sonra Allah'ın emriyle tekrar dirilitilerek, kabirlerinden kaldırılıp mahşer yerine sevk olunurlar.¹⁸⁶ Burada büyük, küçük bütün yaptıklarından hesaba çekildikten sonra, gruplara ayrılırlar.¹⁸⁷ Bir grup ebedî kalmak üzere cennete, bir grup ise, yine ebedî kalmak üzere cehenneme girer.¹⁸⁸

Kur'ân'ın sunduğu âhiret inancıyla tenâsül veya reenkarnasyon nazariyesi arasında pek çok ve önemli farklar vardır: Reenkarnasyon nazariyesine göre, ölüm ve diriliş ferdîdir. Bir kısım insanlar ölür, sonra dirilirler. Bu arada kâinatın düzeni ve yeryüzündeki hayat devam edip gider. Kur'ân'a göre ise, kıyamet ve ardından gelen ba's (diriliş) topyekündür. Kâinât yıkılıp yeni bir alem kurulur. Bütün insanlar ölür, sonra hep birden dirilitilir. Nitekim, kıyamet gününün isimlerinden ikisi, toplanma günü manasına gelen *yevmu'l-haşr* ve *yevmu'l-cem*'dir. Şu âyetlerde olduğu gibi: "O gün onları topyekün haşrederiz..."¹⁸⁹ "Sûr'â üflenince, Allah'ın diledikleri hariç, göklerde ve yerde olanların hepsi ölür. Sonra ona bir daha üflenince, birden ayağa kalkıp bakarlar!"¹⁹⁰ "Ve hepsi sıra halinde Rabbine arz olunur. Sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. Oysa siz va'd edilenlerin asla gerçekleşmeyeceğini zannetmiştiniz."¹⁹¹

¹⁸⁴ Mû'minûn, 100.

¹⁸⁵ Zümer, 68; Tûr, 45.

¹⁸⁶ Kehf, 99; Yâ-sîn, 51; Zümer, 68.

¹⁸⁷ Kehf, 48; Yâ-sîn, 59; Vâkıa, 7; Zilzâl, 6.

¹⁸⁸ Nisâ, 57; Mâide, 119; Ahzâb, 65; Cin, 23...

¹⁸⁹ En'âm, 22, 128; Yûnus, 28; Furkân, 17.

¹⁹⁰ Zümer, 68.

¹⁹¹ Kehf, 48.

Tenâsühte, genellikle karmik birikimlerin bir sonucu olan zorunlu bir bedenlenme söz konusuyken, Kur'ân'a göre dirilişin zamanı, mekânı ve şartları tamamen Allah'ın elindedir.¹⁹²

Kur'ân'a göre, bu dünya hayatı bir imtihan meydanı olup iyi ve kötü davranışlarımızın karşılığı daha çok âhirette görülecektir,¹⁹³ ancak bazı amellerimizin karşılığının dünyada da görülebileceği belirtilir.¹⁹⁴ Tenâsüh veya reenkarnasyon iddiasına göre ise, bu hayat hem bir imtihan alanı hem de amellerin karşılığının görüldüğü yerdir. Çünkü insan bir taraftan önceki hayatlarının karşılığını alırken, diğer taraftan yine yaptıklarından sorumlu olup, imtihan edilmektedir.

Kur'ân'a göre insan yine aynı insan olarak diriltilecektir. Tenâsüh veya reenkarnasyona göre ise, insanın çok değişik bedenlerde tekrar dünyaya gelmesi söz konusudur.

Bu farklara işaret ettikten sonra, burada öncelikle tenâsüh ve reenkarnasyonu kesin olarak reddeden âyetlere, ardından da, tenâsüh ve reenkarnasyon ifâde ettiği iddiâ olunan âyetler üzerinde durmaya çalışacağız.

B. TENÂSÜH VE REENKARNASYONA DELİL OLARAK GÖSTERİLEN ÂYETLER

Tenâsüh veya reenkarnasyon ifâde ettikleri iddiâ olunan âyetlere gelince, öncelikle şunu belirtelim ki, geçmişte tenâsühe inanan bazı fırak-ı dâlle¹⁹⁵ tarafından iddialarına destek bulmak için, bu konuda delil olarak ortaya konulan ve burada öncelikle ele alacağımız âyetlerin sayısı, günümüzde özel bir reenkarnasyon anlayışına sahip olanlarca¹⁹⁶ gösterilenlerin aksine, çok azdır, beş-on taneyi geçmez. Bir kısmı günümüz reenkarnasyoncularınca da dile getirilen bu âyetlerden birincisi, "Onların

¹⁹². A'râf, 187; Nâziât, 42.

¹⁹³. İbrahim, 41; Nahl, 61; Fâtır, 45.

¹⁹⁴. Şûrâ, 30.

¹⁹⁵. Bu fırkalar ve şâhıslar için bkz. Şehristânî, s. 54; Kurtubî, IV,105; Müyesser, s. 205; M. Şemseddin, 192, 210, 211; Fâruk Abdülmü'î, *Nususun ve Mustalahatun Felsefiyye*, Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut, 1993, s.70 .

¹⁹⁶. Bunlardan bazıları, reenkarnasyonun İslâm'daki âhiret inancına aykırı düşmediği, sadece tekâmül gayesini güttüğünü söylemektedir

ciltleri cehennem ateşinde pişip kavrulduğu her seferinde, azabı tatsınlar diye yeni ciltlerle (derilerle) değişiriz" (Nisâ, 56) âyetidir.¹⁹⁷

Bu âyette açıkça cehennem azabından ve cehennem azabının şiddetini ifâde etmek için, kavru lan bedenlerin yenilenmesinden bahsedilirken, âyette zikredilen cehennem in bu dünya hayatı olduğu iddiâ edilerek, bu âyet insanların rûhlarının bedenlerinden ayrıldıktan sonra başka bedenlere girip dünyaya gelmelerine işâret sayılmış, beden içinde olgunlaşamayan rûhın azap çekmek için başka bedenlere girerek bir cehennem olan şu dünya hayatına geri dönecekleri söylenmiştir.¹⁹⁸

Tamamen bâtinîlik kokan, cehennemi bu dünyada arayan bu görüşün ne derece sakat ve bâtil olduğu açıktır.

Geçmiş tenâsühçülerden bazıları da, "Ey İsrail oğulları! Size in'âm ettiğim nimetleri hatırlayın..." (Bakara, 40) ve benzeri âyetlerden¹⁹⁹ hareketle, âyette hitap edilenlerin bizzât o zamanki yahudiler olduğu, ölüp, çürüyüp, aradan uzun zaman geçtikten sonra, Allah'ın kendilerine olan nimetlerini unuttukları için onlara hatırlatma yapıldığını iddiâ etmişlerdir. Halbuki, Arapça'da böyle bir üslup yaygındır. Bir kimseye dedesi ve ataları kasededilerek, ona söylüyormuş gibi hitap edilebilir.²⁰⁰

Ayrıca bu âyetlere dikkat edildiğinde iltifât sanatı yoluyla sık sık gayb sigasından (üçüncü çoğul şahıs/ onlar) muhataba (ikinci çoğul şahıs/ siz), muhatap sigasından gayba geçildiği görülür. Hitap hep muhatap sigası üzere olsaydı, böyle bir vehim ve tereddüt söz konusu olabilirdi. Ancak durum böyle değil. Örneğin, genelde yahudilerle ilgili olan, Bakara, 40-147 âyetler arasında iltifât yoluyla, bu üslup kullanılarak, sık sık gayb'dan muhataba muhatabd an gayb'a geçilmiştir. Hatta bazen bir âyet içinde dahi aynı duruma şahid olunabilmektedir. Şu âyet gibi: "Hani siz, ey

¹⁹⁷ bkz. Aziz Neseî, *Risâle der Beyânî Ehli't-Tenâsüh*, varak, 38; Bu âyet günümüz reenkarnasyoncularınca da davalarına delil olarak öne sürülmüştür. bkz. *Tekrar Doğuş*, I, s. 198.

¹⁹⁸ bkz. Ateş, II, 303 (*Resâil-i İhyân-ı Safa*, IV, 190-196'dan naklen). Benzer bir yaklaşımla, günümüzde reenkarnasyonu savunanlardan Akbay ise, kâfirlerin âhiretteki azaptan önce, gittikleri yanlış yoldan dönmeleri için, bu dünyada da bir takım azaplara maruz bırakılacaklarını ifâde eden "Büyük azaptan önce, iman etmeleri için onlara yakın azabı (dünya azabını) da tattıracağız" (Secde, 21) âyetinin reenkarnasyon ifâde ettiğini iddia ederek bu azab vasıtasıyla rûhların olgunlaştığını söylüyor (bkz. Sönmez Akbay, *Bilinmeyen Doğru*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1983, s. 225).

¹⁹⁹ Bakara, 47, 49, 51, 55, 57, 62, 65, 72, 73, 74, 84, 87, 91, 92, 122 gibi...

²⁰⁰ Celâluddin Abdurrahman es-Suyutî, *et-İkhlâs*, (thk. Seyfuddin Abdulkadir, 2. bsk., Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, s. 29.

Musâ! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz, Rabbine duâ et de bizim için yerden biten şeylerden; sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın demiştiniz de Musâ'da size, iyi olanı düşük olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?! O halde şehre inin! Zira orada istedikleriniz vardır demişti.²⁰¹ Onların üzerine aşağılık ve miskinlik damgası vuruldu ve Allah'tan bir gadapla döndüler. Tüm bunlar, onların başına, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, isyanları ve haddi aşmaları sebebiyledir" (Bakara, 61).

Nitekim, **"Bunlar bir ümmet idi gelip geçtiler. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandıklarınız da sizedir. Onların yaptıklarından sorumlu tutulmazsınız"** (Bakara, 134, 141) âyeti de reenkarnasyonu kesin bir dille reddederek, İsrail oğullarıyla asr-ı saadetteki insanların birbirlerinden ayrı kimseler olduğunu, birbirlerinin yaptıklarından hesaba çekilmeyeceklerini açıkça ifade ediyor.

Benzer bir değerlendirme de -fakat tam tersi bir şekilde- Katarlar²⁰²'in şu sözlerinde görülmektedir: "Musâ'nın dediğine göre, İsrail kavmi Mesih'in sözlerini duyacak ve dinleyecektir. Şu halde Mesih'i dinlemiş olan insanlar, Musâ devrinde yaşamış ve ölmüş, daha sonra da bedenden bedene geççe geççe Mesih devrine ulaşmış insanlardır."²⁰³ Burada da İsrail kavminin torunlarının Mesih'i görecekleri ifade edilmişken, İsrail kavmi, sadece bu söze muhatap olan kimselermiş gibi, böylesine yanlış bir değerlendirme yapılmıştır.

"Yer yüzündeki bütün hayvanlar ve gökte kanat çırpıp uçan bütün kuşlar sizin gibi bir ümmettirler (toplu halde yaşayan canlılardır)" (En'âm, 38) âyetinde de tenâsühçüler, bu âyetin yer yüzündeki hayvanların ve kuşların bizim emsâlimiz olduğuna delâlet ettiğini, mümâseletin (benzerliğin) bütün zatî sıfatlarda bulunmasını gerekli kıldığını söyleyerek, bu sebeple âyetin tenâsüh ifade ettiğini iddiâ etmişlerdir.²⁰⁴ Onlara göre, bu misliyet bilkuvvedir, bilfiil değildir. İnsanlar da

201. Âyet buraya kadar muhatap sigasıyla (siz hitabıyla) devam ettikten sonra, buradan itibaren gayb sigasına (onlar hitabına) geçiliyor.

202. Özellikle Fransa'nın güneybatısında yaygın bir şekilde görülen ve Ortaçağ'da hayat bulmuş olan Maniheizm dininin mensupları (*Tekrar Doğuş*, I, 63).

203. a.g.e., a.y.

204. Razi, XII, 177.

hayvanların bilkuvve mislidir.²⁰⁵ "Her ümmete mutlaka bir nezîr (cehennemle uyaran) gelmiştir" (Fâtır, 24) âyetinden hareketle de, önceki âyette *ümem* olarak tavsîf olunan bu hayvan topluluklarının her birine Allah tarafından birer resûl gönderildiğini savunmuşlardır.²⁰⁶

Âyette ifâde edilen benzerliğin, *ümem* olmada, yani toplu halde yaşama husûsunda olduğu açıktır. Çünkü âyette bu nokta yani ümmet olma (toplu halde yaşama) nazara verilerek, benzerliğin burada olduğuna işâret ediliyor. Nitekim karınca, arı gibi hayvanlarda bu durum daha açık olarak görülmektedir. Bu benzerliğin bütün zâtî sıfatlarda olması için ise, hiç bir sebep yoktur.

Bazı tenâsühçüler de, kâfirlerin cehennemde ebedî kalacaklarını ifâde etmek maksadıyla zikredilmiş olan, "Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir..." (A'raf, 40) âyetinden hareketle, kötü rûhluların bedenden bedene intikâl ederek sâfiyet kazanacaklarını, bunun sonucunda, deve bedeninde olan bir insanın, iğne deliğinden geçebilecek bir meyve kurdu bedenine intikâl edeceğini söylemişlerdir.²⁰⁷ Aslında bu âyette anlatılmak istenen ortadadır. Devenin iğne deliğinden geçmesi mümkün olmadığı gibi, kâfirlerin de asla cennete giremeyecekleri böyle güzel ve belîğ bir temsille anlatılmış ve bu işin imkânsızlığı âyeti okuyan ve dinleyenin gözleri önünde canlandırılmıştır. Özetle bu, mecazî bir ifadedir. Ama, ne yazık ki, mecazî ifâdeler bazı cahil veya art niyetli kişilerin eline düşünce, hakikat gibi değerlendirilmekte ve böylece bir sürü hurafelere kapı aralanmaktadır. Burada bunların bir örneğini gördüğümüz gibi, geçmişte ve günümüzde de boş yere, *Allah deveyi iğnenin deliğinden geçirmeye kadir midir, değil midir*, diye, avam arasında lüzumsuz tartışmalar yapılmakta, bu sözün hangi makamda ve ne için kullanıldığı unutulmaktadır.

"Ey insan! Seni Kerîm olan rabbine karşı aldatan nedir? O rab ki, seni yarattı, azalarını düzgün ve dengeli kıldı. Dilediği surette terkiib etti...." (İnşîâr, 6-8) âyetleri de, bu gruplarca tenâsühe delil gösterilmiş, son cümleyi farklı canlılar

²⁰⁵ Ebn Ali İbn Sinâ, *el-Adhaviyyetu fi'l-Meâd*, thk. Hasen Asî, el-Müessesetu'l-Câmiyye, Beyrut, 1987, s. 120.

²⁰⁶ Razî, XII, 177.

²⁰⁷ İbn Sinâ, s. 95.

suretinde yaratma olarak değerlendirmişlerdir. Halbuki bu ifâdeyle, İbn Hazm'ın da belirttiği gibi, insanın kısalık, uzunluk, güzellik, çirkinlik, beyazlık, siyahlık gibi, yaratıldığı sûreti ifâde edilmektedir.²⁰⁸ Ayrıca bu âyette, Allah'ın insanı yarattığı eşsiz güzellikteki sûretine, şekline dikkat çekilmekte, bu şekil ve sûret vermenin ne kadar güzel olduğu, hayrete çağırان bir üslupla sunulmakta, insanoğlu bu sûret üzerinde tefekkür etmeye davet olunmaktadır.

Kezâ, "Size kendi cinsterinizden eşler kıldı. Hayvanlara da eşler kıldı. Sizi onun sebebiyle (onda) çoğaltır (zer' eder)..." (Şûrâ, 11) âyetinde de, onlara (fihi) ifadesindeki zamir, hayvanlara da raci kılınarak, insanların hayvanlarda da çoğaltıldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Halbuki, âyette bu hususta bir delil yoktur. İnsanlar kendi türlerinden olan kimselerden türemektedir, hayvanlar da yine kendi türlerinde türemektedirler.²⁰⁹ Âyetteki *fihi* (onun sebebiyle/onda) den maksat, *o tedbirde* yani *tezvic'de* demektir. Âyette *bihi* (o tedbir /tezvic sebebiyle) yerine, *fihi* denmesinin sebebi, bu tedbir'in yani insan ve hayvanların çift çift yaratılmasının, bu çoğaltma için bir menba ve maden görevi görmesinden dolayıdır.²¹⁰

Şu âyet de, geçmişte tenâsühü, günümüzde ise reenkarnasyonu savunanlar tarafından iddiâlarına delil olarak gösterilmeye çalışılmıştır: "Size her ne musîbet dokunursa, kendi ellerinizle kazandığınız şeyler sebebiyledir. Allah pek çoğunu da affeder" (Şûrâ, 30).

Bu âyetten hareketle, çocukların (ve hayvanların)²¹¹ başına gelen belâ ve musîbetlerin onların daha önce yaptıkları hata ve isyanlarının bir cezası olduğu söylenmiştir. Çünkü, bu iddiâ sahiplerine göre, çocuklar (ve hayvanlar) masûmdur, böyle cezâları hak ettirecek işler yapmamışlardır.²¹²

²⁰⁸. bkz. İbn Hazm, I, 90-91. Günümüz reenkarnasyoncularından Onbulak ise, bu âyetten hareketle, bir varlık olmaları hasebiyle rûhların tekâmülüne de işâret edildiğini söylemektedir (bkz. Onbulak, s. 345). Bu âyetin bir benzeri olan, "Sizi yarattık, sonra size şekil verdik. ..." (A'râf, 11) âyeti ise günümüz reenkarnasyon taraftarlarınınca, davalarına delil olarak sunulmaya çalışılmıştır (bkz. Çaycı, s. 72). Görüldüğü gibi böyleleri, hiç bir delil olmaksızın, insana şekil ve sûret verme manasındaki ifâdeleri, tenâsüh manasında değerlendirilmekte, âyetleri kendi arzularına göre tevîl etmektedirler.

²⁰⁹. bkz. İbn Hazm, I, 90-91.

²¹⁰. Razi, XXVII, 129.

²¹¹. Tenâsühçülere göre.

²¹². bkz. İbn Hazm, I, 91; Cevherî, X, 2. cüz, s. 25; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'daki İslâm*, 6. bsk., Yeni Boyut, İstanbul, 1994, s. 257-258; Çaycı, 72.

Aslında bu âyette muhatap olan kimselerin çocukluk çağını geçmiş, mükellef kimseler olduğu açıktır. Çünkü yapılanlarla muâheze etmek, sorumlu tutmak ancak mükellefler için geçerlidir. Hem bu durum, Kur'ân'ın tamamı için böyledir. Muhatap dâima âkıl-bâliğ olan mükelleflerdir. Dolayısıyla çocuklara isâbet eden musibetlerin, sadece yapmış oldukları şeyler sebebiyle olduğu söylenemez.

Hem sadece bu âyete dayanarak hüküm vermek doğru olmaz. Nitekim bir başka âyette, zaman zaman masûmlara da musibetin dokunabileceğinden bahsedilmiştir. "**Geldiğinde sadece sizden zalim olanlara dokunmayacak olan fitneden sakının!**" (Enfâl, 25) âyetinde, günahların toplumun büyük kesimi tarafından işlenmesi veya kabul görmesi sebebiyle, bazen musibetlerin umumî olarak gelip, herkesi kuşattığı ifade edilmiştir. Bu durum, dünyanın bir imtihan alanı olmasından kaynaklanmaktadır. Aksi halde, insanlar zorumlu olarak iman etmek durumunda kalırlardı. Umumi olarak gelen musibetten sonra, Allah, onlar içinde suçsuz olanları ayrıca mükâfatlandıracaktır. Böylece bu tür insanların can ve malları sadaka hükmüne geçer. Çocukların başına gelen belâ ve musibetler babaları için bir imtihan vesilesi,²¹³ kendileri için de manevî terakkî veya uhrevî sevap vesilesi olabilir. Sonra, hayır ve şer nisbî şeylerdir. İnsan kendisi ve çoluk çocuğu için neyin hayır, neyin şer olduğunu tam anlayamaz. Kerih gördüğü bir şey kendi hayrına olabileceği gibi, hayır olarak gördüğü bir şey de kendi aleyhine olabilir.²¹⁴ Ayrıca, böyle bir iddianın doğruluğu farz olursa bile, bu cezanın o çocuğa daha çocukken değil de büyüdüğü zaman çektirilmesi gerekmez miydi?

"**Kendinizi ve aile efradınızı yakacağı insan ve taşlar olan bir ateşten koruyunuz**" (Tahrîm, 6) âyeti de, tenâsüh hususunda delil gösterilmiştir. Buna göre, *cüz'î nefis, insanlık mertebesinde kendi kemâlini elde etmez de dört ayaklı hayvanlar gibi yaşarsa, beden kalıbından ayrıldıktan sonra, hangi hayvanın sıfatı onda galip*

²¹³. "Andolsun ki, sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden azaltma ile deneriz. Sabredenleri müjdele" (Bakara, 155) âyetinde ifade edildiği gibi. Bazı hadis-i şerifler de bu müjdenin cennet olduğunu açıklamaktadır. Nitekim, "*Üç çocuğu vefat eden müslümanları Allah - onlara olan rahmetiyle- cennetine koyacaktır*" şeklinde değişik tariklerle rivâyet edilen hadis bu gerçeği ifade etmektedir. Başka hadislerde de insanın bedenine, malına, çoluk çocuğuna isabet edip de sabr-ı cemille mukabele gören musibetlerin, günahlarını silip temizlediği, keffâretü'z-zûmub olduğu ifade edilmektedir (bkz. Menbeci, s. 85-87, 107, 117 vd.); Kezâ bkz. Vehbi Karakaş, *Ölüm Diriliş ve Reenkarnasyon*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 223-226.

²¹⁴. bkz. Müyesser, s. 207-208.

*gelirse o hayvanın kalıbında haşrolur... Zaman olur hayvan mertebesinden bitki mertebesine döner. Zaman olur, bitki mertebesinden cansızlar mertebesine döner. Madenler sûretinde haşrolur.*²¹⁵ Bu izahlardan sonra, yukardaki âyete işâret edilerek, âyetin bu manaya delâlet ettiği belirtilmekte ve âyette geçen taşlardan maksadın tenâsüh yoluyla bu derekeye düşen insanlar olduğuna imâ edilmektedir. Halbuki, bu âyette taşların zikredilmesi, azabın şiddetini belirtmek içindir. Çünkü, içinde taşların tutuşup yandığı bir ateş, şüphesiz çok dehşet vericidir. Nitekim, bir taş cinsi olan kömürün ateşi de, oduna göre daha güçlü ve yakıcıdır. Ayrıca, âyette taşlarla ifâde edilen diğer bir husus da, **"Siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Oraya gireceksiniz"** (Enbiyâ, 98) âyetinde belirtildiği gibi, insanların Allah'ı bırakıp da kendilerine ibadet ettikleri putlardır. Böylece, o putlar bir taraftan cehennem malzemesi olarak kullanılırken, bir taraftan da, cehennemde yakılmaları sûretiyle, onların batıl şeyler oldukları gösterilecektir. Nitekim, bir sonraki âyette, "Eğer onlar ilâh olsalardı oraya girmezlerdi" buyrulurken, bu manaya işâret edilmiştir.

"Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arzettik de, onlar kabul etmeyip yerine getirememekten korktular.." (Ahzâb, 72) âyeti de, daha önce belirttiğimiz gibi, Kahtî tarafından tenâsühü çağrıştıran bir şekilde yorumlamıştır. Çünkü onun açıklamalarına göre, henüz insan olmamış varlıklara mükellefiyeti Allah arzetmemiş, aksine onlar derecelerinin yükseltilmesini ve birbirlerine üstünlük sağlamayı isteyince, Allah da onlara böyle bir şeyin ancak teklif ve imtihanla olabileceğini, mükellef olup da isyan edenlerin de cezayı hak edeceklerini söylemiş, onlar da bunun üzerine imtihana tabî tutulmak istememişlerdir. Gerçi Kahtî bu ifâdesiyle cansız varlıkların tenâsühü geçirdiğini söylemiş olmuyor, ama, cansız varlıkların derecelerinin yükseltilmesi için böyle bir talepte bulunduklarını söyleyerek, bunun mümkün olabileceğine işâret ediyor.

Halbuki, yukarda geçen âyette böyle bir anlayışa dâir asla bir işâret yoktur. Âyette belirtilen sadece, onların böyle bir mükellefiyetten kaçınmalarıdır. Yani Kahtî, kendi yanlış anlayışını âyete tatbik etmek istemiştir. Yoksa, âyetten böyle bir mana anlamak mümkün değildir. Ayrıca, bu âyette ifâde edilenin temsili olduğunu söyleyen

²¹⁵. Azizuddin Nesefî, *Tasavvufî İnsan Meselesi*, çev. Mehmet Kanar, Dergâh yay. İstanbul, 1990, s. 181.

müfessirler de vardır. Meselâ Alûsî, bu âyeti açıklarken, ifâde olunanların hakiki manada olduğuna hiç değinmeksizin, âyette temsîl yoluyla, şer'î tekliflerin büyüklüğünün ve ağırlığının dile getirildiğinin kezâ, insanın mükellef tutulmasının kendi kabul ve iradesiyle olduğunun ifâde edildiğini söyleyerek âyete şöyle mana verir: *Bu emânet öyle büyük ve ağırdır ki, faraza, şuur ve idrâk sahibi oldukları kabul edilerek, güç ve kuvvet hususunda misâl olarak zikredilen bu büyük varlıklara ona riâyât etmeleri teklif edilseydi, onu kabul etmekten kaçınır ve böyle bir şeyi yüklenmekten korkarlardı.* Mananın daha iyi kavranması için farazî şey gerçekmiş gibi ifâde edilmiştir.²¹⁶ Kezâ, Razî'nin de belirttiği gibi, âyetteki gökler ve yer'den maksat, orada bulunan canlı varlıklar da olabilir. Bu görüşe göre, âyette bir izmâr söz konusu olup takdiri şöyledir: *Biz emâneti göklerde ve yerde bulunan kimselere arzettik de...*²¹⁷

Geçmişte tenâsühçüler, günümüzde ise reenkarnasyon taraftarları Allah'a dönüşü ifâde eden, "... ve **O'na döndürülürler**" (Bakara, 46), "... ve **bize diindürüleceksiniz**" (Enbiyâ, 38) Kezâ, "**O gün sevk yeri Rabbine'dir**" (Kıyâme, 30) gibi âyetlerden hareketle, âyetlerdeki rucu' (dönüş) ifâdelerinin daha önce, Allah katında var olunan bir mekâna dönüşü ifâde ettiğini, dolayısıyla ruhların ezeli olduğunu söyleyerek tenâsüh/ reenkarnasyona delil getirmeye çalışmışlardır.²¹⁸

Bir kere, bu kelimedenden hareketle insanın, döneceği noktada daha önceden de bulunduğu manasını çıkarmak doğru değildir. Burada kasdolunan, insanın, eninde sonunda varacağı yerin Allah'ın huzuru olduğudur. Nitekim, bu dönüş bazen varılacak veya sığınılacak yer manasındaki *masîr*, *meâb*²¹⁹ gibi başka kelimelerle de ifâde olunmuştur. Ayrıca, "**her şeyi yarattı**" (Furkan, 2), "**her şeyin yaratıcısıdır**" (En'âm, 12; Ra'd, 16; Zümer, 62; Ğâfir, 62) gibi her şeyin yaratıldığını bildiren âyetler ve Allah'ın her şeyden önce bulunduğunu bildiren çeşitli hadisler de,²²⁰ Allah'ın dışında hiçbir varlığın ezeli olmadığını göstermektedir.

²¹⁶ Alûsî, XXII, 96.

²¹⁷ Razî, XXV, 202.

²¹⁸ bkz. Razî, III, 49; XXII, 147; Akbay 222 vd.

²¹⁹ Bakara, 285; Ra'd, 36; Hacc, 48; Nûr, 42...

²²⁰ bkz. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İhbâs*, Dârü't-Turâs, Kahire, tsz., II, 189.

Geçmişte tenâsihe delil olarak sunulan az sayıdaki bu âyetlere karşılık, günümüzde reenkarnasyonu savunanların, görüşlerini desteklemek gayesiyle belirttikleri âyetlerin sayısı insanı şaşırtacak derecede çoktur! Bazıları bu hususta, pek çoğu birbirine benzeyen, aynı manâyı ifâde eden *elli* civarında âyet sıralamıştır.²²¹ İlginçtir ki, bu âyetlerden bir kısmı da, açık bir şekilde dünyaya dönüşün olmayacağını ifâde etmektedir! Aslında, günün birinde bu âyetlerin sayısını yüzlere kadar çıkardıklarını görmemiz hiç de uzak değildir! Çünkü onlar, yukarda olduğu gibi, her türlü dönüş bildiren âyeti ve aşağıda geleceği üzere, öldükten sonra dirilmeyi bildiren ba's, haşr, neşr gibi ifadeleri, hep reenkarnasyon manasında değerlendirmektedirler. Özetle onlar, Kur'an'da anlatılan dirilişin kendi anlayışları olan reenkarnasyon olduğunu iddia etmektedirler! Şimdi bu fikri savunanların pek çoğu tarafından takdim edilen âyetleri inceleyelim.

Günümüzde reenkarnasyonu savunan ve Kur'an-ı Kerim'de bu inanca yer verildiğini iddiâ edenlerin pek çoğunun ilk fırsatta defil olarak belirttikleri, şu âyettir: **"Sizler ölü iken (ölü varlıklar halinde iken) sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz?! Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek, sonra da O'na döndürüleceksiniz"** (Bakara, 28).

Bu âyette reenkarnasyonun dile getirildiğini iddiâ edenlerin hareket noktası, âyette zâhirde, iki ölüm ve iki diriltmenin olmasıdır. Onlara göre âyetteki *ve künntum emvâten* (halbuki siz ölü varlıklar halinde idiniz) ifâdesi, insanların ömürlerini tamamladıktan sonra ölmeleri manâsındadır. Âyetin yanlış değerlendirilmesinde rol oynayan ifâde budur. Dolayısıyla bu ifâdeden ne kastedildiği açıklığa kavuşunca, mesele de kendiliğinden hallolacaktır.²²²

Geçmişte yazılmış bir çok tefsîre göz attığımızda bu âyetin hiç bir müfessir tarafından, hatta tenâsih iddiâsında olan gruplar tarafından dahi, bu şekilde, yani *reenkarnasyon ifâde ediyor veya bu âyet dünyaya bir kaç defâ gelmekten bahsediyor* şeklinde anlaşılmadığına şahid oluyoruz. Çünkü eğer böyle bir iddiâ mevcût olsaydı,

²²¹ Misal için bkz. Akbay, s. 217-225.

²²² Bu âyetteki diğer ifâdelerden neyin kastolunduğu ise açıktır: İlk diriltme, bu dünya hayatına, daha sonraki öldürme, dünya hayatımız sonundaki ölümümüz, bu öldürmeden sonraki diriltme de, kıyametteki diriliştir (M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsîr Problemleri*, Esra yay., Konya, 1995, s. 261).

bu fikri kabûl etmeyenler tarafından reddedilecek, tefsirlerde bu hususta cevap bulunacaktı. Böyle bir şeye rastlanmaması, tenâsübe inanan fırkaların da bu âyetlere değinmemeleri, geçmişte bu âyet hakkında böyle bir iddiânın bulunmadığını göstermektedir denilebilir.

Tefsirlerde *ve künüm emvâten* (halbuki siz ölü varlıklar halinde idiniz) ifâdesine, insanın doğmadan önceki durumlarını bildiren, çeşitli manalar verilmiştir.²²³ Buna göre bu âyetteki *emvât* tabirine, *hiç bir şey değildiniz*,²²⁴ *Adem ve zürriyyetinden misâk alındıktan sonraki ölü halinizdeydiniz, toprak idiniz*,²²⁵ *babalarınızın sulbünde nutfe halinde idiniz*,²²⁶ *ana rahmine nutfe olarak intikâl etme anında ölü varlıklar idiniz*,²²⁷ *zikredilmeyen kendisinden bahsedilmeyen varlıklar idiniz*²²⁸ gibi manâlar verilmiştir ki, bu manâlar insanın dünyaya gelmeden önceki hallerine delâlet ediyor. Dolayısıyla âyette, bu devrelerden biri veya bir kaçının kastolunması mümkündür. *Emvâten* "ölüler, ölü varlıklar"ın çoğul olarak gelmesi de, buna işâret sayılabilir. Nitekim bazı müfessirler bu devrelerden bir kaçını birden zikrederek, âyete manâ vermişlerdir.²²⁹ Razi, alimlerin bu ifâdenin beyanı hakkında, "*toprak ve nutfe idiniz*" şeklinde ittifak ettiklerini²³⁰ söylemiştir.

²²³ Maverdî bu hususta *altı*, Endelusi ise *yedi* görüş zikretmiş, *altı* tane de işâri tefsir sıralanmıştır. (bkz. Maverdî, I, 91-92; Ebu Hayyan Muhammed b. Yûsuf el-Endelusi, *Tefsîru'l-Buhârî'l-Muhît*, 2. bsk., Daru'l-Fikir, 1983, I, 131-132). Bu görüşlerin hiç birisinde tenâsüh veya reenkarnasyon belirtilmemiş hatta işâret dahi edilmemiştir. Hepsinde manâ, insanın dünyaya gelmeden önceki tavırlarıyla alakalıdır. Yalnız, Ebû Salih, bu âyetteki ölü halde olmanın kabirlerinde ölü olanlar, ilk diriltmenin de, kabirlerinde olanların kabir suâtî sorulması için olduğu, sonra tekrar öldürülüp kıyamette tekrar diriltileceği şeklinde bir ifâdede bulunmuşsa da, bu görüş Taberî tarafından uzak addedilmiştir. Çünkü âyetteki *knama*, kâfirlerin işledikleri günahlardan dolayıdır. Kafirler masiyetten taata, inkârdan imana davet edilmektedirler. Kabirde ise, tevbe yoktur (Taberî, I, 225). Dolayısıyla bu görüş, âyetin siyak ve sibâkına uygun düşmemektedir. Doğru da olsa, tenâsüh veya reenkarnasyona bir delâleti olmadığı açıktır.

²²⁴ bkz. Taberî, I, 222-223; Maverdî, I, 91; Kurtubî, I, 173.

²²⁵ bkz. Taberî, 223-224; Kurtubî, I, 173; Razi, II, 139

²²⁶ bkz. Taberî, I, 223-224; Maverdî, I, 91; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., I, 270; Kurtubî, I, 173; Razi, II, 139; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Mısır, 1964, I, 59; Muhammed Nuri el-Câvi, *et-Tefsîru'l-Munîr li-meâlimi't-Tenzîl*, Mısır, 1955, II, 8; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîz (et-Tefsîru'l-Munîr'in hâmişinde)*, II, 8; Nesefî, I, 38-39; Ebu's-Suud, I, 77.

²²⁷ Endelusi, I, 131.

²²⁸ Maverdî, I, 92.

²²⁹ Bu ifâdeye bu şekilde manâ verenlere misâl olarak bkz. Taberî, I, 225-226; Endelusi, I, 131-132.

²³⁰ Razi, II, 139.

İbn Aşûr bu ifâdeyi şöyle izah ediyor: "Sizler ölü varlıklar iken sizi diriltti" âyeti delâlet ediyor ki, bu icâd bedî (eşsiz) bir şekildedir. Zira insan *emvât* yani kendinde hayat olmayan bir çok şeylerden meydana gelmiştir. Çünkü insanın zerreleri havada, toprakta dağınık halde bulunan unsûrlardan alınarak gıdalarda bir araya toplanmıştır ki, bu da ikinci bir ölü varlıktır. Sonra o gıdalardan kan ve başka bileşikler hulâsa edilmiştir ki, bunlar da ölüdür. Sonra bunlardan kadın ve erkeğin nutfeleri hulâsa edilmiştir. Sonra bunlar imtizâc ederek *alaka* sonra *mudğa* olmuştur. Bütün bu tavırlar insanın var oluşundan öncedir ve birer *ölü* varlıklardır. Daha sonra rûh nefhedilerek, ölünceye kadar hayat sahibi olmuştur. Kâfirlere düşen, bu durumu Allah'ın uluhiyyette tek olduğuna delil olmakta yeterli görmeleri idi".²³¹

Nitekim, öldükten sonra dirilme hakkında şüphe içinde olanlara, bu şüphelerini gidermek için zikredilen, insanın anne karnında geçirdiği evreleri anlatan Hac ve Mü'minûn sûrelerindeki âyetlerde bu durum daha geniş bir şekilde ele alınmış ve bu âyetteki *emvât*'ın bir açılımı takdim edilmiştir: "Ey insanlar eğer öldükten sonra dirilme hakkında bir şüphe içindeyseniz, düşününüz, biz sizi topraktan, sonra nutfeden sonra alakadan, sonra belirli ve belirsiz bir çiğnemlik et parçasından yarattık..." (Hacc, 5), "Andolsun biz sizi süzölmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir yerde nutfeye haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka yaptık, ardından alakayı mudğa'ya (bir çiğnemlik et parçasına) çevirdik, mudğayı da kemik yaptık, kemiklere de et giydirdik. Sora onu yeni bir yaratılışla inşa ettik..." (Mü'minûn, 12-14).²³²

Böylece, bu âyetlerde tenâsüh veya reenkarnasyonu hissettiren bir durum olmadığı açıkça görülmektedir.

Bu âyette çoğul olarak geçen *meyyit* (ölü) tabirinin cansız varlıklara nisbetinin hakikat mı yoksa mecâz mı olduğu hususunda ise, alimlerin çoğunun tercihi ettiği ve Razî'nin de doğruya daha yakın bulduğu görüş, mecâz olduğudur. Çünkü *meyyit* kendisine mevtin indiği şeydir. Dolayısıyla o şeyin âdeten hayat sahibi olması gerekir.

²³¹ İbn Aşûr, I, 375. İbn Aşûr, ifâdesinin sonunda bu âyetin niçin zikrolunduğuna işaret ediyor. Yani insanın bilgisi dahilinde olan şeylerden tevlûde ve haşre delil getiriliyor. Merağî de benzer ifâdelerde bulunmuştur (bkz. Ahmed Mustafa Merağî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1974, 1,75-76).

Cansızlara hakiki manada *mevât* denir, *meyyit* denmez. Dolayısıyla bu kullanışta teşbih yoluyla, biri diğeri yerine kullanılmıştır.²³³ Zemahşerî, Sekkakî gibi pek çok lügât alimleri de mevtin, hayatın varlığından sonra yok olmasına dendiğini söylemişlerdir.²³⁴

*Meyyit*in cansız varlıklar hakkında hakiki manada kullanılabileceği ise, Katade'den mervidir. Delil olarak ta, "O'dur ki, ölümü ve hayatı yarattı..." (Mülk, 2) âyeti gösterilir. Buna göre, hayattan önce zikrolunan *mevt*, *mevât* halidir. Dolayısıyla *mevâta meyyit* demek hakiki manâda sabittir.²³⁵ İbn Aşûr da, bu ifâdenin hakiki manâda olmasa da, hakikate denk sayılabilecek derecede meşhûr, Kur'ân'da çokça kullanılan mecâzî bir ifâde olduğunu söyler.²³⁶

Cansız varlıklar hakkında *mevt* tabirinin kullanılması, sadece bu âyetle görülen bir durum değildir. Başka âyetlerde de aynı durum görüldüğü gibi, Arap kelâmında da misâlleri çoktur. *Bekdeten meytin* (Ölü belde) (Kâf, 11), *el-ardü'l-meytetin* (ölü arz) (Yâ-sîn, 33), *fe-ahyâ bihi'l-arda ba'de mevtihâ* (ve o su ile ölümünden sonra arzı diriltti) (Bakara, 164) *emvâtun gayru ahyâ* (diri olmayan ölü şeyler) (Nahl, 21) gibi Kur'ânî ifâdelerde²³⁷ bu ifâdenin cansız varlıklar için kullanıldığı açıktır.

Arap kelâmında *mevt* veya *meyyit*in mecâzî manâda kullanılmasına misâl ise, *hâzâ emrun meyyitun* (ölü iş, fayda getirmeyen manâsında), *hâzihi sil'atun meyyitetun* (ölü mal; talepsiz ve arayanı olmayan manâsında), *fulânun meyyitun'z-zikr* (zikri ölü adam; kendisinden bahsedilmeyen, aranıp sorulmayan kimse manâsında) ifâdeleridir.²³⁸

Geçmişte böyle bir manâ anlaşılması da, bugün böyle bir manâ anlayabiliriz. Geçmişte yapılan tefsirler bizi bağlamaz diyebilmek için ise, ortaya ikna edici sağlam deliller koymak ve geçmişteki izâhların yanlış olduğunu ispat etmek gerekir. Halbuki bu fikri savunmaların böyle desteklerden mahrûm olduğu açıktır.

Bu âyet istidlâl makamında zikrolunduğu, Allah'ın varlığı, kudreti ve dirilişin mümkün olduğu ispat edildiği için, insanın dünyaya gelmezden önceki hali hakkında,

²³² Bu âyetlerdeki tabirler ve geniş açıklamaları için bkz. M. Zeki Duman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Tıbbî Görüş İnsanın Yarattığı ve Tüp Bebek Hadisesi*, Nil yay. İzmir, 1994.

²³³ bkz. Razî, II, 139-140.

²³⁴ İbn Aşûr, I, 376.

²³⁵ Razî, II, 139; kezâ bkz. Endelüsî, I, 131.

²³⁶ bkz. İbn Aşûr, I, 376.

²³⁷ Zemahşerî, I, 270; Nesefî, I, 38-39.

²³⁸ bkz. Razî, II, 140.

emvât tabiri uygun görülmüş ve *istidlâle ve künüm emvâten* "ölüler idiniz" ifadesiyle başlanmıştır. Böylece öldükten sonra dirilişin bir benzerinin insanın dünyaya gelmesiyle gerçekleştiğine işâret edilmiştir. Ayrıca, ölen insan da tekrar toprak haline gelir. Böylece, bu benzerlikleri görenin âhireti inkâr etmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Âyette dünya hayatına gelmezden önceki halimiz ve dünyadan göç edişimiz, *ölüler* sözcüğüyle ifâde edilerek, daha kolay karşılaştırma yapmamız sağlanıyor: Ölüydünüz dirildiniz, yani yoktunuz yaratıldınız. O halde bunu gerçekleştiren Allah'ın, ölümünüzden sonra sizi diriltmeye de gücü yeter.²³⁹ Böylece bu ifâdeyle, *fe-ahyâkum* "... sizi diriltti" ifâdesine bir hazırlık yapılmış ve daha sonra gelen, "sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek" ifâdeleri de akla yakınlştırılmıştır.²⁴⁰

Bu âyetteki, "sonra sizi diriltecek, daha sonra O'na döndürüleceksiniz" ifâdesine dayanarak, *bunlar meşhûd, gözle görülen şeyler mi ki, Allah'ın varlığına istidlâlde bulunulsun?*²⁴¹ diyerek âyetin istidlâl makamında zikrolunmadığını söylemek de doğru değildir. Çünkü İbn Aşûr'un da izah ettiği gibi, âyetin bu kısmı istidlâl dahil değildir. İstidlâl peşinden zikrolunan bir tefrî'dir (dallandırma/ ek bilgi'dir), delil değildir. Ya da, âhiret hayatı bilinmese de, bu hayata dâir delillerin kuvvetinden dolayı, insanlar tarafından bilinen bir şeymiş gibi zikrolunmuştur.²⁴² Bu ifâdeyle, fikrî teselsülün bu şekilde devam etmesi gerektiğine de işârette bulunulmuş olabilir. Yani fikren önceki merhaleleri düşünen bir insan, bu merhalelere de intikâl edebilir.

Ashnda bu âyetin istidlâl makamında zikredildiği açıktır. Çünkü âyet, "Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz ki..." diye başlayınca peşinden gelen ifâdelerin birer delil sadedinde zikrolunacağı derhal anlaşılır. Âyetin istidlâl makamında zikrolunduğu anlaşılınca, *ve künüm emvâten* (sizler ölü varlıklar halinde idiniz) ifâdesinden kastolunan manânın da, insanın nutfе vs. etvârı olduğu daha iyi anlaşılır. Çünkü Cenâb-ı Hak bize görüp bildiğimiz şeyleri delil olarak zikretmektedir. Öldükten

²³⁹. Şimşek, s. 263. Bu âyette reenkarnasyona işâret edilmek istenseydi, önce ölüm değil dünyaya geliş zikredilirdi (bkz. Ebubekir Sifil, *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 1997, 1, 203)

²⁴⁰. İbn Aşûr, I, 376.

²⁴¹. Öztürk, s. 313.

²⁴². İbn Aşûr, I, 377.

sonraki ahvâlimiz ise, bizce meçhûldür. Bilmediğimiz şeylerin delil olarak zikredilmesi düşünülemez. İşte bu yüzdendir ki, reenkarnasyona delil gösterilmek için, âyetin bu yönü, yani istidlâl makamında zikredildiği, kabul edilmek istenmemiştir.

"Allah sizi yerden bitki bitirir gibi bitirdi, sonra sizi tekrar oraya iâde edecek, sonra tekrar çıkaracak" (Nûh, 17-18) âyetinde de, benzer durum söz konusudur. Bu âyette de insanların kabirlerinden çıkarılarak diriltilmeleri akla yaklaştırılmak için, ilk yaratılışlarına dikkat çekilmiştir. İlginçtir ki, bu âyette reenkarnasyona delil olarak sunulmak istenmiş, Hz. Nûh'un muhataplarının müşrikler olduğundan hareketle, suçluların cezâlarını çekip olgunlaşmaları için, yeniden topraktan çıkarılıp dünyaya gönderilecekleri söylenmiştir.

Burada sormak gerekir ki, acaba Hz. Nûh, onların müşrik olarak öleceklerini biliyor mu ki, böyle hitap etsin, *sizi tekrar dünyaya getirecek* desin! Aslında bu âyette -yukarda belirttiğimiz gibi- Allah'ın ölüleri diriltmeye olan kudreti dile getirilmiş, bu işin Allah için çok kolay olacağını ifâde etmek için de, insanları, başlangıçta bitkileri topraktan çıkarırcasına kolay bir şekilde yaratan Allah'ın, onları öldükten sonra da böylesine kolay bir şekilde dirilteceği bildirilmiştir. Başka bir ifâdeyle, insanın yaratılması ve öldükten sonra tekrar diriltilmesi, tohumun topraktan çıkarılmasına benzetilmiştir.

Ayrıca reenkarnasyon nazariyesine göre, insanların topraktan çıkarılmaları diye bir şey yoktur. Çünkü bu iddiâ sahiplerine göre, dünyaya tekrar gelişler kıyamet kopmadan önce gerçekleşecektir. İnsanların diriltilerek topraktan çıkarılmaları ise, kıyamette vuku bulacaktır. Dolayısıyla âyetteki topraktan çıkarma işi reenkarnasyonla alakalı olamaz. Bilakis reenkarnasyon aleyhinde bir ifâdedir.

Aynı şekilde, **"Sizi topraktan yarattık, yine oraya iâde edeceğiz ve bir kere daha ondan çıkaracağız"** (Tâ-hâ, 55) âyetinde de benzer bir istidlâl söz konusudur. Bu âyette de, insanın ilk yaratıldığı unsur olan toprağa dikkat çekilmiş, böylece onun ölüp tekrar toprak haline geldikten sonra diriltilmesinin çok kolay olacağı zihinlere yaklaştırılmıştır. Yani ilk olarak nasıl topraktan yaratıldıysanız, ikinci olarak da öylece diriltileceksiniz. Birinciye yapan ikinciye de yapacaktır denilmektedir. Öztürk de, bu âyeti bu şekilde anladığını şöyle dile getiriyor: "Bu âyetler insanın yaratılış sırrına dikkat çekerek onu Hakk'ın kudreti üzerinde düşünmeye çağırıyor. Bizim anladığımız

budur." Ancak, ifâdelerine devamla şöyle diyor: "Bu âyetlerden reenkarnasyon anlayan bilginler de vardır. Muhyiddin İbn-i Arabî bunların başında gelir. Müfessir Süleyman Ateş de âyetleri bu yolda yorumlamıştır..."²⁴³ Süleyman Ateş'in, Tefsirinde bazı âyetler hakkında ihtimalli olarak -kesin olarak değil- reenkarnasyon anlaşılabileceğine dair ifâdelerine biz de rastladık. Ancak, bu konudaki fikri sorulduğunda *böyle bir şeyi asla kabul etmediği* şeklindeki kesin açıklamaları²⁴⁴ bu *ihhtimali* -doğru olmasada- akla gelebilecek çok zayıf bir düşünce olarak değerlendirmeyi uygun kılmaktadır. Fakat Muhyiddin-i Arabî'nin böyle bir iddiada bulunduğunu söylemek doğru olmasa gerektir. Çünkü, onun eserleri hakkında geniş araştırmalarda bulunan Nihat Keklik, onun kesinlikle böyle bir inanç taşımadığını, aksine buna şiddetle karşı çıktığını şöyle ifâde ediyor: "İbnu'l-Arabî'den nakledilen misâllere bakarak, o ruhların tecessüdünden²⁴⁵ bahsederken, bir nevi tenâsüh (métempsychose)'a mı temayül ediyor diyebiliriz. Böyle bir inancın İslamî inançlar arasında yeri olmadığı gibi, İbnu'l-Arabî de böyle bir nazariyeyi asla kabul etmemektedir. Hatta, bu akideye sapanların yanlış yolda olduğunu söylüyor. Böylelerinin felsefe yüzünden bu inancı benimsediğini hatırlatıyor. Ancak, İbnu'l-Arabî, tenâsühe inananların âhireti inkâr etmedikleri takdirde kâfir sayılmayacaklarını, sadece dalaletе düşmüş olacaklarını, âhireti inkâr ettikleri takdirde kâfir olacaklarını söyler... Tenâsüh (métempsychose), hulûl (incarnation) ve ittihad gibi konularda İbnu'l-Arabî asla töhmet altında tutulamaz. Nitekim *el-İsfâr an Netâici'l-Efkâr* adlı eserinde hulûl ve ittihad meselesini ayağı kaydıran bir ilim olarak vasıflandırır. *Futuhât*'ta da şöyle diyor: *Hulûl'e kâil olanlar muvahhid değildir*"²⁴⁶ Başka İslâm alimleri ve müfessirler hakkında da benzer ifâdeler kullanılmıştır:

²⁴³ Öztürk, s. 291-292. Bu âyetten reenkarnasyon manası çıkarmaya çalışan başkaları için bkz. Akbay, s. 217; *Tekrar Doğuş*, I, 199, 202.

²⁴⁴ bkz. *Aksiyon Dergisi*, Şubat, 1997, sayı: 115, s. 28. Bizce doğru olan, bir fikrin doğruluğunu ispat için şahıslar değil, fikirler üzerinde durmaktır.

²⁴⁵ *Tecessüd*, ölünün ruhunun, bedenine bürünmüş vaziyette görünmesi hakkında kullanılır. İbnu'l-Arabî, pek çok kimsenin ruhuyla bu şekilde görüşüğünü söyler ki, bu durumun reenkarnasyonla hiçbir ilgisi yoktur. Bu tür olaylar, Cebraîl'in, *temessül* ederek görünmesine (Meryem, 17) benzetilebilir.

²⁴⁶ Nihat Keklik, *Muhyiddin İbnu'l-Arabî, el-Futuhât el-Mekkiyye*, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1990, s. 76, 77 (Futuhât, I, 49, 792, II, 92'den naklen). İbn Hazm da, bütün ehli-i İslâm'ın icmaıyla, tenâsühe inananların tekfir edildiğini ve böylelerinin İslâm dairesinin dışına çıktığını söylüyor. Çünkü, der, Peygamber (s.a.s) böyle bir şey bildirmemiş, ayrıca müslümanlar, cezâ veya mükâfatın ancak ruhun bedenini terk etmesinden sonra kıyamet gününden önce (berzahta), daha sonra ise, cennet ve cehenneme girmek suretiyle olacağı hususunda ittifak etmişlerdir (a.g.e., I, 91).

"Nitekim Fahrettin er-Razî'den Elmalılı'ya kadar bir çok müfessir getirdikleri açıklamalarla ikinci manâyı ortaya koymuş, ancak geleneksel kabule uyarak reenkarnasyondan bahsetmemişlerdir..."²⁴⁷ Ancak bu iddianın aksine biz, Razi ve Elmalılı dahil, pek çok tefsîrde bu ve benzeri âyetlerin manâsı hakkında söylenenlere bakmamıza rağmen böyle bir şeye şâhid olmadık. Hatta rûh çağırmaya inanan ve tefsirinin çeşitli yerlerinde bu konuya yer veren Cevherî dahi böyle bir iddiâda bulunmadığı gibi, bu iddiayı şu ifâdeleriyle açıkça reddetmiştir: "Kur'ân, ölümden sonra insanın yeni bir bedene veya kendi bedenine dönmesinden bahsetmemiştir"²⁴⁸ Kanaatimizce bakış açısının bu tür değerlendirmeler yapmadaki rolü büyüktür. Kur'ân âyetlerini, bu manada yorumlandıktan sonra bir takım başka sözleri de -bunlar ister İslâm alimi, isterse başka kimseler olsunlar- bu manaya hamletmek, garipsenecek bir durum değildir.

Bir başkası tarafından, Mevlana'nın şu beyti hakkındaki değerlendirme de, bu durumun en ilginç örneklerindendir:

Kudâm dâne furû reft der zemîn ki ne-rust
Çerâ be-dâne-i insanet în gümân bâşed

Bu beytin ilk satırı aslına uygun bir şekilde "Hangi kabiliyetli bir dane, kabiliyetli olan bir yere düştü de tekrar büyümedi" şeklinde tercüme edildikten sonra, "Niçin insan tohumu için de böyle bir şey uzak görülsün!" manasındaki ikinci satır ise, reenkarnasyonu çağrıştıracak bir şekilde yorum da ilâve edilerek şöyle tercüme ediliyor: "Toprakta saklanan kıymetli ve liyakatli bir insan ve öyle mukaddes bir dane için sen, bu tekrar zuhur ve kemâle ermek keyfiyetini niçin imkânsız zannediyorsun" ve ardından şu iddiâda bulunuluyor: "Mevlana bu beyt ile reenkarnasyonu, yani tekrar dünyaya gelişi kabul etmiş ve bunu açık bir şekilde ifâde etmiştir."(!)²⁴⁹

Aslında Mevlana burada öldükten sonra dirilişin gerekliliğini anlatmaya çalıştığı açıktır. Demek istiyor ki, bu kadar mükemmel bir varlık olarak yaratılmış olan insan, ölüp bir daha dirilmemek üzere toprağa karışamaz. Allah'ın hikmeti böyle bir şeye müsade etmez. Onu bu şekilde yaratan, ölümünden sonra tekrar diriltecektir.

²⁴⁷ . Öztürk, s. 160.

²⁴⁸ . Cevherî, X, 2. cüz, s. 28.

²⁴⁹ . Oubulak, s. 320.

Aksi halde insanın boş yere yaratıldığı sonucu çıkar ki, böyle bir şeyden Allah münezzehtir....

Yine Mevlanâ'nın, insan bedenindeki hücrelerinin, insan hücreleri topraktan bitkilere, oradan hayvanlara, oradan da insana geçtiğini ifade eden sözleri de bu manada değerlendirilmiştir.²⁵⁰

Önceki iddialarla benzerlik arzettiği için değinmeyi uygun gördüğümüz bu iddialar ve hakkındaki değerlendirmemizden sonra, diğer âyete geçebiliriz.

"Dediler ki, Rabbimiz bizi iki kere öldürdün iki kere dirilttin artık günahlarımızı itiraf ettik. Çıkış için bir yol var mı?" (Mü'min, 11) âyetinin de çoğu müfessir tarafından Bakara, 28. âyetin bir benzeri olduğu söylenmişse de, bazılarına göre ise, bu âyet Bakara, 28. âyetten farklı olup, bu âyette kabir azabına işâret edilmektedir. Çünkü bu âyette, kâfirler iki ölümden bahsediyorlar. Bunlardan birisi dünyada müşâhede olunan ölüm olduğuna göre, diğer ölümün kabirde olması gerekir.²⁵¹ Razî'ye göre buradaki ölüm, Bakara, 28. âyette olduğu gibi, nutfe, alaka vs. olamaz. Çünkü âyette Yüce Allah'ın onları öldürmesinden (*imâte*)'den bahsediliyor. öldürme ise, hayatın varlığına bağlıdır. Eğer ölüm önceden hâsıl olsaydı, bunun öldürme (*imâte*) olması muhâl olurdu. Tahsil-i hâsıl (ölünün öldürülmesi) lâzım gelirdi ki, bu da muhâldir. Bakara, 28. âyette ise, durum böyle değildir. Orada onların envât (ölüler) olduğundan bahsediliyor, imâteden yani Allah'ın onları öldürmesinden, canlarını almasından bahsedilmiyor.²⁵²

Ancak Zemahşerî, onların ölü maddeler halinde yaratılmalarına *imâte* (öldürme) tabirinin Arap dili açısından kullanılabileceğini söyleyerek şu misalleri veriyor: *Sivri sineğin cismini küçültten ve filin cismini büyültten Allah'ı noksan sıfatlardan tenzîh ederim* (subhâne men sağğara cisme'l-baûdati ve kebbere cisme'l-fil) ifâdesindeki küçültme ve büyültmeden maksat, sivri sineğin cismini büyük iken küçültmek ve filin cismini küçük iken büyültmek manâsında değil de, onların bu şekilde yaratıldığı olduğu gibi, âyette de durum böyledir. Öldürmeden maksat, ölü halde olmadır. Bir başka misâl de, hafriyatçıya hitaben *kuyunun ağzını daralt, altın*

²⁵⁰. Bu konuda başka örnekler için bkz. *Tekrar Doğuş*, III, 83; Onbulak, s. 321 vd.

²⁵¹. Razi, XXVII, 36.

²⁵². Razi, XXVII, 36.

genişlet (dayyık feme'r-rukyeti ve vessi' esfelehâ) ifâdesidir. Bu ifâdede de zâhirinden anlaşılabilceği gibi, kuyunun ağzının genişken daraltılması, alt tarafının da, dar iken genişletilmesi değil, ağzının geniş, altının dar yapılması istenmektedir. İşte âyette de aynı durum söz konusudur.²⁵³

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, bu âyet, ya Bakara, 28. âyetin ifâde ettiği manâyı, ya da biri meşhûdumuz, diğeri de kabirde meleklerin suâlinden sonra vuku bulan ölümü ifâde ediyor. Bu her iki hal de, reenkarnasyonla alakalı değildir. Hem âyette kâfirlerin bu sözlerini cehennemde iken söyledikleri açıktır. Çünkü oradan çıkmak istediklerini söylüyorlar. Reenkarnasyon ise, iddiâ edenlere göre, ölümün ardından bu dünyada, yani kıyamet kopmadan gerçekleşecektir.

Bu âyetin manasını şöyle de düşünebiliriz: Bizi bir dünyada öldürdün, bir de burada (âhirette) cehenneme sokmakla öldürdün. Yani malivettin, azâba dıçar ettin... Çünkü cennetlikler Duhân, 56. âyette bildirildiği gibi bir kere ölmektedirler. Yani ikinci ölüm cehennemde âzap çekme manasında mecâzidir.²⁵⁴ Sıkıntılı, istenmeyen bir hayatın mecâzî olarak, ölüm diye vasedilmesinin çokça kullanıldığı dikkate alındığında, bu mananın muhtemel olduğu dâha iyi anlaşılacaktır. Nitekim, bir âyette de, cehennemliğin hali tasvîr edilirken, "orada ne ölüp, ne de yaşarlar" (A'lâ, 13) buyrularak, cehennem hayatı ölüme benzetilmiştir.

Yukarıdaki âyetlerin yanında bu âyetlere benzer başka âyetler de, aynı anlayışla, reenkarnasyona delil gösterilmeye çalışılmıştır. Meselâ, "O size hayat verdi. Sonra sizi öldürecek, sonra da diriltecek..." (Hac, 66); "Allah size hayat veriyor. Sonra sizi öldürüyor. Sonra da sizi kıyamet gününde bir araya toplayacak" (Câsiye, 26) "O Allah'tır ki, sizi yarattı sonra size rızak verdi. Sonra sizi öldürecek, sonra da diriltecektir. Allah'a ortak koştuğunuz şeyler içinde bunlardan birini yapacak var mı!? Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzeh ve yücedir" (Rûm, 40); "Ölüden diriye diriden ölüyü çıkarır" (En'âm, 95; Yûnus, 31; Rûm, 19) âyetleri böyledir.²⁵⁵

²⁵³ Zemahşerî, III, 418.

²⁵⁴ Veli Ulutürk, (şifâhen); Benzer açıklama için bkz. Mustafa Çetin, "Kur'ân Işığında Reenkarnasyon (Tenâsül)", Diyânet İlmî Dergi, c. 31, sayı, 4, Ankara, 1995, s. 124-125.

²⁵⁵ Bu iddialar için bkz. Çaycı, s. 72; Akbay, s. 218 vd; Onbulak, s. 322; *Tekrar Doğuş*, 1, 198, 200.

"Onları biz yarattık ve yaratılışlarını sapa sağlam yaptık. Dilersek onların yerine benzerlerini de getiririz" (İnsan, 22) âyeti ve bu âyete benzeyen, İsrâ, 98-99, Vâkıa, 60-62, Meâric, 40-41. âyetler de, reenkarnasyona delil getirilmeye çalışılmıştır. Bu âyetleri reenkarnasyona delil gösterenler, âyetlerdeki *misl* kelimesinin çoğulu olan *emsâl* (benzerleri) kelimesinden hareketle, böyle bir ipucu yakalamaya çalışmışlardır.

Aslında bu âyetler dikkatle incelendiğinde, bir kısmının öldükten sonra tekrar dirilmeye delil olarak zikredildiği görülür. Yani sizi bir kere yaratan sizi ölümünüzden sonra da tekrar yaratır, benzerlerinizi veya aynınızı yeniden yaratabilir, manasını ifâde etmektedir.²⁵⁶ Yukarda zikrettiğimiz ve reenkarnasyona delil getirilen, İnsan, 28; İsrâ, 98-99; Vâkıa, 60-62; Meâric, 40-41 âyet-i kerîmeleri böyledir. Bu durum şu âyette daha da açıktır: "Gökleri ve yeri yaratan onların (insanların) benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?!" (Yâ-sîn, 81). Diğer âyetlerde ise, inkârcı kavimler kendilerinin helâk edilerek yerlerine kendi nevilerinden olan başka insanların, başka kavim ve milletlerin getirileceğiyle tehdit edilmişlerdir. İnsan, 28; Meâric, 40-41. âyetler bu manâda da anlaşılabilir. "Onları günahları sebebiyle helâk ettik ve onlardan sonra başka kavimler yarattık" (En'âm, 6) ve "Eğer cihada katılmazsanız, sizi elim bir azap ile cezalandırır ve yerinize başka bir kavim getirir..." (Tevbe, 39) âyetleri de bu husûsta güzel bir örnektir.

Nitekim, müfessirler de, âyetlere bu doğrultularda manâlar vermişlerdir. Meselâ, "Gökleri ve yeri yaratan onların (insanların) benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?!" (Yâ-sîn, 81) âyetindeki *mislehum* (misillerini) âhiretteki dirilişin ya misliyle, ya da *enfusehum* (kendilerini) manâsında kinaye kabul edilerek, aynen iâdeye delâlet edebileceği söylenmiştir.²⁵⁷ "... Dilerse, sizi götürüp, sizi başka bir kavmin zürriyetinden yarattığı gibi, yerinize dilediği kimseleri getirir" (En'âm, 133),²⁵⁸ "Dilersek onların yerine benzerlerini getiririz" (İnsan, 28), "... Şüphesiz

²⁵⁶. Çoğulu *emsâl* olan *misl* kelimesi, bir şeyin misli, benzeri manâsına geldiği gibi, o şeyin aynısı manâsında da kullanılır. Nitekim, "Ö'nün misli gibi hiç bir şey yoktur" (Şûrâ, 11) âyetinde *misl* bu manâdadır.

²⁵⁷. bkz. Alûsî, XXIII, 56; Seyyid Muhammed Tabatabaî, *et-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Matbuatu İsmailiyyân, 1989, XVII, 118; İbn Aşûr, XXVII, 317.

²⁵⁸. Bu âyet de, Çaycı tarafından reenkarnasyona delil gösterilmiştir (bkz. s. 72).

onların yerine daha hayırlılarını getirmeye gücümüz yeter ve kimse bizim önümüze geçemez" (Meâric, 40-41) âyetleri ise, Allah'ın o insanları helâk edip, yerlerine daha hayırlı, kendisine itaat eden, isyan etmeyen, böylece amelde onlara muhalif olan kimseleri getirmeye kâdir olduğu şeklinde tefsir edilmiştir.²⁵⁹

Razî, İnsan sûresi 28. âyet-i kerîmesinin tefsirinde, bu gerçeği şöyle ifâde etmektedir: "Yani eğer istesek, onları helâk eder, benzerlerini getirir, onlarla değiştiririz." Bu âyet, "sizi benzerlerinizle tebdîl etmede ve bilmediğiniz bir keyfiyette yaratmada önümüze geçilenler değiliz..." (Vâkıa, 60-61) âyeti gibidir. Âyetten maksat, onlara hiç muhtaç olunmadığını ifâde etmektir. Sanki şöyle deniyor: Bizim, şüphesiz hiç bir mahlûka ihtiyacımız yok, faraza olsa bile, bu kavimlere muhtaç değiliz, çünkü onları yok edip yerlerine benzerlerini icâd etmeye kâdiriz. "Ey insanlar Allah isterse sizi götürür, başkalarını getirir" (Sebe, 133) ve "Allah isterse sizi götürür ve yeni yaratılmışlar getirir" (İbrahim, 20) âyetleri de bu manadadır...²⁶⁰

Görüldüğü gibi, bu nevi âyetlerde isyancılara bir tehdit olarak, yok edilip yerlerine başka insanların getirilmesinden bahsediliyor. Eğer yine aynı insanlar getirilseler, bu tehdidin manâsı kalmaz. Üslûp böyle bir mana çıkarmaya müsâit değildir. Buradaki mana, bir âmirin, işini doğru dürüst yapmayan memûruna, *işini iyi yap, yoksa seni atar yerine başka birini alırım!* demesi gibidir. Bu âyetlerde, müşriklerin âhireti inkâr etmelerine cevap verilmektedir. Onların, yeniden dünyaya gelmeye bir itirazları söz konusu değildir ki, âyetlerin ifâdeleri o manada değerlendirilsin. Âyetlerin hangi makamda ve ne için zikrolunduğuna dikkat edildiğinde böyle yanlış anlamalara mahal kalmayacaktır.

Vâkıa, 61. âyette geçen ve "bilmediğiniz bir keyfiyette" diye tercüme ettiğimiz, "fi-mâ lâ ta'lemûn" ifâdesi, tefsirlerde, *öldükten sonraki hal*,²⁶¹ *bilmediğiniz hey'et ve keyfiyette*,²⁶² *bilmediğiniz vasıflarda ve zamanda*,²⁶³ *dilediğimiz şekilde, farklı bir surette veya mesh yoluyla maymun, domuz gibi hayvanlara çevirmek suretiyle*²⁶⁴

²⁵⁹ bkz. Taberî, XII, 242, 325; İsmail b. Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânü'l-Azîm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992, IV, 451, 488.

²⁶⁰ Razî, XXIX, 156.

²⁶¹ Maverdî, V, 459.

²⁶² İbn Aşûr, XXVII, 318.

²⁶³ Razî, XXIX, 157.

²⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, VII, 289.

şeklinde izah edilmiştir. Bu açıklamaların bazıları tenâsüh veya reenkarnasyonu çağrıştırıyor gibi görünse de, dikkatle bakılınca böyle olmadıkları açıktır. Çünkü, mesh ile tenâsüh arasındaki farklarla ilgili açıklamalardan hatırlanacağı üzere, bu dünya hayatında insanların bir takım hayvan şekillerine sokularak (mesh edilerek) cezalandırılmalarının tenâsühle bir ilgisi olmadığı gibi, kıyamet gününde bazı inkârcıların kötü amellerine münasip bir tarzda, çirkin ve hakîr suretlerde veya bir takım hayvan suretlerinde haşrolunmalarının da tenâsühle bir alakası yoktur. Çünkü her iki durumda da dünyaya tekrar geliş söz konusu değildir. Bu ifâdeyle kastedilen, İbn Aşûr'un da belirttiği gibi, icmalî bir şekilde, insanların bilmediği cismanî dirilişin keyfiyetidir. Dolayısıyla, bu âyetten, *kemâl bulmadan ölmüş insan ruhunun, bilinmeyen bir zamanda ve bilinmeyen bir biçimdeki yeni bir bedene sokulup, bedensel hayata getiririlebilir*²⁶⁵ manasını çıkarmak doğru değildir.

Reenkarnasyon iddiâcılarınca bu hususta delil olarak gösterilen bir diğer âyet ise, **"Sizden kimisi de, bilirken hiç bir şey bilmez hale gelmesi için erzel-i ömre ulaştırılır"** (Nahl, 70) âyetidir. Öztürk, bu âyetteki *erzel-i ömr*²⁶⁶ ifâdesinin *ihtiyarlık* ve *bunaklık* olarak manâlandırılmasının âyetin bütün esprisini yok ettiğini söyledikten sonra, şöyle devam eder: "Bir kere, erzel-i ömre atılmaktan veya itilmekten değil geri götürülmekten bahsediliyor. *Yureddu* fiili itilmek, atılmak gibi pejoratif bir manâ ifâde etmez. Bir geri çevirme ve başa döndürme ifâde eder. Buna göre *erzeli'l-ömr* ömrün başlangıcı, yani tekâmül sürecinin en düşük noktası demek olur. İkincisi, insanın ileri yaşlara kadar yaşatılması, elinin ayağının tutmaz, hafızasının gereğince işlemez hale gelmesi insan için bir rezillik ve düşüklük neden olsun? İnsan ömrünün o noktasında fitrat kanunları açısından en saygın ve olgun dönemdedir. Allah kulunu kendisine en yakın bir dönemde böyle kötü bir sıfatla anmaz."²⁶⁷ Sonuç olarak, Öztürk bu âyetin, mucizevî bir üslûbla yeniden bedenlenme yani reenkarnasyon ifâde ettiğini söylemektedir.

²⁶⁵ Ateş, IX, 238

²⁶⁶ Ömr (ömür), lügatte, hayatta kalma müddetine denir. Âyette, "erzel" in "ömr" e izafesi, sıfatın mevsufuna izafesi nev'inden olup mecazîdir. *Erzeli'l-ömr*, bedenin yaşlılığı ve aklın zayıflığı manasındadır (İbn Aşûr, XIV, 212).

²⁶⁷ Öztürk, 282-283.

Kanaatimizce, *yuraddu* fiili ister atılmak, itilmek, isterse geri çevirme, başa döndürme manâsı ifâde etsin, bir tek kelimedен hareketle reenkarnasyona delil aramak doğru değildir. Yaşlılık dönemi, insanın çocukluk devrine çok benzediğinden bu benzerliğe delâlet etmesi için bu fiille ifâde edilmesi tabii bir şeydir. Ayrıca, "Kıyametin vakti O'na âittir (yuraddu)" (Fussilet, 47), "ve kıyamet gününde en şiddetli azaba marûz bırakılırlar (yuraddûne)" (Bakara, 85) gibi âyetlerde, bu fiilin başa döndürme, geri çevirme manâsında kullanılmadığı açıktır. Dolayısıyla yukardaki âyette de, bu manada kullanılmamış olabilir.

Erzel-i ömr'ü, ömrün başlangıcı, tekâmül sürecinin en düşük noktası diye vasıflandırmak da doğru değildir. Çünkü bu ifâde, böyle bir yaklaşıma müsait değildir. Zira, *erzel*, bayağılığın, âdiliğinden dolayı kendisinden yüz çevrilen şey²⁶⁸ demektir. Ömrün başlangıcından veya tekâmül sürecinin en düşük noktasından neden hor görülüp de yüz çevrilsin. Sonra burada *erzel* durumu, İbn Aşûr'un da dediği gibi, sıhhatteki rezalettir, rûh haletiyle bir alakası yoktur.²⁶⁹ Yani bu âyette yaşlılar için bunak, rezil tabirleri kullanılmıyor, ömrün o devresi için böyle bir tabir kullanılıyor ki, böyle bir devre de vardır. Bazı yaşlıların çocuklardan daha âciz bir vaziyete düşmeleri, Allah'ın takdiriyle olan bir durum değil midir? O halde böyle bir durum neden yadırgansın? Zaten âyette bu durumun bazı kimseler için vaki olduğu *minhum* (bazınız) tabiriyle ifâde edilmiştir. Bütün yaşlılar için mevzu bahis değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v)' in de bu duruma düşmekten Allah'a sığınarak, "*Erzel-i ömr'e düşmekten (en uradde) sana sığınırım*"²⁷⁰ şeklinde duâ etmesi de gösteriyor ki, *erzel-i ömr*; yaşlılığın, istenmeyen zor günleridir. Âyetteki, "bilirken hiç bir şey bilmez hale gelmesi için" ifâdesi de bunu gösteriyor. Çünkü bir şey bilmez duruma gelmek, akıl zafiyetinin, yaşlılığın alâmetidir. Eğer reenkarnasyon ifâde edilseydi, bundan Allah'a sığınmanın manası kalmazdı. Bilâkis istenilen bir şey olurdu. Ayrıca âyetin reenkarnasyon ifâde ettiği kabul edilirse, o zaman insanın yeniden dünyaya getirilmesinin gayesi, *bir şey bilmez hale getirilmek* gibi garip bir durum olur. Kezâ,

²⁶⁸ bkz. Rağıb, *el-Müfredât*, s.194.

²⁶⁹ bkz. İbn Aşûr, XIV, 212.

²⁷⁰ Buharî, *Cihâd*, 25, III, 209; Müslim, *Zikr*, 52, IV, 2070; Nesâî, *İstiâze*, 5, VIII, 647; Ahmed b. Hanbel, I, 54.

âyetteki, "sizden kimi vefât eder, kimi de erzel-i ömr'e döndürülür" ifâdesi gösteriyor ki, erzel-i ömre düşen kimse henüz ölmemiştir. Reenkarnasyon olacak kimsenin ise ölmesi gerekir.

"Sonra onu aşağıların en aşağısına çevirdik (redednâ)" (Tîn, 5) ifâdesi de reenkarnasyonu savunanların anladığı manada düşünülürse, tam aksi bir manayla karşılaşırız.²⁷¹ Çünkü bu âyetle terakkî değil tedennî söz konusu... Dolayısıyla bu âyetleri, yeni bir bedende dünyaya getirmek değil, bu dünya hayatımızdaki yaratılışımızda meydana gelen maddî ve manevî değişimler olarak değerlendirmemiz gerekir.

"Bilirken hiç bir şey bilmez hale gelmesi için" ifâdesi de, müfessirlerin verdiği manâyı tekid ettiği gibi, aynı zamanda reenkarnasyonu reddetmektedir. Çünkü eğer insan bir şey bilmez bir vaziyette tekrar dünyaya getirilecekse bunun ne faydası olur? Bu şekilde, bir terakkî sağlanması mümkün müdür? Hem insan, önceki hayatında(!) işlediği suçun ne olduğunu bilmiyorsa, yeniden doğuşta cezâ görmenin, ne faydası olabilir? Yine, bu âyet-i kerîmede, "bilirken hiç bir şey bilmez hale gelmesi için" buyrulurken başka bir âyetle de, "Allah sizi, annelerinizin karından hiç bir şey bilmez bir vaziyette çıkardı" (Nahl, 78) buyrulurken insanın anne karından dünyaya çıktığı zaman, hiç bir şey bilmediğinin ifâde edilmesi de gösteriyor ki, önceki âyetteki *yuradlı*'dan kasdedilen, insanın ilk haline, yani bebeklik dönemindeki gibi hiç bir şey bilmez hale getirilmesidir.

İzâhına çalıştığımız bu âyet gibi, "kimin de ömrünü uzatırsak, onu yaratılıştan baş aşağı çeviririz" (Yâ-sîn, 68) âyeti de, aynı şekilde, kendilerine verilen süre zarfında imkânlarını iyi kullanmayarak bu süreyi heder edenlerin baş aşağı çevrilerek *erzel-i ömr'e* çevrildiği şeklinde değerlendirilmiştir.²⁷²

Aslında bu âyetle bahsedilen *baş aşağı çevirmenin* (*nunekkishu*) insan rûhuyla alakalı olmayıp, bedeniyle, maddî yapısıyla alakalı olduğu açıktır. Çünkü âyetle *fi'l-halk* (yaratılıştan) buyruluyor. Ayrıca bu âyetle, *ömürlerini değerlendirmeyenlerden* vs. bahsedilmiyor, ömrü uzatılan, yaşlılık dönemine ulaşan bütün insanlardan

²⁷¹. Buna rağmen bu âyet dahi Çaycı tarafından reenkarnasyona delil olarak sunulan âyetler içinde zikredilmiştir (s. 72).

²⁷². bkz. Öztürk, s.153.

bahsediliyor. Kezâ, âyette defalarca dünyaya gelip tekâmülün tamamlanmasına dair bir işâret olsaydı, "ömür verdiğimiz baş aşağı çeviririz" yerine, "terakkî ettiririz..." gibi bir ifâdenin kullanılması gerekirdi...

Saffât sûresinde cennettekilerin durumu anlatılırken, cennetliklerden birinin, dünyada iken âhireti inkâr edip, kendisiyle alay eden cehennemdeki arkadaşına, onun dünyada iken kendisine söylediklerini hatırlatarak, alaycı, iğneleyici bir tavırla söylediği, **"(Bak), biz ilk ölümümüzden başka bir daha ölmeyecek, biz azaba da uğratılmayacak değil miymişiz"** (Sâffât, 58-59) âyetinin de, reenkarnasyona delil olarak gösterilmesi gariptir. Öztürk bu âyetleri, "Biz cennetlikler tekrar ölecek miyiz? hayır yalnız ilk ölümümüz ve biz azaba da uğratılmayacağız. Gerçekten de bu büyük bir başarının tâ kendisidir" şeklinde tercüme ettikten sonra, *görüldüğü gibi âyetlerde cennet ehli yani tekâmülünü tamamlamış olanların tekrar öldürülmeyecekleri söylenerek cehennem ehliyle bir farklarının da bu olduğuna dikkat çekilmektedir*²⁷³ demektedir.

Bir kere bu hâdisenin nerede vuku bulduğu unutulmuş gibidir! Artık âhiret âlemi başlamış, cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme dolmuşken, arz başka bir arza, gökler başka göklere tebdil edilmişken, hangi dünyaya dönüşten bahsediliyor? Hem, cennetliğin böyle bir ifâdesi cehennemliğin tekrar ölüp diriltileceğine delâlet etmez. Sonra, Öztürk'ün âyete verdiği mana, her ne kadar pek çok müfessir tarafından verilmiş manaya uygun olsa da, kanaatimizce bu mana biraz uzaktır. Âyetin akışına uygun olan mana, yukarda zikrettiğimiz ve Sabunî'nin tefsirinde,²⁷⁴ Çantay'ın da meâlinde ifâde ettiğidir.²⁷⁵ Buna göre, âyetteki *efemâ nahnu bi-meyyitîn, illâ mevtetene'l-ûlâ* ifâdesi, cennetliğin cehennemliğe hitabının bir devamıdır. Bu ifâdelerle, cennetlik cehennemliğe onun inkârcı sözlerini alaycı bir üslupla hatırlatmakta, onun, "bir kere öldükten sonra artık dirilmeyeceğiz, azap da edilmeyeceğiz" iddiâsının gerçekleşmediğini bildirmektedir. Nitekim bir âyette âhireti inkâr edenlerin şöyle dedikleri nakledilmektedir: **"Sadece ilk ölümümüz vardır. Biz**

²⁷³. Öztürk, s. 250.

²⁷⁴. bkz. Sabunî, *Safvetu't-Tefâsîr*, Mektebetü Cidde, Cidde, (sz. III, s. 34.

²⁷⁵. bkz. Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. 13. bsk., III, 798. Sifî ise bu mananın muhtemel olduğunu söylemekle birlikte diğer görüşü tercih etmiştir (bkz. Sifî, I, 228). Bizce doğrusu belirttiğimiz manadır.

diriltilecek değiliz" (Duhân, 35). İşte yukardaki âyetle cennetliğin alaycı bir tavırla anlattığı şey de, kâfir arkadaşının dünyadayken alaycı bir tavırla söylediği bu nevi sözleridir.

Ateş ise, cennetliklerden bahsedilirken, **"Orada ilk ölümden başkasını tatmazlar"** (Duhân, 56) âyetinden hareketle, bu âyetle cennetliklerin ölmeyecekleri vurgulanırken, cehennemlikler hakkında böyle bir açıklama yapılmadığını söylemekte, böylece -belki de- onların bir kaç kere ölebileceklerini, yani dünyaya dönebileceklerini ifâde etmekte ve bu hususa, cehennemliklerin, azabın şiddetinden dolayı, helâk olma arzularının yerine getirilmeyeceğini belirten ve onları kınamak ve onlara acınmayacağını belirtmek için sevk olunan, böylece onlar için bir helâk ve ölüp kurtulma ümidini kökünden kesen, **"Bir tek helâk değil bir çok helâk çağırınız"** (Furkân, 13-14) âyetini de bu sadedde zikretmektedir.²⁷⁶ Ashında bu ifâde, arzusunun yerine getirilmesini isteyen bir kimseye *ne kadar yalvarsan da bu arzın gerçekleşmeyecektir. Boş yere yalvarma!* manasında sevk olunmuş bir deyimdir. Burada da âyetin hangi makamda ne için sevkolunduğu unutulmuş veya unutulmak istenmiştir.

Ayrıca, kıyametten sonra tekrar dünya hayatının olacağını söylemek, kıyametin de tekerrürünü gerektirir²⁷⁷ ki böyle bir şey de tenâsühü kâinatın ve devirlerin bilâ nihaye devam ederek, her devirde bir önceki devrin mûmâsili hâdiselerin vuku bulacağını söyleyen bir kısım tenâsühçülerin²⁷⁸ görüşlerine yaklaşmak olur.

Cehennemliklerin ölümsüz oldukları hakkında bir açıklamanın bulunmadığı iddiasına gelince, böyle bir iddia doğru değildir. Kur'ân-ı Kerim'de cehennemin ve cehennemliklerin ebediliği açık âyetlerle ifâde edilmiştir. Nitekim, pek çok âyetle cennet ve cehennemden bahsedilirken, **"orada ebedî olarak kalacaklar"** (Nisâ, 57; Maide, 119; Ahzab, 65; Cin, 23...) ifâdesiyle, cennetin yanında, cehennem hayatının da sonsuz olduğu ifâde edilmiş, yine, **"... Ona her taraftan ölüm gelir fakat ölmez"** (İbrahim, 17), **"İnkâr edenlere de cehennem azabı vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez."** (Fâtır, 36) gibi

²⁷⁶ bkz. Ateş, VIII, 318; kezâ, bu âyetle ilgili aynı iddia için bkz. Çaycı, s. 72; Akbay, s. 223.

²⁷⁷ Şimşek, s. 290.

²⁷⁸ bkz. İbn Kesîr, IV, 163; Müyesser, s. 205; Meriç, s. 35. Bazılarına göre bu devirlerin süresi 360.000 senedir (İbn Kesîr, a.y.)

âyetlerde de cehennemde ölüm olmadığı, orada ölümsüz olarak kalınacağı, açık bir şekilde belirtilmiştir.

"Biz ölüleri diriltiriz ve onların yaptıkları her işi ve geride bıraktıkları izlerini yazarız. Her şeyi Levh-i Mahfûz'da sayıp dökmüşüzdür" (Yâ-sîn, 12) âyetinde ise, insanların yaptıklarının kaydedilmesinin, ölüleri diriltiriz ifâdesinden sonra zikredilmesinden hareketle, Onbulak, âyetteki "tekrar dirilme"nin tefsircilerin iddialarının aksine, kıyamet günüyle ilgili olmayıp, dünyada yeniden bedenlenme ile ilgili olduğunu söylemiş ve şu gerekçeyi ileri sürmüştür: "Zira kıyamet günü, eser ve hareket ve bunların levh-i mahfûz'a yazılması günü değil, levh-i mahfûz'a yazılmış olan eser ve hareketlerin hesaplarının Allah'a verilmesi günüdür."²⁷⁹ Görüldüğü gibi, burada apaçık bir göz boyama söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok örneği bulunan takdim-tehir sanatını böyle yorumlamak, Kur'ân'ı tanımamak veya körü körüne bir taassuptan başka bir şey değildir. Benzer bir yaklaşımla, **"O'dur ki, ölümü ve hayatı yarattı"** (Mülk, 2) âyeti de, ölümün hayattan önce zikredilmesinden hareketle böyle bir yoruma tabi tutulmuştur.²⁸⁰

"Allah, gökten yere, her işi düzenleyip yönetir. Sonra, sizin saydıklarınızdan bin yıllık bir günde ona yükselir" (Secde, 5) âyetini reenkarnasyona uygun bir şekilde tevîl etmek de, bu tevillerin en ilginçlerinden biridir. İddia sahibi, bir takım parantez içi ilavelerle bu âyete şu manayı veriyor: (Allah yaratma) işi(ni) gökten yere düzenler (yaratmayı gökten yere indirir. Ruh yere inerek çeşitli varlıklarda görünerek gelişir). Sonra sizin saydığımız (yıllar)dan bin yıl kadar süren bir günde O'na çıkar. (Yaratma adım adım gelişerek inkişâf eder. Hayat çeşitli varlıklarda görünür. Ruh olgunlaşır. Sonunda insanlara göre binlerce milyonlarca yıl sayılan, ama Allah'a göre bir andan ibaret olan bir günde Allah'a yükselir). Âyete bu şekilde mana verdikten sonra, artık, *bu âyet tekâmülün nasıl olduğunu çok açık bir*

²⁷⁹ Onbulak, s. 223.

²⁸⁰ bkz. Ateş, IX, 527; Öztürk, s. 319-320. Bu âyette ölümün hayattan önce zikredilmesi, hakiki hayat ve büyük bir nimet olan âhiret hayatına ölüm vasıtasıyla ulaşıldığı içindir. Bu yüzden âyette ölüm de hayat gibi, bir nimet olarak sayılmıştır. Çünkü, kendisi vasıtasıyla nimete ulaşılan şey de nimettir (bkz. Rağîb, *Tafsîlu'n-Neş'eteyn ve Tahsilu's-Saadeteyn*, s. 183). Akbay ise, benzer bir âyet olan **"... Onlar (Allah'a ortak koşulan şeyler) ölüme, hayata ve diriltmeye de kadir değildirler"** Furkân, 3) âyetini benzer bir anlayışla gündeme getirmiştir.

şekilde açıklıyor. *Rûh'un Yer'e inip çeşitli varlıklarda geliştiğini, yüzyıllarca süren tekâmül ile Allah'a ulaştığını açıklıyor*²⁸¹ iddiasında bulunmak çok kolay oluyor.

İnsanın çeşitli merhaleler geçireceğine işâret eden şu âyet hakkında da aynı iddia öne sürülmüştür:²⁸² **"Tabakadan tabakaya/ halden hale mutlaka geçeceksiniz"** (İnşikâk, 19). Bu âyet, Kur'an'ın mana yüklü câmi' âyetlerinden biri olup, lafzının kısalığına rağmen, pek çok manayı bir araya toplamıştır. Maverdî ve İbnu'l-Cevzî bu âyet hakkında sahabe ve tabiinden, şu görüşleri nakleder: 1. Halden hale, yani, bebeklikten çocukluğa, gençlikten iltiyarlığa geçmek, 2. Durumdan duruma, yani, bolluktan darlığa, darlıktan bolluğa, fakirlikten zenginliğe, zenginlikten fakirliğe, hastalıktan sağlığa, sağlıktan hastalığa geçmek, 3. Bir işten başka birine intikal etmek, 4. Sema'dan sema'ya geçmek, 5. Zor bir durumdan bir başkasına geçmek, hayattan ölüme, ölümden dirilişe, dirilişten hesap vermeye intikal etmek, 6. Dünyadan âhiret e geçmek, 7. Menzileden menzileye, yani, bir kısım insanların dünyada alt tabakalarda iken âhiret te yüksek derecelere nail olmaları, bazılarının da, bu dünyada yüksek makamlarda iken âhiret te, en alt derecelere düşmeleri, 8. Daha önceki milletlerin yoluna tabi olmak, bugün bir halde iken yarın başka bir halde olmak.²⁸³

Görüldüğü gibi, bu âyetin manası hakkında, dünya hayatının zıtlıklarla dolu olduğunu ve insanların farklılıklar arzeden durumlarıyla ilgili birbirine yakın tefsirler yapılmıştır. Şüphesiz bu açıklamalar ve değerlendirmeler yapılırken Kur'an'ın diğer âyetleri de gözönünde bulundurulmuştur. Reenkarnasyon ise, hiçbir âyet ve hadis'te ifade edilmediğine göre, böyle cami' ve kapalı bir ifadeyi bu manaya hamletmek

²⁸¹. Akbay, s. 207. Âyete bu şekilde mana verme, muhtemelen, aynı âyetin evrimine işâret ettiğini söyleyen Ateş'in, bir takım parantez içi ilavelerle yaptığı şu tercümesinden iktibas edilmiştir: "Emri (yaratma işini) *gökten yere yönetir* (yaratacağı şeyin en alt düzeyinden başlar), *sonra o iş sizin hesabınızca bin yıl süren bir günde* (adım adım evrimleşerek) *O'na yükselir* (kemaline erer)." bkz. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XX, s. 131.

²⁸². bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 201.

²⁸³. Maverdî, VI, 238; İbnu'l-Cevzî, VIII, 212-213. İbnu'l-Cevzî, âyetteki *le-terkebunne* ifadesinin, *le-terkebunne* şeklinde de okunduğunu, bu durumda iki mananın söz konusu olduğunu belirtir: 1. Hitap peygamberimize olup manası, semadan sema'ya geçeceksin veya halden hale geçeceksin olur. 2. Burada, ilk âyette değinilen sema (gökyüzü) kastedilmektedir. Buna göre âyetin manası, gökyüzünün gerek bu dünya hayatında, gerekse, kıyamet esnasında, değişip renkten renge girmesidir.

kesinlikle doğru değildir. Aksi halde her kapalı sözü istenilen manaya çekmek mümkün olur.

Reenkarnasyona delil olarak sunulan daha başka âyetler de vardır. Meselâ, "... **Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra canını aldı ve kabre soktu. Sonra dilediği vakitte onu yeniden diriltir**" (Abese, 20-22) âyeti, mazî sigalar (geçmiş zaman kipleri) dan hareketle reenkarnasyon manasında yorumlanmıştır.²⁸⁴ Aslında, Kur'ân-ı Kerim'de misâline çokça rastlanan bu durum, yani ilerde vuku bulacak bir hadiseyi, geçmiş zaman kipiyle anlatmak tekid içindir, hâdisenin mutlaka vuku bulacağını, âdeta olmuş gibi kabul edilmesi gerektiğini ifâde etmek içindir. Bu gerçeği, iddia sahibi de tefsirinin başka bir yerinde vurgulamaktadır.²⁸⁵ Hatta, kıyamet günü karanlıklar içinde kalıp, bir ışık arayan kâfirlere ışık arama yerinin dünya hayatı olduğunu ve artık bunun da muhal olduğunu ifâde etmek için kinayıcı ve istihzâ edici bir tavırla söylenen, **"Onlara denildi ki, ardınıza (dünyaya) dönünüz de orada ışık arayınız!"** (Hadid, 13) âyeti dahi reenkarnasyona delil sadedinde sunulmak istenmiştir.²⁸⁶

Ölen insanların bedenlerinin çürüyüp, ufalanıp dağılan kemik parçaları haline geldikten sonra, tekrar diriltilmesini akıllarına sığdıramayarak bu yüzden âhireti inkâr edenlere karşılık cevap olarak, değil çürümüş kemik parçaları, hatta, taş, demir ve insanlara göre diriltilmesi daha imkânsız olan şeyler bile olsalar, Allah'ın onları diriltebileceğini ifâde eden şu âyetler dahi, reenkarnasyona delil olarak gösterilmeye çalışılmıştır.²⁸⁷ **"Ve dediler ki, biz kemik ve toprak haline geldikten sonra mı yeni bir yaratılışla diriltilecek miyiz?! De ki, ister taş olun, isterse demir. İsterse sizce yeniden diriltilmesi imkânsız görünen başka bir varlık! Diyecekler ki, bizi kim tekrar diriltecekmiş? De ki, sizi ilk defa yaratan! Başlarını alaylı bir şekilde sallayarak şöyle diyecekler: Ne zamanmış o? De ki, yakın olsa gerek!"** (İsrâ, 49-52). Kezâ, yine öldükten sonra dirilmeye inanmayana verilen şu cevap niteliğindeki âyetler hakkında da aynı iddia gündeme getirilmiştir.²⁸⁸ **"İnsan der: Ben öldükten sonra mı tekrar diriltilip, kabirden çıkarılacak mıyım? İnsan, onu biz daha önce**

²⁸⁴ bkz. Ateş, X, 327. Bu âyetler hakkında Akbay da aynı iddiada bulunmuştur.

²⁸⁵ bkz. Ateş, IX, 150-151.

²⁸⁶ bkz. Özlürk, s. 709; Akbay, s. 224.

²⁸⁷ bkz., Akbay, s. 219; *Tekrar Doğuş*, I, 194, 198; III, 81.

²⁸⁸ bkz. *Tekrar Doğuş*, I, s. 199.

hiç bir şey değilken yarattığımızı hatırlamıyor mu?!" (Meryem, 66-67). Benzer ifâdeler taşıyan diğer âyetler için de durum böyledir.²⁸⁹

İlginçtir ki, insanlara öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğunu göstermek için mucizevî bir tarzda ve genelde peygamberler zamanında meydana gelmiş bir takım öldükten sonra dirilme hadiseleri de, reenkarnasyona delil olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki, bu kıssalarda ölenler, yine aynen kendi bedenleriyle diriltilmiş, böylece kıyamet günündeki dirilişe örnek gösterilmişlerdir. Meselâ, "İlani siz, Yâ Musâ Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız demiştiniz de, sizi, bakıp dururken, yıldırım yakalamıştı. Sonra şükredersiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik" (Bakara, 55-56), "İneğin bir parçasıyla ona (maktûle) vurun dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir..." (Bakara, 73), "Ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkan binlerce insanın haline bak! Bunun üzerine Allah onlara *ölün!* dedi, sonra diriltti..." (Bakara, 243) âyetleri, kezâ Hz. Üzeyr'in eşeğiyle birlikte yüz yıl ölü olarak bekletildikten sonra diriltilişini anlatan Bakara, 259. âyet ve Hz. İbrahim'in ölümlerinin nasıl diriltildiğini görmek istemesine mukabil, Allah'ın emriyle, dört kuşu kesip parçalarını çeşitli tepelere koyup ardından çağırınca yeniden diriltilip yanına gelmelerini anlatan, Bakara, 260. âyetleri hakkında da bu tür iddialar gündeme getirilmiştir.²⁹⁰ Bilindiği gibi, mu'cizeler, peygamberlerin doğruluğunu isbât için, Allah tarafından meydana getirilen harikulade olaylardır. Her zaman olan ve görülen, tabii şeyler değildir. Ayrıca reenkarnasyonda bedenlerin değişmesi esasına dayanan bir terakki anlayışı vardır. Bu olaylarda ise, böyle bir şey yok. Ölen kimseler aynı bedenlerinde tekrar diriltiliyorlar.

Allah'ın ölü varlıklardan canlı varlıkları yarattığını ve canlıları da ölü varlıklara dönüştürdüğünü ifâde eden ve küre-i arzın her tarafında aralıksız bir şekilde tekrarlanan bu kanunu dile getiren "... Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın..." (Al-i İmrân, 27) ve benzeri âyetler²⁹¹ de bu konuda ileri sürülen âyetlerdendir.²⁹²

²⁸⁹. Meselâ, Mü'minûn, 82-85 âyetleri hakkında Akbay'ın iddiaları böyledir.

²⁹⁰. Örnek için bkz. Çaycı, s. 72; Onbulak, s. 322; *Tekrar Doğuş*, I, 197-198; III, 81

²⁹¹. Örneğin Yûnus, 31

²⁹². bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 198.

Allah'ın mutlak adaletini, asla zulmetmeyeceğini ifâde eden bazı âyetler de reenkarnasyona delil gösterilmiştir. Çünkü onlara göre, Allah'ın adaleti ancak bu yolla sağlanabilir. Meselâ, "Allah zerre kadar zulmetmez..." (Nisâ, 40), "Allah insanlara asla zulmetmez. Fakat insanların kendileri zulmediyorlar" (Yûnûs, 44), "... Ve onlar (insanlar) zulme maruz kalmazlar" (Mûminûn, 62) âyetleri hakkında bu tür iddialarda bulunulmuştur.²⁹³ Bu konu, yani reenkarnasyonun Allah'ın adaletine uygun düştüğü iddiası, ilerde akli deliller başlığı altında ele alınacağından, cevabını oraya bırakıyoruz.

Kezâ, "Allah'ın mahlukatı ilk defa nasıl yarattığını görmediler mi? Sonra onu iâde edecektir. Bu Allah için çok kolaydır"²⁹⁴ (Ankebut, 19), "O yaratmayı ilk olarak (yoktan) yapıp sonra iâde edendir" (Yûnûs, 4, 34; Burûc, 13), "Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak bir tek kimsenin yaratılıp diriltilmesi gibidir" (Lokman, 28) gibi âyetlerdeki²⁹⁵ iâde ba's ve nuşûr gibi öldükten sonra dirilmeyi ifâde eden kavramlar, hep reenkarnasyon manasına hamledilmiştir.²⁹⁶ Halbuki birinci âyetin devamına bakılsa bu ifâdenin öldükten sonra dirilmeyi ifâde ettiği görülecektir. Âyetin devamı şöyle: "... imân edip salih amel işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için. Kâfir olanlara gelince, inkârlarından dolayı onlar için kaynar sudan bir içecek ve elim bir azap vardır." Kezâ, aynı iddiayla gündeme getirilen,²⁹⁷ "Onu tekrar yaratmaya (rec'a) da kadirdir" (Târık, 8) âyetini takip eden âyetler de bu olayın âhiret günü olacağını açıkça gösteriyor: "O gün surlar ortaya çıkarılır..." *iâde* ve *ba's* kavramlarına bu anlayışla yaklaşanların, artık İslâm

²⁹³ bkz. Çaycı, s. 72

²⁹⁴ Bu âyet şöyle de tercüme edilebilir: "Allah'ın mahlukatı nasıl hidâyeten yaratıp sonra iâde ettiğini görmediler mi?.." Bu durumda yer yüzünde tekrarlanan yaratma hadiselerine dikkat çekilmiş oluyor. Meselâ, ilk insanın yaratılması, daha sonra ard arda diğer insanların yaratılması; ilk balinanın yaratılması, sonra ard arda diğer balinaların yaratılması; ilk güllün yaratılıp, sonra ard arda diğer güllerin yaratılması gibi... Ancak Askerî'nin belirttiğine göre, *iâde* ile *tekrar* arasında fark vardır. Tekrar, bir şeyin bir veya daha çok kere vukuu için kullanılırken, *iâde* sadece bir kereliğine olur (Ebu Hilâl el-Askerî. *el-Furûq fi'l-Luğa*, Daru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut, 1980, s. 30-31). Bu durumda yukarıda takdim ettiğimiz ilk mana daha uygundur. *iâde* ile *tekrar* arasındaki bu fark, âyetlerde geçen *iâde* kavramını reenkarnasyon manasında değerlendirenlerin ayrı bir yanlışını daha ortaya koymaktadır. Çünkü reenkarnasyonda tekrar tekrar bedenlenmeler söz konusudur.

²⁹⁵ Benzer âyetler ve benzer iddialar için bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 196-202.; III, 81-82; Akbay, s. 220 vd. (Hûd, 7; Neml, 64-67; Kasas, 85; Ankebut, 19-20; Rûm, 11, 27, 28; Nahl, 38-39; Furkan, 3; Sâffât, 15-17; Kâf, 2-3)

²⁹⁶ bkz. Çaycı, s. 72; Akbay, s. 217 vd.; *Tekrar Doğuş*, I, 199, 200; III, 82

²⁹⁷ bkz. Akbay, s. 222; *Tekrar Doğuş*, I, 196

dininin temel esaslarından biri olan ve Allah'a imândan sonra ikinci sırada yer alan âhiret inancını dünyaya dönüş olarak yorumlamaları ve öldükten sonra tekrar dünyaya dönmenin imanın şartlarından olduğunu söylemelerine şaşmamak gerekir. İşte böylelerinden biri şöyle diyor: "*Amentü*'ya göre de, *ba'su ba'de'l-meyt*'e yani, *ölümünden sonra vazife ile tekrar gönderilmeye* inanmamız gerekmektedir."²⁹⁸ Artık böyle bir iddiada bulunan kimsenin, bu ifâdeyi ve bu manadaki âyetleri Kur'ân'ın anlattığı gibi anlayan ve yorumlayan müfessirleri kınamaktan başka bir çaresi yoktur. Nitekim devamla şöyle diyor: "İnsan vazife ile ancak dünyaya gönderilmekte olduğuna göre, sınırlı bir anlayış ve dayanıksız bir inançla yapılacak tefsirlerle bu dirilişin kıyametteki, yani hesap günündeki dirilişe işâret olduğunu iddia eylemek, yanlış ve hakikate tamamıyla aykırı olur." Böyleleri için, *âhiret*; ruhlar alemi, *sırat* ise; dünya hayatı sırasında geçilen ve böylece insanlık mertebesine ulaşılan bir köprüdür.²⁹⁹ Ba's ve cehennem hayatı hakkında -muhtemel- kaydıyla- yapılan şu değerlendirmelerin de isabetli olmadığı ortadadır: "... Bu takdirde *ba's* olayı kemâl bulmamış ruhlara mahsus olabilir. Kemâl bulmuş ruhlar *huld cennetine* gittiklerinden bedensel hayata dönmezler. Ba's, kemâl bulmamış ruhların, kemâl bulmak üzere bedensel hayata getirilmesidir ki, bedenden bedene geçen rûh, bu bedenler içinde dünyanın ızdırabını sıkıntılarını çekerek olgunlaşır. İşte bu gelip gitmeler rûhu olgunlaştıracak olan *cehennem hayatı*dır. Her bedensel hayatta yapılanlar rûhun daha sonraki hayatının mahiyetini çizer. Kötülüklerden korunan ve Allah'a ibadetle olgunlaşan rûh, ebedilik cennetine girer ve bir daha gerçekte azap olan bu bedensel hayata dönmez..."³⁰⁰ *Âhiret* terimi hakkındaki yapılan şu yorum da öyle: "Bir Kur'ân terimi olarak, ölüm sonrası hayat ve âlem demek olan âhiret, geniş çerçevesiyle içinde bulunduğumuz ânın ardından gelen zaman ve içinde bulunduğumuz boyutun üstündeki boyut anlamındadır. O halde her ân bir önceki âna göre âhirettir.... O halde sonsuz sayıda âhiret vardır. Oluşun ve insanın tekâmül aşamaları sonsuzdur. Kur'an burada şu sonsuz prensibi getiriyor: Her sonraki ân senin için her önceki ândan daha üstündür (Duhâ, 4)"³⁰¹. Bu ifâdelerde, âhiret

²⁹⁸. Onbulak, s. 322 (Ruh ve Madde Dergisi, I, 16'dan)

²⁹⁹. Onbulak, s. 322

³⁰⁰. Ateş, IX, 238. Bu ifâdeler daha önce bahsi geçen batınîlerin görüşlerine benzerdir.

³⁰¹. Öztürk, s. 223.

kavramı, reenkarnasyona da uyumlu olacak bir şekilde açıklanmış görünümündedir. Bunun için önce, âhiret, reenkarnasyonu da içine alacak bir şekilde "ölüm sonrası hayat ve âlem" olarak tarif edilmiştir. Bu tarifi Kur'ân'da anlatılan âhiret'i belirtmede yetersiz ve eksik olduğu ortadadır. Çünkü, *ölüm ötesi hayat* hemen her toplumda ve her dinde rastlanan bir inanç olup, her türlü *ölüm ötesi inancı* içine alır. Ölümden sonra rûhun baki kaldığına inanan, fakat hesap, cennet, cehennem, gibi İslâm'ın bildirdiği âhiret hayatına ilişkin gerçekleri kabul etmeyenlerin bu inancı da *bir ölüm ötesi hayat* inancıdır. Kezâ, ruhun başka bedenlere intikâl ederek bu dünyaya döndüğüne inananların bu inancı da *bir ölüm ötesi hayat* inancıdır. Hatta Allah'a inanmayanların dahi böyle bir inanca sahip olması, yani ölümden sonra rûhun bâki kaldığına inanması mümkündür... Kur'ân'ın anlattığı âhiret ise, belli özellikleri olan bir inançtır. Bu özelliklerin başında ise, dünyaya tekrar dönüşün olmaması, dirilişin cismanî olması ve cennet ve cehennem hayatının ebedî olması gelir. Daha sonra, âhiretin lügât manasına dikkat çekerek, her ânın bir önceki ân'a göre âhiret olduğu söylenmiş ve böylece âhiret'in terim manası bir kenara bırakarak, bu kavram, günümüz reenkarnasyoncularının anlayışına uygun bir zemine kaydırılmıştır... Takdim edilen âyete de bu anlayışa uygun mana veriliyor: Her sonraki ân senin için her önceki ândan daha üstündür (Duhâ, 4). Halbuki bu âyetteki *ülâ* ve *âhiret* kelimelerini ister lügât isterse ıstilahî manada ele alalım, böyle bir anlam vermek doğru değildir. Çünkü, ıstilahî manada âyetin anlamı, "Âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır", lügât manasına göre ise, "son (sonuç) senin için ilk halden daha hayırlıdır" şeklinde olur.³⁰²

Kezâ, Allah'ın emirlerine karşı gelmenin bir cezası olarak, İsrailoğullarından ve başkalarından bazı kimselerin mesh yoluyla, maymun, domuz gibi hayvanlara dönüştürülmeleri³⁰³ de tenâsühe örnek gösterilmiştir.³⁰⁴ Mesh'in tenâsühden tamamen farklı bir şey olduğunu daha önce belirtmiştik.

³⁰² Örneğin Taberî, Maverdî, ve İbnü'l-Cevzî'nin bu âyet hakkındaki açıklamaları ıstilahî manadaki dünya ve âhiret'le ilgilidir (Taberî, XI, 624; Maverdî, VI, 293; İbnü'l-Cevzî, VIII, 268). Razi de aynı manaya değindikten sonra, bu kelimeleri lügavî manada da ele alarak, kendi hatırına geldiğini belirttiği şu manayı zikreder: *Gelecek haller senin için geçmiştekilerden daha hayırlıdır*. Sanki, Cenab-ı Hak, ona gün be gün izzet ve makamını artıracağını va'd etmektedir... (Razi, XXXI, 190).

³⁰³ İlgili âyetler için bkz. Bakara, 65; Maide, 60; A'râf, 166.

³⁰⁴ Örnek için bkz. Çaycı, s. 72.

Görüldüğü gibi, Kur'ân kesinlikle dünyaya dönüşü reddetmektedir. Aksini savunanların iddiâları ise, tutarlı olmayıp, sağlam hiçbir delile dayanmamaktadırlar.

II. BÖLÜM

REENKARNASYONU İSPAT İÇİN ÖNE SÜRÜLEN TECRÜBİ VE AKLÎ DELİLLERİN TENKİDİ

REENKARNASYONU İSPAT İÇİN ÖNE SÜRÜLEN SÖZDE TECRÜBİ VE AKLÎ DELİLLER

I. TECRÜBİ DELİLLER

Bu bölümde öncelikle, günümüzde reenkarnasyonun ispatı için baş vurulan diğer yollar, yani, tabii ve tecrübi (deneysel) tezahürler ve bunların bilimsel güvenilirlikleri üzerinde duracağız. Tabii tezâhürler, daha önce de dünyaya geldiğini hatırladığını iddia edenlerin anlattığı hikâyeler ve bu hatırlamanın daha karmaşık şekli olarak kabul edilen fobiler, deja-vü'ler, harika çocuklar, içgüdüler (sevk-i tabiieler)... dir. Tecrübi tezâhürler ise, hipnoz ve spirtizma yoluyla yapılan tecrübeler neticesi elde olduğu iddia edilen şeylerdir.

a. Doğum İzleri (Signe de Naissance)

Bazı insanların doğumla birlikte bedenlerinde görülen bir takım leke ve izler, reenkarnasyona delil olarak sunulmuş, bu izlerin daha önceki hayattan tevarüs edildiği iddia edilmiştir.³⁰⁵

Aslında reenkarnasyon ruhun başka bir bedene intikali olarak anlatılırken, sanki aynı beden sürdürülüyormuş gibi, delil için böyle bir yola baş vurulması, çelişkili bir durumdur. Kanaatimizce, bu tür iz taşıyan insanlar varsa, bu izler reenkarnasyon olduğuna bir delil değildir. Aksine, bu tür izlerin görülmesi, o insanlarda böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasına yol açmış olabilir. Meselâ vücudunda bıçak izine benzer bir iz gören kimse, bu izden hareketle, çevresinin de etkisiyle, bu izin önceki hayatındaki bıçaklı bir saldırıdan kaldığını düşünebilir...

³⁰⁵ bkz. Arıkdal, s. 61 vd.; *Tekrar Doğuş*, I, 230 vd.

Reenkarnasyon konusundaki araştırmalarıyla meşhur Stevenson, bu tür olaylara dair örnekler anlatmış ve şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu vak'aların çoğu reenkarnasyona inanan kişiler arasında geliştiği için, vakalarıyla ilgili olarak, tanıkların bunları kendi inançlarına uygun örnekler olarak yorumlamaları beklenebilir ki, sıklıkla yaptıkları da budur."³⁰⁶ Stevenson'un bu olayların açıklamasına dair anlattığı bir başka yorum da, *maternal etki* adı verilen şu durumdur: "Bu fikre göre, ölmüş kişinin yaraları konusunda bilgi sahibi olan hamile bir kadın, hamilelik sürecindeki embriyo ve fetüsü etkileyebilmekte ve bu süreçte ölmüş kişinin yaralarına karşılık gelecek bir form ortaya çıkmaktadır... Eski ve yeni yayınlanmış bazı vakalar, hamile bir kadının zihninin olağan dışı uyarımları ile daha sonra doğacak çocuğun olağan dışı doğum izi ya da doğum kusurları arasında dikkat çekici bir benzeşim sergiler. Ayrıca, 113 yayınlanmış vaka üzerinde çalışarak, ben de, 80 vakada uyarımın, annede gebeliğin ilk üç ayı içinde gerçekleştiğini gördüm."³⁰⁷

b. Harika Çocuklar (Enfant Prodige)

Küçük yaşta büyük işler beceren, yüksek kabiliyetli ve zeki çocuklar da reenkarnasyonun bir delili olarak sunulmak istenmiştir. Meselâ, küçük yaşlarından itibaren müzikte büyük başarılar sağlayan Mozart ve Paganini bu tür çocuklara örnek gösterilmektedir.³⁰⁸ Bu iddiaya göre, küçük yaşta bu beceri ve başarıların kaynağı önceki hayattta edinilen tecrübelerle dayanmaktadır.

Aslında yüksek zekâ ve kabiliyetle izah edilebilecek bu durumdan böyle bir sonuç çıkarmak oldukça yanlış bir değerlendirmedir. İnsanların zeka ve kabiliyet seviyelerinin çok farklılık arzettiği, bir kısmında zirve noktalarda seyrederken, diğer bir kısmında ise çok gerilerde bulunabildiği bilinen bir gerçektir. Eğer böyle bir şey olsaydı, toplumlarda devamlı bir şekilde, bu tür çocukların sayısının ve becerilerinin artması gerekmez miydi? Keza, müzik, satranç oyunculuğu gibi bir takım kabiliyetler tecrübeyle alakası az olan sanatlardır. Bu konularda kabiliyeti olmayan çocuklar doğumlarından ölünceye kadar bu sanatlar üzerinde çalıştırılırsalar dahi, usta

³⁰⁶ Ian Stevenson, "*Doğum İzleri ve Doğum Kusurları*", s. 150.

³⁰⁷ Stevenson, a.g.m., s. 152.

³⁰⁸ bkz. Papus, s. 141, 201 vd.; Arıkdal, s. 93; *Tekrar Doğuş*, I, 211 vd.

derecesinde bir başarı sağlayamazlar. Dolayısıyla bu konularda geçmiş hayatların tecrübesinden bahsetmek doğru olamaz. Ayrıca bazı kabiliyetli çocuklar, geçmişte olmayıp günümüzde bulunan bilgisayar programcılığı gibi yeni sahalarda üstün başarı göstermektedir. Bu durum gösteriyor ki harika çocukların bu özelliği, yüksek zekâ ve kabiliyetlerle donatılmış olmalarından kaynaklanıyor. Yani insanların doğuştan getirdikleri kabiliyetler gelecek nesillere miras bırakılıyor, öğrendikleri bilgiler değil. Ayrıca, günümüzde de zaman zaman gündeme gelen, böyle üstün zekâlı çocukların bizzat kendilerinin reenkarnasyon iddiasında bulunduklarına şahid olmuyoruz.

c. İçgüdüler (Instinct) ve İçtepiller (Dürtü/Impulsion)

Reenkarnasyon taraftarlarına göre içgüdü, geçmiş hayat bilgilerinin otomatik ve şuursuz olarak şimdiki hayatta belirmesi olup, geçmiş hayatlardan kalan izlerin en belirsiz şekli bazı içgüdü ve iç tepilerdir. Bu anlayışa göre, içgüdü ve iç tepilerin çoğu geçmiş hayatlardan kaynaklanmaktadır. İçgüdülerin oluşumu milyonlarca sene boyunca ruhun deneysel bilgisinden oluşan kesin davranışlara dayanır. İçtepi de içgüdünün daralmış ve özelleşmiş hali gibidir. İradenin kontrolü olmaksızın etki yapan bir eğilimdir. Ruhçulukta daha çok, medyumun gayr-ı iradî davranışları için kullanılır.³⁰⁹

Görüldüğü gibi reenkarnasyon taraftarları insanlara ve diğer canlılara, hayatlarını sürdürmeleri ve muhafaza edebilmeleri için Allah tarafından verilmiş olan bir takım duygu ve davranışların kaynağını dahi reenkarnasyona dayandırmaktadır. Bir nevi evrim anlayışını çağrıştıran bu değerlendirmelerin yersiz ve isabetsiz olduğu ortadadır. Çünkü bu anlayışa göre, varlıklar başlangıçta bu tür duygulardan yoksunken uzun bir zaman süresince bu duyguları geliştirmiş ve bugünkü haline getirmişlerdir. Halbuki bu duygular bütün hayvan ve insanlarda, geçmişten günümüze, aynı şekilde idi. Canlıların şekli, genlerinde programlandığı şekilde ortaya çıktığı gibi, bu duygular da bir programın eseridir. Bu duyguların tekâmül ederek geliştiğini farzedecek olsak, daha bu gelişmeye fırsat kalmadan o hayvanlar dünya sahnesinden çekilirdi. İçgüdü denen şey, aslında bütün canlılara hayatlarını korumak ve devam ettirmek için Allah

³⁰⁹. Arıkdal, s. 98; *Tekrar Doğuş*, I, 214 vd; Onbulak, s. 339

tarafından verilmiş bir ilhamdır, bir sevk-i ilahîdir. Firavun'un Allah'ın varlığına delil istemesi karşısında Hz. Musa'nın ona cevaben söylediği, **"Rabbimiz her şeye hilkatini (sûretini) verip sonra da ona yol gösterendir"** (Tâ-hâ, 50) âyetinde bu duruma işâret edilerek, Allah'ın yarattığı varlıklara kendine mahsûs sûretini ve yaşaması için gerekli organları verdiği, onları nasıl kullanacağını bildirdiği ve hayatını korumak ve devam ettirmek için gerekli duygularla donattığı imâ edilmektedir.³¹⁰ Allah'ın balarısına, bal yapmayı öğretmesi de öyledir: **"Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler edin. Sonra her türlü meyveden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollardan git..."** (Nahl, 68-69). Tüm bunlar yaratılışlarıyla beraber canlılara verilmiş özellikler olup, tekâmül, evrim vs. söz konusu değildir.

d. Fobiler

Bazı insanların bir takım şeylerden, meselâ yüksek binalardan, bıçaktan vs. korkması da, o insanların önceki hayatlarında bu tür şeyler sebebiyle hayatlarının son bulduğu için, onlardan korktukları şeklinde değerlendirilmiştir.³¹¹

Ancak, korkulan şeylerin genelde bütün insanlarda ortak oluşu, bu iddiayı yalanlamakta ve bu duygunun insana bir savunma mekanizması olarak, hayatını tehlikelerden korumak için verildiğini göstermektedir. Bu durum sadece insanlara has olmayıp bütün hayvanlarda hatta küçük böceklerde dahi görülen ortak bir savunma mekanizmasıdır. Yırtıcı hayvanlardan herkes korkar, fareden herkes ürker ve bir takım tehlikeli sporlar yapmaktan herkes çekinir... Ayrıca, bazı insanların henüz bu asırda icad edilmiş asansör, uçak gibi bazı araçlardan korkması da gösteriyor ki, bu tür fobilerin kaynağını reenkarnasyonda aramak doğru değildir. Çünkü o insanın önceki hayatında bu tür araçlar yoktu ki, onlar sebebiyle hayatı son bulsun da bu yüzden

³¹⁰. Bu âyetin izâhında özetle şu yorumlar yapılmıştır: Her canlıya farklı bir sûret vererek, sonra ona geçimini, yiyeceğini ve içeceğini temin etme yolunu gösterir; her şeye kendini ıslah edecek özellikler verip, ona ulaşma yolunu göstermiştir; her şeye ilim, sanat kabiliyetleri verip, sonra da onları öğrenme yolunu göstermiştir; her varlığa kendi cinsinden bir eş vererek sonra onunla eşleşme yolunu gösterir (Maverdî, III, 406; İbnü'l-Cevzî, V, 203).

³¹¹. Örnek için bkz. Papus, s. 116; *Tekrar Doğuş*, I, 220 vd; Onbulak, s. 337

korksun. AIDS gibi bir takım yeni hastalıklara karşı fobisi olanlar için de benzer durum söz konusudur.

Kanaatimizce, insanların bir takım şeylere karşı yaratılıştan getirdikleri korkular, bazı insanlar tarafından yanlış yorumlanarak böyle değerlendirmelere gidilebilme ve bu tür hikâyelerin uydurulmasına kaynaklık etmektedir. Nitekim, Stevenson'un belirttiğine göre, "bir çok vakada çocuktaki fobi, çocuk henüz fobinin kaynakları gibi görüldüğü geçmiş yaşamından bahsetmeye başlamadan ortaya çıkmıştır."³¹² Hatta çocuk genellikle fobiyi erken bebeklik sırasında sergilemeye çalışmaktadır. Bu, çocuğun asla ev dışında bulunamayacağı bir zamandır.

Fobiler genelde geçmiş yaşam hikâyeleri anlatan çocuklarda görülmektedir. Boğulmayla son bulan bir hayat hikâyesi anlatan çocuk suya dalma fobisine sahip olabilmekte; bıçaklamayla sona eren bir hayat hatırladığını iddia eden bir çocukta da kesici aletlere karşı bir korku bulunabilmektedir. Nitekim, kalp hastalığı nedeniyle uzun bir hastalık devresi geçirerek ölen genç bir kadının hayatını hatırlayan bir çocuk, ilaçlara, enjeksiyona ve kana karşı ciddi bir fobi sergilemiş, Hasan adlı birisi tarafından öldürülmüş birinin hayatını hatırlayan bir çocuk da, bu ismi taşıyan insanlara karşı bir fobi sergilemiştir.³¹³ Bu durum gösteriyor ki, bu tür fobilerin kaynağında çocuğun ruhsal durumu yatmaktadır.

Bazı fobilerin kaynağını ise, insanın yaşadığı bir hadise oluşturur. Ayhan Songar'ın anlattığına göre, Bursa'da bir hastası arkadaşıyla beraber yoldan geçerken bir otomobil her ikisine de çarpar. Arkadaşı ağır, kendisi de hafif bir şekilde yaralanır. Ağır yaralanan arkadaşında sonradan bir ruhî belirti görülmezse de kendisinde meydanları, caddeleri geçememe (agorafobi) tarzında bir korku uzun süre devam etmiştir.³¹⁴

Bu tür olaylar çeşitli şekilde yorumlanmaktadır. Bunların önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

1. *Empoze Edilen Özdeşleşme*: "Çocuk ve ilgili ölmüş kişinin aynı aile veya köye ait oldukları vakalarda, ölmüş kişinin ailede ya da köyde reenkarne olacağıyla

³¹². a.g.m., s. 168

³¹³. Stevenson, a.g.m., s. 166 vd.

³¹⁴. Ayhan Songar, *Psikiyatri Psikobioloji ve Ruh Hastalıkları*, Serhat yay. İstanbul, 1980, s. 365

ilgili beklentiler ebeveynin çocuğu bu yönde yüreklendirmesine sebep olabilir. Çocuk böylece belirlenmiş bir rolü kabul edecek olursa, kişide olan ya da bulunması beklenen korkuları geliştirebilir. Örnek olarak, ölmüş kişi yılan sokmasından ölmüşse, çocuk da bir yılan fobisi geliştirebilir."³¹⁵

2. *Kendiliğinden Bir Başkasının Kimliğine Bürünme*: "Bazen çocuklar kendiliklerinden başka kişilerin kimliğine bürünür. Bu kişiler genellikle hayalidir. Bir çocuk akla yakın bir biçimde, hakkında belli bir bilgiye sahip olduğu ölmüş bir kişinin kimliğine bürünebilir ve bu, çocuğun ebeveyninin yüreklendirmesi olmadan da ortaya çıkabilir. Eğer çocuk, kimliğine büründüğü kişinin ölümü konusunda bilgi sahibiyse, makûl görünecek bir biçimde, ölüm şekliyle ilgili bir fobi de geliştirecektir."³¹⁶

3. *Sembolizm*: "Bir çok psikiyatrist, bir fobinin görünürdeki uyaranını, bir başka uyaranın sembolü şeklinde ele almıştır. Yani çocuğun korkusu gerçekte bu gizli gerçek olayla ilgilidir."³¹⁷

4. *Genetik Hafıza*: Lorenz (1939), Gibson ve Walk (1960) ve diğer bilginlerin hayvanlar üzerinde yaptıkları bir takım deneyler, hayvanların bazı hallerde, yumurtadan yeni çıkmış kazlara yırtıcı bir kuşun gölgesinin gösterildiği benzeri spesifik uyaranlara korkuyla karşılık verme kapasitesini genetik olarak aldıklarını kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.³¹⁸ Bu tür deneyler gösteriyor ki, hayatlarını sürdürmeleri için sakınacakları şeyler, canlıların genlerine önceden programlanmıştır.

5. *Paranormal Yorumlar*: Stevenson, bazı fobileri açıklamak için paranormal bir izaha ihtiyaç olduğunu belirtmekle beraber, şu açıklamada bulunuyor: "Paranormal yorumlar içinde, ilk akla gelen olmakla birlikte, reenkarnasyon kesinlikle tek makûl açıklama değildir... Bu vakaların en iyi açıklamasının reenkarnasyon olduğu konusunda hiç bir şekilde ısrar etmemekteyim."³¹⁹

³¹⁵ Stevenson, a.g.m., s. 172

³¹⁶ a.g.m., s. 173

³¹⁷ a.g.m., s. 173

³¹⁸ a.g.m., s. 174.

³¹⁹ a.g.m., s. 175-176.

e. Antipati, Sempatı

Fobiler hakkındaki değerdendirmerin benzer bir şekliyle, iki insan arasındaki sempatı veya antipati de, o insanların evvelce geçirmiş oldukları müşterek hayata bağlanmak istenmiştir.³²⁰ Halbuki insanlar yaratılışları gereği sempatik veya sevimsiz olmaktadır. Sevimli insanlar genelde herkes tarafından sevilir, sevimsizler de öyle. Bazı küçük çocuklarda daha belirgin olarak görülen bu durum, Allah tarafından verilmiş bir özellikten başka bir şey değildir. Nitekim Firavun Hz. Musâ'ya zarar vermesin diye, Allah onu çok sevimli bir bebek olarak yaratmıştır. Âyette bu durum şöyle bildirilir: "... **Senin üzerine tarafımdan bir sevgi bıraktım...**" (Tâ-hâ, 39).³²¹ Bir grup insan yer yüzünde uzun bir yolculuğa çıkıp pek çok kimselerle görüşmeler, sonra da kimlerden hoşlandıklarını kendi aralarında konuşsalar, büyük ihtimalle sevilen veya sevilmeyen insanlar herkesçe aynı olacaktır. Böyle bir şey için, reenkarnasyonla izah getirme yerine, bazı ruhların birbirlerine meyilli olarak, bazılarının da soğuk olarak yaratıldıklarını düşünmek daha doğru olacaktır. Nitekim, bir hadis-i şerifte, ruhların bir ordudaki bölükler gibi farklı özellikler taşıdıkları, bunlardan birbirine yakın olanların karşılaştıklarında ülfet edip uyum sağladıkları, uzak olanların ise, uyum sağlamadıkları ifade edilmiştir.³²²

f. Deja-Vü'ler (Déjà-Vu)

Hatıraların uyanışı (réveil de souvenirs), *önceden görmüşlük duygusu*, *sanıkı görmüşlük* olarak da isimlendirilen ve insanın karşılaştığı bir şeyi, yer veya şehri daha önceden gördüğü hissine kapılması olarak özetleyebileceğimiz bu görüşe göre, bu durum reenkarnasyondan kaynaklanmaktadır. Yani insanın daha önce hiç gitmediği bir şehre veya köye gittiğinde, orayı daha önce görmüş gibi hissetmesinin altında önceki hayatında o bölgede yaşamış olması veya oraları gezip görmüş olması yatmaktadır. Bu

³²⁰ bkz. Arıkdal, s. 189; *Tekrar Doğuş*, I, 206 vd.

³²¹ İbnü Abbas, bu âyeti şöyle açıklar: "O'nu sevdi ve insanlara sevdirdi. O'na rastlayan mü'min veya kâfir herkes onu severdi" (İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, V, 198)

³²² bkz. Buhârî, *Enbiyâ*, 2; Müslim, *el-Birr*, 159, 160; Ebû Davûd, *Edeb*, 16; Ahmed b. Hanbel, II, 527, 537, 595. Bu hadiste, ruhların yaratılıştan getirdikleri özellikleri sebebiyle, benzer özellikleri olanların karşılaştıklarında birbirlerine ısınmaları dile getirilmektedir. Bu hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aclûnî, I, 121 vd.; İbnu'l-Esir el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz., I, 305 vd.)

görüşü savunanlar, bu konuda pek çok örnek anlatarak iddialarını güçlendirmeye çalışmaktadır.³²³

Bize göre bu durum, pek çok şeyden kaynaklanabilir. Mesela, insanın görüp de sonradan unuttuğu rüyalar daha sonra gerçek hayatta karşısına çıkınca böyle bir hisse kapılabilir. Hatta o insan kendisini biraz zorlasa, daha önce görmüştüm zannına kapıldığı şeyin aslında rüyada gördüğü şeyler olduğunu hatırlayabilir. Guénon da bu ihtimal üzerinde durmakta ve *haberci* (pşemonitoires) olarak adlandırılan bu tür rüyaların çokça yaşandığını söylemektedir.³²⁴

Kitaplarda bir yer veya bölge hakkında anlatılanlar, tafsilatlı tasvirler de hayal dünyamızda bir şekil oluşturur ve bunlar hafızamıza kaydedilir. Daha sonra o bölgelere gidince, zihindeki bu hatıraların canlanmasıyla böyle bir hisse kapılabiliriz. Çağrışımların da bu hususta önemli rolü olabilir. Hayatımız boyunca gezip gördüğümüz yerlerdeki binalar, manzaralar hafızamıza kaydedildiği için, daha sonra, önceden hiç gitmediğimiz bir yere uğradığımızda, oralarda gördüğümüz bazı manzaralar ve şekiller eski hatıralarımızı çağrışım yoluyla uyandırır. Biz de, aradaki benzerliklerden dolayı oraları daha önce gördüğümüz hissine kapılabiliriz. Aslında, bir nevi *hafıza yanıltması* yaşamışsınız. *Hiss-i kable'l-vuku* olarak tarif edilen duyu da, böyle bir şeyde rol oynayabilir. İnsan, bu his sayesinde, yakınındaki pek çok şeyleri hissedebilir. Örneğin yıllardır görüşmediğimiz bir arkadaş bize yakın bir yerdedir, biz onun varlığından habersiz olarak, içimizde o tarafa doğru bir gezme ve dolaşma hissiyle kalkıp gidince o arkadaşımızla karşılaşırız veya sözünü ettiğimiz kimse az sonra kapıyı çalıp yanımıza geliverir. Çoğu zaman *ne güzel tesadüf* diye değerlendirdiğimiz bu tür hadiselerde, aslında bu hissin önemli rolü olduğu söylenebilir. Gezip göreceğimiz yerlere dair de böyle bir his söz konusu edilebilir. Guénon da bu durumun, telapati vb. diğer olaylarla da açıklanabileceğini belirterek,³²⁵ bu hisse işaret etmektedir.

³²³. Örnek için bkz., Papus, s. 169 vd; Geley, s. 51; *Tekrar Doğuş*, I, 226 vd; Onbulak, s. 52, 337. Anıkdal, *deja-vü*'nün bir benzeri olan *deja-antandü* (önceden duymuşluk, işitmişlik)ten de bahseder (bkz., s. 50).

³²⁴. bkz. Guénon, s. 214.

³²⁵. bkz. a.g.e., s. 214.

Burada şunu da belirtelim ki, bu konuda anlatılan olaylarda, bir yerle karşılaşp da orasını aynısıyla daha önceden gördüğü hissine kapılanlar, gördükleri yerlerin günümüzdeki şekilleri karşısında böyle bir hisse kapılmaktadırlar. Halbuki, o insanın daha önce oralarda yaşadığını farz etsek dahi, şimdi gördüklerini daha önceki hayatında görmesi mümkün değildir ki sonradan hatırlasın. Çünkü o şehrin eski hali, cadde, sokak vs. özellikleri kaybolmuş, yerine yeni bir şehir kurulmuştur. Şehrin bugünkü halini hatırladığını zannettiğine göre, bu durumun önceki haliyle bir ilgisi olamaz. Eskiden orada yaşamış olsaydı, mutlaka o bölgede değişiklikler olduğunu farkedirdi. Aynen öyle olduğunu hatırlamazdı.

Guénon, bu durumu açıklamada, oldukça ilginç gelebilecek şu değerlendirmede bulunuyor: Bu tür durumlar, özellikle, orada başına şu veya bu olayın gelmiş olduğu, ölmüş olduğu fikrine az ya da çok net olarak katıldığı durumlar olup, aslında kendi başına geldiğini zannettiği olay gerçekte, aynı yerde onun az ya da çok eski bir atasının başına gelmiştir. Bu durum, psişik öğelerin kalıtım yoluyla atadan torunlara intikalinden yani bir tür hafıza intikalinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, *atavik hafıza* (mémoire ancestrale) deyiimiyle ifade edilir. Söz konusu hatıra, ortaya çıkmak için uygun bir fırsat kollayarak, o zamana kadar atıl ve bilinç dışı bir halde kalmıştır. Olayı yaşayan kişi o yere gitmeseydi, diğer hatıralarımızda olduğu gibi, bu hatıra da yine atıl vaziyette kalacaktı.³²⁶

Yukarıda bu görüşü savunanlara yönelttiğimiz tenkidi, Guénon'un bu açıklamalarına da yöneltebiliriz. Şöyle ki, faraza, atalardan toruna intikal eden hatıralar söz konusuysa da, bu hatıraların canlanmasını ortaya çıkaracak haricî şartlar pek ender görülebilir. Çünkü insanın çevresi devamlı değişiyor. Dedelerimizin yaşadığı ortamı büyük değişiklikler geçiriyor... Yine de bu açıklamalar, reenkarnasyon iddiasından akla daha yakındır diyebiliriz.

Deja-vü'lerin çoğunlukla bir hastalık öncesi, yorgunluk halinde meydana gelmesi,³²⁷ bu durumun normal bir hadise olmayıp, duygusal ve psikolojik boyutlu olduğunu da akla getirmektedir.

³²⁶. Guénon, s. 215 vd.

³²⁷. Raymond A. Moody, *Ölümden Sonra Hayat*, İnkılap ve Aka, çev. Gönül Suveren, İstanbul, 1983, s. 214.

g. Reenkarnasyon Hatıraları

Reenkarnasyonun varlığı konusunda delil olarak öne sürülen iddiaların en yaygın olanı ve başta geleni -çoğunluğu çocuklar olmak üzere- bir takım insanların anlattığı geçmiş yaşam hikâyeleridir. Bu konuda kitaplar dolusu hikâye bulmak mümkündür.

Bu sahada kitap yazmış olan Moody, bu hikâyelerin şüpheyile karşılanması gerektiğine dair, kendi başından geçen şu olayı anlatır: "Çocukken benden bir kaç yaş büyük olan ağabeyime, bir önceki hayatımda bir yetişkin olarak nasıl yaşadığımı anlatırdım. Hikâyelerden çoğu Amerika'da geçiyordu. Sonraları Aztekler'in bir kitabında küçükken anlattığım hikâyelerin aynısını bulmuştum."³²⁸ Gerçekte, hemen hemen tüm sözde geçmiş yaşam hikâyeleri otomatik olarak ölüm sahnesine dönmektedir. Çocuk, ölmüş kişi hakkında çeşitli yollarla bilgi edinip, daha sonra bunları geçmiş bir yaşam fantezisi olarak geliştirebilmektedir.³²⁹ Reenkarnasyon vakalarındaki ölüm şekilleri genelde bir cinâyete kurban gitme şeklindedir. Aslında ölen insanların ancak binde biri bu şekilde ölürken, anlatılanların cinâyet üzerine olması önemli bir za'f noktasıdır. Reenkarnasyon taraftarları, bu açığı kapatmak için ilginç bir yorum yaparlar. Onlara göre, *şiddete maruz kalarak ölen kişiler doğal biçimde (normal olarak) ölenlerden daha hızlı bir biçimde tekrar doğuyor olabilir(!)*.³³⁰

Görüldüğü gibi, okunan veya dinlenen ya da seyredilen bir hikâye, zamanla yaşanılmış gibi zannedilebilmektedir. Bu tür hikâyelerin daha çok çocuklar tarafından anlatılması da, bunların temelinin hayellere dayandığına dair ip uçlarıdır. Hatta bu tür hatıralar anlatan çocuklar, ilerki yaşlarında artık böyle şeyler anlatmamaktadır. Çünkü çocukların hayal dünyası çok zengindir.³³¹ Bu çocuk bir de, bu tür hikâyelerin bolca

³²⁸ Moody, s. 204.

³²⁹ Randles-Hough, s. 284; Stevenson, "Geçmiş Yaşamlarını Hatırladıklarını İddia Eden Amerikalı Çocuklar", s. 197.

³³⁰ Stevenson, "Tekrar Doğuş Türünden Vakalara İlişkin Bazı Sorular", s. 125.

³³¹ Çocuklar, iddia ettikleri geçmiş yaşamlarına dair hikâyeleri anlatmaya genelde 2-4 yaşları arasında başlamakta ve 5-7 yaşlarına kadar bu durumu sürdürmektedirler. Daha sonra hatıralar silikleşmeye başlar ve 8-10 yaşları arasında tam bir hafıza kaybı meydana gelir. Stevenson, "Doğum İzleri ve Doğum Kusurları", s. 135; "Çocuklarda Rastlanan Fobiler", s. 162; "Geçmiş Yaşamlarını

anlatıldığı ve yaygın olduğu bir bölgede yaşıyorsa, onun da böyle hikâyeler anlatması kuvvetle muhtemel olacaktır.

Bu tür olayların anlatılmasında çevre faktörünün bilhassa ailenin çok büyük rolü vardır. Nitekim, reenkarnasyon olaylarının, ölümden sonra yeniden hayata gelineceğine inanılan ülkelerde daha çok ortaya çıktığı tesbit edilmiştir.³³² Reenkarnasyona inanan, Lübnanlı Dürzîler ve Kuzey Amerikalı bazı yerlilerde bazen bir aile içinde iki veya daha fazla reenkarnasyon vakasına rastlanması,³³³ bu iddiaların ortaya atılması konusunda ailenin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Reenkarnasyon iddiasında bulunan ABD ve Hindistanlı çocuklar üzerinde yapılan araştırmaların sonucunun ortaya koyduğu bir gerçek de, yörelere göre, anlatılan vakaların farklılık ve değişik özellikler arzemesidir.³³⁴ Bu durum da, çevre faktörünün önemini vurgulamaktadır. İnsanlar bu tür hikâyeleri dinleye dinleye, zamanla kendilerinin başından da böyle şeyler geçmiş olabileceğini düşünmekte, *acaba ben de bu tür şeyler yaşadım mı?* diye tereddüte düşmekte, bu konuda hayal dünyaları da onlara yardım etmektedir.

Bazen görülen bir rüyanın unutulup, sonraları bir takım çağrışımlarla gerçekten yaşanmış gibi algılanması da mümkündür. Nitekim Stevenson bu hatıraların değişik şartlar altında oluşabileceğini belirterek, bazı uyuşturucuların kullanımı ve meditasyon esnasında tekrarlanan rüyalar şeklinde oluşabildiğini belirtmiştir.³³⁵

Bilhassa Batı'da, sırf şöhret ve para kazanmak maksadıyla bu türden veya hipnoz hatıralarını içeren, hayali ve temelsiz pek çok kitap yazıldığını da hesaba katmak gerekir.³³⁶ Çünkü bu tür konular insanlar tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmaktadır. 1956'da Bernstein'de yayımlanan *Bridey Murphy'yi Arayış* adlı kitap bir milyon üzerinde satış yapmıştır. Bir çok bakımdan hatalarla dolu olan aynı türden

Hatırladıklarını İddia Eden Çocuklar", s. 182; "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular", s. 88 vd.

³³² bkz. Moody, s. 208; Randles-Hough, s.34, 285; Papus, s. 117; Stevenson, "Tekrar Doğuş Türünden Vakalara İlişkin Bazı Sorular", s. 106 vd.; "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular", s. 78, 92 vd.

³³³ Stevenson, "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular", s. 80.

³³⁴ bkz. Stevenson, "Geçmiş Yaşamlarını Hatırlayan Amerikalı Çocuklar", s. 181 vd.

³³⁵ bkz. "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular", s. 61.

³³⁶ Stevenson, a.g.m., s. 83-84.

kitapların yayımı durmaksızın devam etmiş, 1970 sonlarında bu ilgi doruk noktasına ulaşmıştır.³³⁷

Reenkarnasyon hikâyelerinin tarihin bazı dönemlerinde yoğunlaşıp, bazı dönemlerinde silinmeye yüz tutması³³⁸ da çevre faktörüyle izah edilebilir. Çünkü, bu tür olayların sıkça anlatıldığı dönemlerde pek çok kimse, bu akıma kapılarak bu tür hikâyeler uydurabilmektedir. Bu tür hikâyelerin, genelde hikâyeleri anlatan insana yakın bölgelerle ilgili oluşu da dikkat çekicidir.

Bazen de insan, olmak istediği kişiliği hayal ederek, bu tür hikâyeler uydurabilmektedir. Hatta Papus dahi bu durumu yadırgayarak şöyle diyor: *Reenkarnasyonu bilen insan derhal olmak istediği kişiliği hayal etmekte ve tesadüfen de, nedense bu kişi hep dünyada önem kazanmış ve yüksek mevkiden birisi olmaktadır. Ruhçu toplantılarda genelde, reenkarne olmuş katillere, ayyaşlara ya da eskinin manavlarına, oda hizmetkârlarına pek az rastlanır. Reenkarne olmuş kişiler genelde şunlardır: Napolyon, Büyük Frederik, büyük bir prenses, bazı ünlü firavunlar... İşte bunlar, bu büyük şahsiyetler olduklarını hayal eden o iyi insanların bedenlerinde reenkarne olmuş olarak karşımıza çıkıverirler.* Papus bu durumu alaycı bir tavırla eleştirerek şöyle der: Bu şahsiyetler açısından dünya üzerine bu şartlar altında dönmüş olmak oldukça büyük bir ceza olurdu! Papus, bu durumun çokça görülen beşerî bir eğilim olduğunu belirterek, bu konuda bir de geçmişten misâl verir: Bir zamanlar Fisagor'un öğrencileri de bu sırrı öğrenmişler ve dünyaya son gelişlerinden önce hepsi de kendilerinin bir vakitler büyük bir tiran ya da ünlü bir kral olduklarını hayal edip buna inanmışlar ve kendilerinin hüküm sürmekte olduklarına inandıkları o dönemde Üstad'ın ne yapmakta olduğunu kendisine sorduklarında Fisagor gülümsemiş ve şöyle demişti: Sizlerin öylesine güçlü olduğunuz ve insanların da sizin otoritenizden tir tir titredikleri zamanlar, ben bir horozdum!³³⁹

³³⁷. Venn, s. 275.

³³⁸. Stevenson, a.g.m., s. 76.

³³⁹. Papus, s. 117. Papus bu kıssayı naklettikten sonra, talebelerinin bu şaka yollu sözleri anlamayışlarının nasıl bir talihsizliğe yol açtığını şöyle anlatır: Fisagor'un öğrencilerine, ruhun tekâmülüne ilişkin gereksiz araştırmalar içinde yollarını kaybederlerken, kendisinin bedenlerin tekâmülünü düşünmekte olduğunu gösteren bu yüksek felsefe dersinin bir kusuru olmuştur: O da, Fisagor'un yaptığı bu şakayı bir felsefî doktrin haline dönüştüren ve bu olgudan yola çıkarak ruh göçünü (métempsychose: tenâsül) reenkarne ile karıştıran, beden in reenkarne olduğunu ruhunki ile karıştıran klasik filozoflar tarafından hiç bir şekilde anlaşılmamış olmasıdır (a.y.).

Anglo-Sakson ülkelerindeki reenkarnasyon karşıtı spiritler bu çılgınca hayallerle alay etmekten geri kalmamışlardır. Nitekim Douglas Home şöyle der: "... *Doğmadan önce büyük adam olduklarına ve öldikten sonra da yine büyük adam olacaklarına inanmaları, şimdiki yaşamlarında birer hiç olan bu insanlara teselli vermektedir... Ben en az oniki tane Marie Antoinetta, altı-yedi tane Marie Stuart, bir yığın Aziz Louis, yirmiye yakın İskender ve Sezar ile tanışmak onuruna erdim...*"³⁴⁰ Papus da, şöyle der: "... *Bir yığın kaçık kendilerinin İsâ'nın yeryüzündeki reenkarnasyonu olduğunu söylemektedir.*"

Yeniden dünyaya geldiğini iddia edenlerin pek çoğunda görülen bu durum, yani iddia ettikleri önceki hayatlarında daha büyük insanlar olup, içinde yaşadıkları hayatta ise daha küçük ve kötü durumda olmaları, hatta bir kısım akıl hastalarının bu tür iddialarda bulunup kendilerinin meşhur tarihî şahsiyetler olduklarını iddia etmeleri, aslında, reenkarnasyonu savunan kimselerin iddialarını da yalanlamaktadır. Çünkü onlara göre reenkarnasyonda devamlı bir terakkî ve tekemmül söz konusudur. Halbuki, bu tür iddialarda bulunanlarda ise -faraza, doğru ise- tam aksi bir durum gözleniyor. Ayrıca, Randles-Hough'un belirttiği gibi, tarihî bir kişiliği bir önceki kişiliğim diye sunan insanların söyledikleriyle bu kişi arasındaki tarihler çoğu kez birbirine uygunluk göstermemektedir.³⁴¹

Psikiyatri uzmanı Yargıç, hipnoz altında hiç bir yönlendirme olmaksızın yahut uyanırken kendiliğinden ortaya çıkan kimlik değişiklikleri, yani kişinin kendisini farklı bir kişi olarak tanıtmamasının dissosyatif bozukluk adı verilen psikiyatrik rahatsızlığın belirtisi olduğunu söylemektedir. Bu hastalığın en şiddetli biçimine çoğul kişilik (dissosyatif kimlik bozukluğu) denilir ve hasta farklı zamanlarda farklı kimliklere bürünür. Ülkemizde yapılan bir araştırma, toplumun *binde dördünde* bu tür rahatsızlıklar olduğunu ortaya koymuştur. Bu kişilerin kendileri dahi genellikle hastalığının farkında değildir. Hasta, içinde farklı birisinin yaşadığını, hatta zaman zaman davranışlarını onun kontrol ettiğini hissedebilir. Bu hastalıklar genellikle çocukluk çağı psikolojik travmalarının (cinsel taciz, aşırı dayak yeme, ihmal edilme

³⁴⁰. Guénon, s. 198 (Home, Les Lumières et Les Ombres du Spiritualisme, s. 111 vd.'dan)

³⁴¹. Randles-Hough, s. 214

gibi) sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür olayları reenkarnasyona kanıt olarak göstermek, hiç bir bilimsel temeli olmayan bir aldatmacadan ibarettir.³⁴²

İbn Haldun bu tür hikâyelerin uydurulmasında rol oynayan bu durumun felsefeciler tarafından *şâ'uze* veya *şâ'beze* diye isimlendirildiğini belirtir. Buna göre, hayal gücünün etkisiyle hayal aleminde çeşitli hayalî manzaralar, hikâyeler canlanır. Daha sonra bunları haricî alemde varmış gibi düşünüp görmeye başlar. Halbuki bu şeylerin hariçte bir varlıkları yoktur.³⁴³

Bu tür hikâyelerin izahı sadedinde şu görüşler de ortaya atılmıştır:³⁴⁴

a. *Çok kişiliklilik*: Bu görüşe göre, insan psikolojik bir nedenle başka kişilerde yapılaşmış ruhunun iç tabakalarına girebilmekte ve böylece o insanlara ait hayat hikâyelerini kendisine aitmiş gibi anlatabilmektedir.

b. *Kehânet*: bu görüşe göre ise, medyumların iddia ettiklerine benzer bir yolla, ölü bir kimsenin zihninden bilgi almak mümkündür.

c. *Genetik bellek*: Bu görüşe göre, bellek de ırksal zincir yoluyla taşınabilir.

d. *Kollektif bilinç*: Bu görüşe göre ise, insanlar daha büyük bilinç içindeki bilinçlerdir ve hepimizin benliğinde daha önceki insanlardan parçalar vardır. Bu görüşler tatminkâr olmasa bile, reenkarnasyon iddialarından daha makûldür.

h. Ksenoglosi (Xenoglossie, polyglotte)

Bu kelime öğrenilmemiş olan bir yabancı dili konuşabilme yeteneği anlamına gelmektedir.³⁴⁵ İddiaya göre, bir takım insanlar ana dillerinin haricinde, bir gayret

³⁴². İlhan Yargıç, "Reenkarnasyon Safsatası ve Hipnozun Gerçeği", yayımlanmamış makale, s. 1-2.

³⁴³. İbn Haldun, *Mukaddime*, Daru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz., s. 498

³⁴⁴. Radles-Hough, s. 308-310; Stevenson, "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları", s. 89. Stevenson, psişik bir gücün rahimdeki insan ceninine etki etmesini de bu izahlar içinde saymaktadır (a.g.m., s. 95); kezâ bkz. "Tekrar Doğuş Türünden Vakalara İlişkin Bazı Sorular", s. 111.

³⁴⁵. Ünlü metapsişikçi Charles Richet, kişilerin olağan şuur hallerinde bilmedikleri bir dili konuştuğu vakalar için ksenoglosi terimini kullanmıştır. İki tip ksenoglosi vardır: Resitatif ve responsif. Birincisinde, yabancı bir dilde cümle ve bazen de daha uzun pasajların ezberlenmiş gibi tekrarı söz konusudur. İkincisinde ise, süjeler konuştuıkları yabancı dilde sorulara makul cevaplar da verirler (*Tekrar Doğuş*, II, 223). Aritkal, ksenoglosi kavramını açıklarken, bu kavramın, medyumların tamamen bilmedikleri ve bazan asistanlarınca da meçhul olan dillerle konuşmaları hakkında kullanıldığından bahseder (a.g.e., s. 122) ki, bu durum da, cinin medyuma hakim olması sonucu olabilir.

sarfedip, öğrenmeden, başka bir dil konuşabilmektedir. Reenkarnasyon taraftarlarına göre, bu dil o kimsenin önceki hayatında konuştuğu dildir.

Bu konuda araştırmaları olan Stevenson sonuçta bu tür olaylar karşısında reenkarnasyon ya da obsesyon³⁴⁶ (cin çarpması) ihtimalinden bahsetmekte, ancak obsesyon ihtimalini çok daha muhtemel görmektedir.³⁴⁷ Bizce de, böyle şeyler olmuşsa, bu tür olaylar cin çarpmasıyla, yani cinin o insan bedenine hakim olarak, onun ağzından başka bir dille konuşmasıyla izah edilebilir. İlginçtir ki, reenkarnasyon taraftarları bu işlerde cinlerin parmağı olabileceği ihtimalinden şiddetle kaçınılmaktadır. Nitekim Papus şöyle diyor: "Varlıkları ispat olunmadığı sürece ruhları (cinleri kastediyor) işin içine sokmamak gerekir."³⁴⁸

Özet olarak sunmaya çalışacağımız şu olay da bu ihtimali desteklemektedir: Vakanın süjesi olan bayan Uttara Huddar, 1941'de Orta Hindistan'da bir kent olan Nagpur'da doğar. Çocukluğunda bir şey yoktur. Ancak, 32 yaşlarında iken birdenbire Uttara gider ve yerine kendine Şarada adını veren yeni bir kişilik ortaya çıkar. Şarada daha önceki dili olan Marathaca'yı konuşmaz, bunun yerine akıcı bir Bengalce konuşur. Evli olmamasına karşın, utangaç evli bir Bengalli kadın gibi davranır. Bir kaç hafta sonra Uttara normal kişiliğine döner. Ancak Şarada aralıklı olarak belirmeye devam eder... Şarada'nın belirlediği dönemler öncesinde, genellikle bir uyarıcı işaret olur. Uttara, önce başında bir karıncalanma hissi duymakta, bir-iki saat sonra kişilik olarak Şarada'ya dönüşmektedir. Bazen de, geceleyin ortaya çıkmaktadır. Uttara olarak yatıp, Şarada olarak kalkmaktadır. Şarada dönemi genellikle bir *aarti töreni*yle bitiyordu. Bu tören, tanrı ya da tanrıça resminin önünde kandil ve yağ lambaları dolaştırmak şeklindeydi. Bu törenin sonlarına doğru Şarada esniyor ve Uttara'nın

³⁴⁶. Obsesyon, ruhçulukta şöyle tarif edilmektedir: Tecrübe ve bilgisi az, basit bir ruhun herhangi bir kimseyi devamlı olarak tesiri altına alması, kendi isteğine göre onu idare etmesidir. Obsesyon olayında bedenli bir varlığa, bedensiz bir varlığın tahakkümü vardır. ...Bilgi ve gücünü nefsanî maksatlar uğrunda kullanmayı benimsemiş varlıklar bedenli bir varlığa (insana) derece derece nüfûz eder ve onu etkisi altına alarak, irade ve muhakemesini felce uğratıncaya kadar içsel hayatına girer. Medyumu obsede edecek ruh, onu en zayıf yerinden yakalar... Medyuma hakimi olur. Ona peygamber hatta Allah olduğunu bile kabul ettirir (Anıkdak, s. 144; Onbulak, s. 139).

³⁴⁷. bkz. Stevenson, "*Yeni Bir Responsif Ksenoglosi Vakası Başlangıç Raporu: Gretchen Vakası*", s. 237; Onbulak da bu ihtimali göz ardı etmemektedir. bkz. a.g.e., s. 337; Parapsikologlar da bu tür olaylarda reenkarnasyon ihtimaline fazla yer vermemektedir (bkz. Stevenson, "*Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları*", s. 94).

³⁴⁸. bkz. Papus, s. 170. Kur'ân'ın bir süresi "*Cinn*" adını aldığı gibi, pek çok âyette de cinlerden bahsedilmektedir (örnek için bkz. En'âm, 112, 128, 130; A'râf, 38, 179; Neml, 17, 39...).

normal kişiliği geri geliyordu.³⁴⁹ Şarada dönemleri bir günden altı haftaya kadar uzayabiliyordu. İki olayın Şarada'nın ortaya çıkmasında rol oynayabileceği düşünülmektedir. Birincisi, nefes egzersizleriyle meditasyon yapması, ikincisi de, Şarada'nın ortaya çıkmasından sonra kuvvetle cezbolduğunu hissettiği bir erkekle tanışması.³⁵⁰

Yukardaki bilgileri anlatan Stevenson ve Pasricha, bu olayı açıklamada Uttara'nın Şarada soyundan geldiği ya da Şarada kişiliğinin genetik olarak aktarılmış bir hafızanın yansımasını temsil edebileceği ihtimalinin yanında obsesyon ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu şöyle ifade etmektedirler: "Şarada dönemlerinin hızlı bir şekilde başlayıp bitmesi ve dönemler değiştikçe gözlenen belirgin kişilik farklılığı obsesyon sendromuyla ilgili vakalarda gözlenen davranışlara da çok benzemektedir."³⁵¹ Şarada'nın önceki dilini unutması da bu olayın bir obsesyon vakası olduğunu güçlendirmektedir.

Stevenson bu tür olaylarda, o insanların yabancı bir dili çocukken öğrendiklerini unutmuş ve daha sonra öğrendiklerini hatırladığı halde bunu insanlardan saklamış olabilecekleri ihtimalinden de bahsetmektedir.³⁵² Venn, bu tür olayları yıllarca incelemesinden sonra Stevenson'un, reenkarnasyon ihtimalini zayıf gördüğünü, araştırmalarının sonucunun kendisini de paranormal açıklamaları kabul etmemeye götürdüğünü belirtir.³⁵³

Şu açıklamalar da, yukarda anlatılan kadının durumunu açıklar mahiyettedir: Çeşitli şeytanlar insanlara isabet edip, rahatsız ederler, kadınların bünyesi daha zayıf olduğundan daha çok zarar görebilirler. Cin çarpmasına (messu's-şeytanî) maruz kalan kimseler bazen sağlıklı, normal halde olabilirler. Çünkü cin bazı vakitlerde onu terkeder. Böylece sanki hiç bir şeyi yok, ona cin dokunmamış gibidir. Fakat bu mess (dokunma/çarpma) şiddetlenince ibadetten hoşlanmaz bir hale gelir. Çünkü, namazda

³⁴⁹. Adeta, şeytan vazifesini tamamlayıp onu putlara hizmet ettirdikten sonra, kendi haline bırakıyor.

³⁵⁰. Stevenson- Satwant Pasricha, "Ksenoglosinin de Bulunduğu Reenkarnasyon Tipinde Olağan Dışı Bir Vaka Hakkında Ön Rapor", s. 243 vd. Başka örnekler için bkz. Papus, s. 171 vd.

³⁵¹. a.g.m., s. 259

³⁵². bkz. *Tekrar Doğuş*, II, 203.

³⁵³. Jonathan Venn, "İpnoz ve Reenkarnasyon Hipotezi: Eleştirisel Bir Gözden Geçirme ve Yoğun Olay Araştırması" (*Tekrar Doğuş*, II içinde), s. 293.

Kur'ân okumasından dolayı şeytan böyle bir şey yapmasını istemez. Bilakis, insanın küfre düşmesini ister...³⁵⁴

Bizce de, gerek bu tür olaylarda, gerekse kendisinin geçmişte yaşayan başka birinin ruhunu taşıdığını iddia eden kimselerde obsesyon, yani cin çarpması, cinlerin insan bedenine hakim olup, o insanın ağızıyla konuşması ihtimali hiç bir zaman göz ardı edilmemelidir.

Nitekim İslâm alimleri böyle bir şeyir mümkün olabileceğini belirterek,³⁵⁵ sara hastalığının bir türünün -bütün saralılar değil- ervâh-ı habîse denen kötü cinler sebebiyle olduğunu belirtmişlerdir.³⁵⁶ İbn Teymiyye bu hususta şöyle der: "Cin çarpmış kimsenin (memsûs) diliyle, şeytan bilinmeyen, anlaşılmayan şeyler konuşur. Hatta orada olanlardan birinin kalbinden geçenleri anlatabilir. Bazen çeşitli, farklı dillerle konuşur. Ayılıp kendine geldiğinde ise hiç bir şey hissetmez..."³⁵⁷ Böyle bir duruma maruz kalmış birisi yaşadıklarını şöyle anlatır: "... Yaşadıklarımın nasıl gerçekleştiğini ben de bilmiyorum. Dilimden bir takım lafızlar dökülüyor. Daha sonra insanlar, söylediklerimin kendi akıllarımdan geçenlere uygun olduğunu söylüyorlar. Halbuki ben sadece sağır bir alet durumundayım. Dilim niye hareket ediyor ve ne söylüyor bilmiyorum."³⁵⁸ Mevlânâ da Mesnevi'sinde bu duruma şı: beytleriyle işaret eder:

Cin taifesi insana musallat olursa o insandan insanlık sıfatı kaybolur.

O kimse ne söylese, o sözleri cin söylemiştir.

Bu haldeki kimsenin benliği zail olur, cin onun hüviyeti yerine geçer.

Bakarsın Arapça bilmeyen bir Türk fasih Arapça konuşur.

³⁵⁴. Haşimî, s. 67.

³⁵⁵. Mutezile'den bazıları hariç, İslâm alimlerinin genel kanaati böyledir (bkz. İbn Kayyımî'l-Cevziyye, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, Daru İhyai'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1982, s. 51; Ömer b. Abdillâh eş-Şiblî, *Akamu'l-Murcan fi Ğaraibi ve Acaibi'l-Cann*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990, s. 133).

³⁵⁶. İbn Kayyım, s. 51; Şiblî, s. 134; Vahid Abdusselâm Balî, *Vikâyetu'l-İnsan mine'l-Cinni ve's-Şeytan*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, s. 55; Abdülmünim el-Hâşimî, *es-Sihr fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1990, s. 64 vd. Sara hastalığının bir türünün de mizaç bozukluğundan kaynaklandığı ifade edilmektedir (a.y., keza bkz. Ebu Bekr Muhammed b. el-Hanbelî, *İlâcu Umuri's-Sihriyye*, Daru Ammar, Ammán, 1989, s. 51 vd. s. 54).

³⁵⁷. Haşimî, s. 66 vd. (*el-Furkân beyne Evliyâ'r-Rahmân ve Evliyâ'i's-Şeytân'dan* naklen). Cin çarpması konusunda çeşitli sebepler söylenir. Meselâ, cinnin insana aşık olması, insanın bilmeden bir cinne zarar vermesi, cinni'deki bir halet-i ruhiyeden dolayı sebepsiz yere insana zarar vermesi... Haşimî, s. 70.

³⁵⁸. Ahmed Emin, *et-Tekâmül fi'l-İslâm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1984, III, 571.

*Tekrar kendine gelince bir tek kelime bilmez.*³⁵⁹

Hatta cinlerin, Allah'ın onlara verdiği kabiliyet sayesinde, istedikleri şekle girebildikleri, Asr-ı saadette bunun örneklerinin yaşandığı da anlatılmaktadır.³⁶⁰ Cebeci, bu tür şeyleri uzak görerek kabul etmek istemeyenlere cevap mahiyetinde şunları söyler: "Artık günümüzde biz, röntgen ve ultraviole gibi ışınların, gözümüzle görmediğimiz halde, insanın bir tarafından girip bir tarafından çıktığını inkâr edemediğimize göre, şeytanın da insanın içine nüfûzunu imkânsız bir şey olarak görmememiz gerekir"³⁶¹

Bu konuyla alakalı kitaplarda bedene giren cinne neler okunacağı, nasıl hitap edileceği (çıkması vs.) ve neler sorulacağı (niçin girdiği vs.), hatta cinnin bu sorulara karşılık, verdiği cevaplar anlatılmaktadır.³⁶² Balî, messin kısa veya uzun süreli olan, bedenin tümüne veya bir kısmına hakim olan çeşitleri olduğunu söyler.³⁶³ Bu konuda, **'Riba yiyenler, (kabirlerinden) şeytan çarpmış kimselerin bu vaziyetteyken kalkmaları gibi kalkarlar'** (Bakara, 275) âyeti ve Peygamber Efendimizin, "*şeytan insanda kanın aktığı gibi dolaşır*"³⁶⁴ hadîsi bize ışık tuttuğu gibi, bu konuda, O'nun tedavi maksatlı bazı uygulamalarından da bahsedilir. Rivâyete göre, böyle birisini tedâvi için peygamberimiz cinne hitaben "Uhruc aduvvallah ene Rasûlullah" (*çık Allah'ın düşman, ben Allah'ın elçisiyim!*) diye hitap etmiş, bunun üzerine cin çıkmış ve o sahabî rahatlamış, daha sonra peygamberimiz onu önüne oturtmuş, su getirterek yüzünü mesh etmiş ve dua etmiştir... Bir defasında da çocuğundan şikâyetle bulunan bir kadının çocuğu için yukardakine benzer bir hitapta bulunmuştur...³⁶⁵ İncillerde de, Hz. İsa'nın, benzer bir şekilde, cinli bir çocuğu iyileştirdiği şöyle anlatılır: "*Kalabalığın yanına vardıklarında bir adam İsa'ya yaklaşıp, O'nun önünde diz çöktü. Efendim*

³⁵⁹. Mevlânâ, Celaleddin-i Rûnî. *Mesnevî*, 14524-28. beytler'den (Tahirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Şamil yay. İstanbul, tsz., XIII, 558-559).

³⁶⁰. İbn Teymiyye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, Mektebetü'l-Meârif, Ribât, tsz., XIX, 44 vd; Lütfullah Cebeci, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Melek Cin Şeytan*, Şûle yay. İstanbul, 1998, s. 299

³⁶¹. Cebeci, s. 297.

³⁶². bkz. Balî, s. 79 vd.; İbnu'l-Hanbelî, s. 54 vd.; Haşimî, s. 71

³⁶³. Balî, s. 78.

³⁶⁴. Buharî, *Ahkâm*, 21; *Bed'u'l-halk*, 11; *İtikâf*, 11, 12; Ebû Davûd, *Savm*, 78; *Sünne*, 17; *Edebi*, 18; İbn Mâce, *Siyam*, 65; Dârimî, *Rikâk*, 66; Ahmed b Hanbel, III, 156, 285, 309; VI, 337.

³⁶⁵. Bu rivâyetler için bkz. İbn Mâce, *Tıbb*, 46; Darimî, *Mukaddime*, 4; Ahmed b. Hanbel, IV, 170, 172. Bu konuda başka rivâyet ve çeşitli örnekler için bkz. Balî, s. 57-119.

dedi, oğlumun haline acı! Çocuk saralı ve çok acı çekiyor. Sık sık ateşe yada suya düşüyor. Onu senin öğrencilerine getirdim, aña iyileştiremediler. İsa, ey imansız ve sapmış kuşak dedi. Sizinle daha ne kadar kalacağım? Çocuğu buraya, bana getirin. İsa, cini azarlayınca, cin çocuktan çıktı, çocuk da o anda iyileşti. Sonra öğrenciler tek başlarına İsa'ya gelip, biz cini neden kovamadık? diye sordular. İsa, imanınız küt olduğu için, karşılığı verdim..."³⁶⁶

i. Hipnoz Deneyleri (Hypnose)

Reenkarnasyon iddiasında bulunanların geçmiş yaşam konusunda kanıt diye ortaya koydukları şeylerin çoğu, hipnotize edilmiş kişilerden gelmektedir. Bu iddia sahiplerine göre, bu yolla geriye gidilerek, hipnoz halindeki kimsenin geçmişteki hayatı bütün ayrıntıları ile tesbit edilebilir, hatta bu insan ihtiyarlatılarak, ilerde başına gelecek olaylar da günü gününe öğrenilebilir!³⁶⁷

Bu iddiaların ne derece çürük olduğunu anlamak için hipnotizma hakkında birazcık bilgi sahibi olmak yeterli olacaktır: "Hipnoz, düşünce ve hayallerin gerçek gibi algılanması işlemidir. Üç faktör; doğuştan gelen ve biyolojik olduğu düşünülen bir yatkınlık, kişilik özellikleri ve motivasyon, hipnoz olabilirliği (hipnozibilite) belirler. İnsanların büyük çoğunluğu bu faktörlere bağlı olarak, en hafiften en derine kadar değişen bir derecede hipnoz olabilirler. En derin hipnoz hali somnambulizm'dir (hipnoz altında uyur gezerlik)..."³⁶⁸

Hipnotik durumlarda bir takım rüyalar oluşturulup, insanlar başka gezegenlerde dahi dolaştırılabilir. Bu rüyalar, olağan rüya halinde olup bitenlerle tamamen benzerlik arzeder. Aralarındaki tek fark, hipnotik durumda deneğin bilincinin bir başkasının, yani deneycinin bilinci ile iletişim halinde olması ve oradaki öğeleri kendi uzantılarıymış gibi kendine mal edebilmesidir. Bu nedenle hipnotizmacı deneğe

³⁶⁶ Matta, XVII, 14-21; Markos, IX, 14-32; Luka, IX, 37-45. İfadeler Matta'dan alınmıştır.

³⁶⁷ bkz. Onbulak, s. 341 (*Les Vies Successives*'den naklen); Randles-Hough, s. 304; Venn, s. 272. Venn'in belirttiğine göre, Baker, 1982'de, 53 öğrenci üzerinde yaptığı bir araştırmada, hipnoz yoluyla öğrencilerin yüzde doksanı hem geçmiş hem de gelecek yaşantılara götürülmüştür (a.y).

³⁶⁸ İlhan Yargıç, a.g.m., s. 1. Hipnozun dört safhası olduğu söylenmektedir: 1. Hipnoza giriş safhası olan ve süjenin gevşemesinin sağlandığı kendiliğinden tahayyül (charme) safhası, 2. Süjenin kaskatı kesildiği, donma (katalepsi) safhası, 3. Yukarıda belirttiğimiz derin uyku safhası, 4. Ruh ve beden ilişkisinin çok zayıf olduğu ve hipnozda arzu edilmeyen bir safha olan lethargie safhasıdır (bkz. Baloglu, s. 83).

rüyasında kullanacağı verilerden bazılarını verir. Bunlar hayaller, simgeler olabilecekleri gibi, fikirler, reenkarnasyon hipotezleri de olabilir. Denek bunları simgesel hayellere dönüştürmekte gecikmez. Hipnoz denekleri kayıtsız bir şekilde, deneycilerinin telkinlerine âmâde durumdadırlar. Hipnoz sırasında dikkatin belli bir şeye yoğunlaşması sayesinde hipnoz olan kişi (süje) farklı bir bilinç durumuna girer ve verilen telkinleri aynıyla alabilir duruma gelir. Hipnoz, kişinin etkiye çok açık olduğu değişikliğe uğramış bir bilinçlilik halidir. Hipnoz altındaki kişi, almayı istediği ya da en azından reddetmediği, temel inançları ile çelişmeyen telkinleri alabilir. Telkin doğrudan ya da dolaylı olarak verilebilir. Kendisini sorgulayan kimsenin en küçük bir imâsı cevap almak için yeterlidir. Onu memnun etmek için büyük bir çaba harcar. Deneyci tarafından verilen telkin, başlangıç noktasını oluşturur ve denegin hayal gücü devamını getirir. Telkin, süjenin bilinç dışı, daha önce yaşadığı, okuduğu ya da seyrettiği şeylerden oluşan birikimine göre şekillenir. Örneğin, hipnoz altındayken o sırada bir bahçede olduğu telkin edilen süje, kendisini gerçekten bir bahçede gibi hisseder ve beş duyu organıyla o bahçeyi algılayabilir; yani bahçeyi zihinde görür (imajinasyon), çiçek kokularını ve kuş seslerini duyabilir. Sadece bahçede olduğu söylenen süjenin zihninde çocukluğunda ya da filmlerde vs. gördüğü birikimlere göre bir bahçe canlanır. Ona bir hayvan olduğu dahi telkin edilse, o hayvan gibi davranabilir. Hipnotizmayla uydurma bir ateş edilme gecesine götürülen bir kişinin belleğine, bu olayda ateş seslerini duyduğu anısı yerleştirilebilmektedir. Bir deneyde 13 yaşında bir kız uyutularak, bir koluna iğne batırıldığı halde bunu hissetmemiş, fakat diğer kolu telkinle fevkalade hassas bir duruma getirildiğinden, yalnızca iğne ucuyla dokunulmasına rağmen, müthiş bir acı duymuştur. Başka bir deneyde ise sağlam bir adam telkinle kötürüm hale sokulmuştur. Ayakları tutmayan bu adam, ancak tekrar uyutulup, yapılan ikinci bir telkinden sonra kendine gelebilmiş ve tekrar yürüyebilmiştir. Denek uyandığında, normal bilincinde söylediklerinden hiç bir hatıra bulunmaz. Bu örneklerde olduğu gibi, hipnoz altındaki süjeye "geçmiş hayatına döndüğü" ya da "doğumdan öncesine gittiğinin söylenmesi" de *reenkarnasyon telkinidir* ve zaten bu beklenti ile hipnoz olan ya da en azından buna karşı gelmeyen süje, bilinç dışının, fantezilerinin ya da hipnozla daha da güçlenen hayal dünyasının yardımıyla bu doğrultuda bazı şeyler yaşamakta olduğunu hisseder ve bu yaşantıyı beş duyu organıyla gerçekmişçesine algılayabilir.

Yapılan araştırmalar, yüksek oranda hipnotize edilebilen kişilerin genelde uydurmaya eğilimli olduklarını göstermiştir. Bu yüzden mahkemelerde, hipnotizma yoluyla elde edilen kanıtlar geçerli kabul edilmez. İşte sonuçta reenkarnasyoncuların kuramlarının lehine olarak getirebilecekleri ve hakikatte hiç bir bilimsel değeri olmayan tek deneysel kanıtın (preuve experimentale) yani sözde geçmiş yaşamların temasasının mahiyeti bundan ibarettir.³⁶⁹

Hipnotik durum normal olarak hareketsiz kalan bütün hatıra türlerinin hareketlenmesini kolaylaştırır. Bunlar, okunmuş olan kitapların, seyredilmiş filmlerin veya dinlenilmiş olan radyo ve TV programlarının unutulmuş hatıralarını kapsayabilir.³⁷⁰ Nitekim bu şekilde uyutulan bir kadın, kendisini XIV. asırda Hindistan'da yaşamış Sumandini adlı bir kadın sanmış, deneyi yapan, daha sonraları şehrin eski bir deposunda tozlar içinde, *L'Histoire de L'Inde* isimli bir kitapta, süjenin uykusunda söylediğı vakaların mühim bir kısmına rastlamıştır.³⁷¹ Bu tür hatırlamalar, bir hayata duyulan özlemin veya okunup etkisinde kalınan, hayran olunan bir şahsiyetle özdeşleşmenin bir sonucu da olabilir.

Venn, Hipnoz deneylerinden yola çıkılarak yayımlanmış çok sayıdaki kitap ve deneylere ilişkin řu eleştirilerde bulunur:

1. Çoğunlukla bu yazarlar, profesyonel dergilerde hiç bir yazı yayınlamamıştır. Eğer böyle yapmış olsalardı, kendi fikirlerini eleştiriye tabi tutmuş olacak ve bunun sonucunda bulguları gözden geçirilecek ve olaylardan bazıları çürütülecekti.

2. Çok defa bu yazarlar hipnozdaki çağdaş teori ve araştırmalardan habersiz görünüyorlar. Gözledikleri fenomenlerin açıklamalarında, telkin edebilmeler, kişilik çözülmesi, role bürünme, çekincenliğin kaybolması, hipnotizörü mutlu etme isteğı göz ardı edilmiştir.

³⁶⁹. Guénon, s. 222-233; Randles-Hough, s. 304 vd; Stevenson, "Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular", s. 59; "Tekrar Doğış Türünden Vakalara İlişkin Bazı Sorular", s. 126 vd.; Venn, s. 271 vd; Onbulak, 187 vd., Yargıç, a.g.m., s. 1; Baloğlu, s. 83; Giovanni Scognamiglio-Arif Arslan, *Doğı ve Batı Kaynaklarına Göre Ruhçuluk ve Reenkarnasyon*, Karizma, yay. İstanbul, 1999, s.170 vd.; Arif Arslan, *İman Esasları Açısından Reenkarnasyon*, Adesc yay., İstanbul, 1997, s. 160 vd.

³⁷⁰. Stevenson, a.g.m., s. 59

³⁷¹. bkz. Onbulak, s. 342

3. Bir çok yazar, bu regresyonların dramatizasyonundan etkilenmiş ve tarihsel gerçeği yeterli bir şekilde araştırmaksızın, bunları doğru sözler diye kabul etmiştir.

4. Geçmiş yaşam kimliğini teyid etmek üzere bir girişimin yapıldığı olayların çoğunda, sadece bir veya iki pozitif bilgi verilmiş ve hiç bir negatif bilgi verilmemiştir. Bu yazarlar Stevenson örneğini takip etmemişlerdir. Bilindiği üzere Stevenson, hem pozitif hem de negatif veriyi sunmuştur. Eğer sadece pozitif bulgular sunulursa, her olay inandırıcı görünebilir.

5. Bu eserlerde istatistikî ve mantıkî hatalar vardır.

6. Olayların çoğu, süjelere nisbeten yapay bir ilişkiye dayanır. Örneğin, Wambach, celselerini grup çalışması şeklinde gerçekleştirmiş, olayların sadece 11'inde açık tutarsızlık kanıtı göstermiştir. Daha kapsamlı görüşmeler yapsa, belki de daha çok tutarsızlıklar bulabilirdi.

7. Bu yazarların celseleri esnasında kullandıkları üslup, daha önce var olmayan geçmiş yaşam fantezilerini kolaylıkla teşvik ediyordu. Bunun güzel bir örneği, Bernstein'in (1956) Bridey Murphy'yle gerçekleştirdiği celsedir. Araştırmacı süjesini bir yaşına kadar geriye götürüp, ona şöyle diyor: "Daha da geriye gidebilirsiniz. Zihinde geriye gitmeye devam etmeni istiyorum. Şaşırtıcı, acayip görünmesine rağmen, hafızanda başka görüntülerin de olduğunu göreceksin. Hafızanda çok uzaktaki yerlerden diğer görüntüler de var... Birazdan seninle tekrar konuşacağım. Zihnin başka bir görüntü yakalayana kadar giderken ve kendini başka bir görüntünün içinde, değişik bir yerde, değişik bir zamanda bulduğunda ve ben seninle yeniden konuştuğumda, sen de bana onu anlatacaksın."

Bu kandırmacaya reaksiyon olarak eğer bir süje, geçmiş yaşam hikâyesi geliştirmişse, bunda şaşılacak bir durum yoktur. Dethlefsen, Wambach ve diğerleri tarafından verilen talimatlar aynı şekilde yönlendiricidir. Dethlefsen süjelerini embriyo aşamasına kadar geriye götürüp, şöyle demiştir: "Lütfen daha geriye gidelim. Daha kesin olarak görüntüleyip tarif edeceğin bir olayla karşılaşana kadar geri gidelim!" Günümüzde daha az emredici bir yaklaşım, reenkarnasyon hipotezini ispatlamaya yardımcı olamaz.

8. Negatif veriler keşfedilmiş, yayınlanmış ve daha sonra da göz ardı edilmiştir. Montgomery 1968'de genç bir kadının olayında bir sürü negatif yönleri ortaya

koymuştur. Bu genç kadın, hipnoz altında, XIX. yüzyıldaki *Sacramento Toplantısı*ndaki metni yazanlardan biri olduğunu iddia etmiştir. Araştırma, bu adamın varlığı konusunda bir kanıt bulamamıştır. *Toplantı* onun kaydını içermiyordu. Hipnozda verilen isimlerin hiçbirinin izine rastlanmamıştı. İş yerlerinin yeri bulunmuyordu. Gömme merasimi kaydı yoktu. Buna rağmen Montgomery bu olayı, reenkarnasyon hipotezini destekler bir şekilde sunmuştur. Sebebi de, görünüşte bu hipnotik tecrübelerin canlı ve yoğun olmasıdır. Eğer daha çok araştırılabilse, olayların çoğunun anlamsız olduğu anlaşılabilirdi... Sonuç olarak Venn, tamamen araştırılmış tek bir olayın, binlerce süje ile yapay irtibata dayanan araştırmalardan daha sonuca götürücü olduğunu söylemektedir.³⁷²

Sözde geçmiş yaşamlarına götürülen insanların, o anki kişilikleriyle asıl kişilikleri arasında, psikolojik huylar bakımından sadece yüzde 23'lük bir benzerlik bulunmuştur. Burada şöyle bir itiraz yapılmaktadır : Eğer öteki benlik önemli derecede farklıysa, o zaman hangi anlamda ölümden sonra yaşamış olmaktadır?³⁷³

Yine hipnoz edilen bir grup insanın, birbirleriyle uyum içinde olan hikâyeler anlatmaları, benzer şehirlerden ve binalardan bahsetmeleri, bazı araştırmacıları bu tür olayların Carl Jung'un öne sürdüğü kolektif bilinçaltı doğrultusunda açıklama yapmaya yöneltmiştir. Jung, bütün zihinsel görüntülerin kolektif bir havuzda toplandığını, bizim derin bir iç düzeyde buna zihinlerimizi daldırıp, resimlerimizi ve sembollerimizi buradan çıkardığımızı iddia etmiştir...³⁷⁴ Jung bütün insanlarla paylaştığımız içgüdüleri, alışkanlıkları ve davranış kalıplarını içerdiğini iddia ettiği bu bilinçaltına ulaşabileceğini düşünüyordu. Ancak bu yolu asla bulamadı.³⁷⁵ Mann bunun sebebini şöyle açıklar: "Çünkü bu büyük bilgi, deneyim ve anlayış ansiklopedisine ulaşmamız ya engellenir, ya ulaşım yolu çok bulanıktır ya da bu olay nadiren gerçekleşir."³⁷⁶ Çok kişilik, kehânet, genetik bellek de bu konular hakkında çözüm önerisi olarak sunulmuştur.³⁷⁷

³⁷² a.g.m., s. 276-280.

³⁷³ Randles-Hough, s. 289.

³⁷⁴ Randles-Hough, s. 290.

³⁷⁵ Mann, s. 80.

³⁷⁶ Mann, s. 97.

³⁷⁷ Tafsilat için bkz. Randles-Hough, s. 308-310.

Hipnoz halinde olan bir insana cin musallat olması ve uyutulan insanın cin vasıtasıyla konuşturulması da muhtemel görülmektedir.³⁷⁸ Bunu normal bir uykudaki kimsenin şeytanî rüyalar görmesine benzetebiliriz.

Reenkarnasyon taraftarları normal rüyalarda da insanların geçmiş yaşamlarına ait şeyler gördüklerini iddia etmekte ve bu konuda da çeşitli hikâyeler anlatmaktadır.³⁷⁹

j. Spirtizma Yoluyla Elde Edildiği Söylenen Tecrübeler:

Bir takım özel metodlar kullanarak, ölmüş kimselerin ruhlarıyla irtibat kurduklarını ve onlardan dinî ve dünyevî konularda *tebliğ* adını verdikleri çeşitli mesajlar aldıklarını söyleyen, *ruhçuluk*, *tahdîr-i ervâh* olarak da isimlendirilen ve günümüzde bir takım çevrelerce adetâ çağdaş bir din olarak takdim edilen bu akım, hakikatte yeni olmayıp, kökü çok eskilere dayanır. Eski Hind'de, Mısır'da, Çin'de, Yunanlılar'da ve Romalılar'da bu akımın olduğu söylenmektedir.³⁸⁰ Ancak geçmişte yapılanlara daha çok cincilik, cindarlık, hüddâm ilmi denmiştir. Ruh çağırmaıyla hüddâm ilmi arasında önemli bir fark olduğu belirtilmektedir. Buna göre, ruh çağırmada cinlerle temasa geçenler onlara mahkûm durumdadır. Hüddâmcılıkta ise aksine, genelde insan cine hâkimdir.³⁸¹ Günümüzdeki ruhçu çevreler ise ısrarlı bir şekilde cinleri ağızlarına almaktan kaçınmakta ve ruh adını verdikleri şeylerin hakikatte cinler olabileceğini düşünmek dahi istememektedirler. Bu konuda Papus'un cinleri kasdederek söylediği, *varlıkları ispatlanmadığı sürece ruhları bu işin içine sokmamak gerekir* şeklindeki sözünü daha önce nakletmiştik. Günümüz parapsikologları arasında da cinlerin pek popüler olmaması,³⁸² bu tür olayların açıklanmasında zorluklara ve yanlış değerlendirmelere neden olmaktadır. Böylece şeytan, kendi varlığını inkâr ettirerek de insanları dalaletle sürüklemektedir.

³⁷⁸. Ahmed Hulusi, *Din-Bilim Işığında Ruh İnsan Cin* (Spirtizmin içyüzü), Yüksel Matbaası, tsz. s. 167 vd.

³⁷⁹. Örnek için bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 223 vd.

³⁸⁰. bkz. Velizar b. Şahzeddin, *el-Cimn fî'l-Kur'an ve's-Sünne*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996, s. 186.

³⁸¹. Cebeci, s. 346; Hulusi, s. 136.

³⁸². Randles-Hough, s. 193.

Gu  non, spiritlerin bu konudaki kararlılıklarını (inat da diyebiliriz)   yle anlatır: “   yet spiritler L  sifer³⁸³ ya da   eytan imzalı bir tebliğ alsalar dahi, bunun şakacı bir ruhun i  i olduğunu d    n  rl  r. Zira   eytanın varlığına inanmazlar ve bu yadsımları gerçek bir kesinlik taşır. Onlara   eytandan söz edildiğinde, sadece k    msenmek değil, fakat daha çok bir kızgınlıkla karşılaşmak söz konusudur... Gerek spiritlerin, gerekse okültist ve teozofistlerin, şeytanın varlığına ilişkin, sayısız yadsımları vardır. Kardec,   eytanın, k  t  l    n istiareli bir biçimde ki  i  leştirilmesinden başka bir şey olmadığını söyler. Bu akımların etkisiyle, bugün Batı’da pek çok rahibin dahi, şeytanı sadece bir simge olarak gördükleri söylenir.”³⁸⁴ Gu  non, ruhsal tebliğlerin pek çok ahlak       lerle, teselli ve moral verici yüksek ve güzel şeylerle dolu olduğu iddiasından hareketle, bunların   eytan sözü olamayacaklarını söyleyenlere şu cevabı verir: “... Şeytan tanrıbilimci olabildikten sonra, haydi haydi ahlakçı da olabilir. Bu,   nceki kadar zekâ da gerektirmez. Hatta, burada onun kılık değiştirerek insanları daha iyi aldatıp onlara yanlış öğretileri öğrettiği bile d    n  lebilir. Sonra bizce bu teselli edici ve moral verici     tler en aşağı d  zeydendirler ve bunları yüksek ve yüce bulmak için gözlerin bazı   n yargılarla körelmiş olması lazımdır...” Gu  non daha sonra, hem bu cevabın bir devamı hem de spiritlerde görülen ahlak dışı davranışlardan haber vererek şöyle devam ediyor: “Ahlak hayranlarının,    yet iflah olmaz bir tarafgirlikle gözleri kararmamı  sa, spirit çevrelerde olup bitenlere bir göz atmaları hoşlarına gitmeyecek pek çok şey görmeleri için yeterli olacaktır. Bu çevrelerde bulunmuş olan bazı kişilere göre, bu çevrelerin i   yüzleri çok kirlidir... Eğer isteseydik, Amerika, İngiltere, Hindistan ve Fransa’da yapılan karanlık materyalizasyon celselerinde olup biten her tür dehşetengiz olayları ayrıntılarıyla anlatabilirdik...”³⁸⁵ Bir başkası, spirit celselerindeki bir takım hoş olmayan ahlak dışı davranışlara değindikten sonra şöyle diyor: “Bunlar bir spirtizm ve psi  izm mucizesinden çok bir erotizmi ifade ediyor. Bence, gerçekten ruhlar gelmiş olsalardı, başka türlü davranı  lardı.”³⁸⁶ Tüm bu anlatılanlar, ruh çağırma celselerine gelenlerin daha önceleri yaşamış insanların ve büyük zatların ruhları olmayıp, şeytanların i  i olduğunu teyid ediyor.

³⁸³. Şeytana verilmiş bir ad.

³⁸⁴. a.g.e., s. 259 vd.

³⁸⁵. a.g.e., s. 268 vd.

³⁸⁶. a.g.e., s. 270. Bu konuda daha fazla bilgi için ilerki sayfalara bakılabilir.

Ruhçuluğa Göre Kur'ân Öğretisi adlı eserin yazarı Çaycı'nın Kur'ân'da geçen *cin* kelimesine yaklaşımı da oldukça ilginç olup, bu kelimeye karşı duyduğu antipatiyi gözler önüne sermektedir. Şöyle diyor: "Cin sadece bir kelimedir. Tüm kelimeler gibi, bir sembolden ibarettir. Gökten inmemiştir. Bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmış, başka bir deyimle bulunmuş ya da uydurulmuştur. Bu kelimenin yerine istediğiniz başka bir kelime veya işareti kullanınız. Kur'ân'da cin kelimesinin kullanılış yeri ve biçimlerinden, yeryüzünde dahi, henüz bizim beş duyumuzla açıkça görüp farkedemediğimiz ve esasen farketmemiz de gerekmeyen başka buutlar/boyutlar ve bu boyutların içiçe oluşturduğu alemlerde yaşamakta olan insandan başka zeki varlıkların da bulunduğu anlaşılmaktadır."³⁸⁷ Onbulak'da şu ifadeleriyle bu tür varlıkları kabul etmediğini belirtiyor: "Peri, cin ve şeytan diye ayrı bir takım varlıklar mevcut değildir. Bunlar meleklerin aksine, tekâmüllerini ikmâl etmemiş, dünya hayatlarına, yaşadıkları yerlere bağlı kalmış, kinlerini ve intikam hislerini unutmamış bir takım geri varlıklardır. Âhiret te hem melekler hem de şeytanlar bulunmaktadır. Fakat bunlar, insan varlıklarından fazla bir şey değillerdir. Vaktiyle hepsi insan olarak dünyada yaşamışlardır. Bir kısmı geri kaldıklarından, şeytanlık derecesine sukût etmişler, diğerleri ise, tekâmül ettiklerinden melekliğe yükselmişlerdir."³⁸⁸

Bu akım (Ruhçuluk), Batı'da milyonlarca insanı etkilemiş, bir takım büyük âlimler dahi bu akıma kapılmıştır. Bu konuyu işleyen ve yaymaya çalışan yüzlerce dergi ve gazete yayın hayatına atılmıştır.³⁸⁹ Hatta, İslâm âlemine de etki etmiş ve bazı ciddi alimlerce kabul görmüştür. Ferid Vecdî, *Dâiretu'l-Maarif*'inde savunduğu gibi, Cevherî de tefsirinde bu akımı Kur'ân âyetleri ışığında ele almaya çalışmaktadır. Ona göre, bu ilim kanalıyla ruhlardan elde edilen bilgilerle İslâm hakikatları daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.³⁹⁰

Ölmüş kimselerin ruhlarıyla görüşülüp görüşülmeyeceği, İslâm alimleri arasında tartışmalı bir konudur. Burada, bu geniş konuya girmeyeceğiz. Ancak, ruhlarla görüşmek mümkünse, bunun yolu her halde karanlık odalarda, garip araç gereçler vasıtasıyla olmasa gerektir. Bu konuda tecrübeli olan ve ruh çağırma

³⁸⁷ a.g.e., s. 61.

³⁸⁸ a.g.e., s. 276.

³⁸⁹ İbn Şahzeddin, a.g.e., s. 187.

³⁹⁰ bkz. Cevherî, IV, 42; V, 47 vd., 136.

celselerine katılan bazı âlimler, geldiğine inanılan şeylerin cin ve şeytanlar olduğunu anlamakta gecikmemişlerdir. Meselâ Arap âleminde eserler vermiş olan Ahmed el-Beyanunî ve eş-Şeyh Yasin bunlardan olup, birincisi uzun tecrübeler sonunda bu işin bir yalan ve aldatmaca olup, şeytanların oyunundan başka bir şey olmadığını belirtmiş, ikincisi ise başından geçen şu olayla bu işin ne derece tehlikeli bir oyun olduğunu özetlemiştir: "Ben, bizzat, 800'den fazla ruh çağırma celsesi gerçekleştirdim... Bir defasında bir rûh gelerek, ben Ahmed el-Bedevî'nin ruhuyum dedi. Bir başkası, ben Hüseyin b. Alî'nin ruhuyum dedi. Bir defasında da bir rûh gelerek, ben vahiy meleği Cebrail'im dedi. Bu konuşmalardan anladım ki, bu sözlerin hepsi boş ve asılsız şeylerdir. Ve gelenler ancak, cin ve şeytanlardır."³⁹¹ Kırca, bu ihtimali daha kuvvetli ve dinî anlayışa daha uygun bulurak şeytan ve taifesinin ruh çağırma ve hipnoz seanslarını elbette en iyi biçimde değerlendirmeye çalışacaklarını belirtir.³⁹² Ahmed Emin de, bir takım cinlerin insanları dalaletе düşürmek için, onların isteklerini yerine getirmeye çalıştıklarından bahsederek bu tehlikeye işaret eder. Emin, bu tür zarar ve tehlikelerinden dolayı, ruh çağırmanın İslâm dininde büyük günahlardan sayıldığını söyler.³⁹³

Şu âyetlerde cin ve şeytanların zararları belirtildiği gibi, bu tür işlere de işaret edilmiş gibidir: **"De ki Rabbim şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanında bulunmalarından da sana sığınırım"** (Mû'minûn, 97-98), **"İnsanlardan bazı erkekler cinlerden bazı erkeklere sığınarlardı da, onlar da onların azgınlığını artırırdı"** (Cin, 4)

Şeytanların insanları dalaletе düşürmede kullandıkları metodların başında, ruh çağırma seansları vasıtasıyla, kendilerini büyük bir zatın ruhu olarak takdim edip, daha sonra çeşitli yanlış bilgiler vermeleri, bu arada reenkarnasyonun bir gerçek olduğunu bildirmeleri gelir. Bu akımın dinlere, İslâm'a, Kur'ân'a, peygamberlere, meleklerle, kadere, cennet ve cehenneme müslümanların inandığı tarzdan çok farklı bir bakış açıları vardır.

³⁹¹ İbn Şahzeddîn, s. 192 (Şehavî'nin, Tahdîru'l-Ervâh ve Teshîru'l-Cânn beyne'l-Hakîkatî ve'l-Hurâfe adlı eserinden naklen)

³⁹² Celal Kırca, *Kur'ân ve İnsan*, Marifet yay., İstanbul, 1996, s. 179, 185-186.

³⁹³ bkz. Emin, III, 555-569.

Ruh çağırma seanslarında geldiği söylenen şeylerin, ölümlerin ruhları değil de, cinler olduğunu veya medyumların, ruhlarla görüşüyoruz diyerek çeşitli hilelerle insanları aldattığını söyleyenlerin ileri sürdükleri çeşitli deliller vardır.

İnsanın rûh dünyası hala keşfedilmemiş bir muamma olarak önümüzde durmaktadır. Günümüzde ruhun bedenden sıyrılarak uzak yerlere gidip bilgi alması hakkında çeşitli deneyler yapılmıştır. Medyumla çalışan dezankerne zihinlerin, kitaplıkta duran bir kitaba giderek, onu kapalıyken okuyarak, doğru bilgiyi medyum aracılığıyla iletmek üzere geriye döndüğü söylenmektedir. Kezâ, dezankerne zihinlerden geldiği düşünülen ifadelerin, ölmüş kişilerden gelen haberlerden çok, dünya dışı algılamadan (telapati) dolayı olduğu önerisi çokça taraftar bulmuştur.³⁹⁴ Ayrıca, bu tezahürlerin medyumun kişiliğinin bastırılmış yönleri, genetik hafızanın daha derin düzeyleri veya henüz bir açıklaması bulunmayan bir fenomen olabileceği de söylenmiştir.³⁹⁵

Buraya kadar anlattıklarımızdan şu sonucu çıkarabiliriz: Nakli delillerinde olduğu gibi, reenkarnasyonu savunanların ileri sürdükleri tecrübî delilleri de bir hakikate dayanmamakta, güvenilirlikten uzak olup bilimsel bir nitelik taşımamaktadır. Mann'ın da belirttiği gibi, günümüzde bir çok insanın yeniden doğuş kavramını bilimsel yöntemlerle açıklamaya ya da modernleştirmeye çalışmışlar ama pek başarılı olamamışlardır.³⁹⁶

II. AKLİ DELİLLER

Reenkarnasyonu savunanların aklî (felsefî) delil olarak ortaya koydukları iddialarının başında, reenkarnasyonun ilahî adaleti gerçekleştirdiği, -onlara göre- bu dünyada görülen adaletsizliklere tam bir çözüm olduğu iddiasıdır. Bu iddiaya göre, reenkarnasyonu hesaba katmazsak, sosyal hayat büyük bir haksızlık haline gelir, küçük çocuklar arasındaki eşitsizlikleri, sakatlıkları vs. anlayabilmek zorlaşır. Reenkarnasyon inancına göre ise, -sözde- bu adaletsizlik giderilmiş olacaktır. Çünkü, geçmiş hayatı sırasında kötü hareket etmiş birisi daha sonraki bir hayatında

³⁹⁴. Stevenson, "İnsanın Ölümden Sonraki Yaşamının Kanıtları Üzerinde Araştırmalar", s. 25 vd.

³⁹⁵. Mann, s. 94.

³⁹⁶. bkz. Mann, s. 77.

cezalandırılacak, böylece adalet yerini bulacak, yani herkes kendi kaderini kendisi belirleyecektir.³⁹⁷

Varlıklar arasındaki farklılıklara bu tarzda yaklaşım, geçmişte de tenâsüh inancına kapı aralamıştır. Nitekim, Ebu'l-Kâsım el-Belhî şöyle der: Tenâsühçiler, çocukların, yırtıcı hayvanların ve diğer hayvanların karşılaştıkları elemeleri ve sıkıntıları görünce, bunların bir imtihan vesilesi ve başka hikmetleri olabileceğini düşünmeyip, ancak daha önceki hayatlarındaki günahlarının bir sonucu olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁸

Allen Kardec bu konuda şöyle diyor: "Ruhlar doğuştan ya eşittirler ya da eşit değildirler. Eşitseler, bu çeşitli eğilimler niçin? Eşit değilseler, o zaman da Tanrı onları öyle yaratmış demektir. Fakat niçin bazılarını doğuştan bir üstünlük vermiştir? Böyle taraf tutmak onun adaletine ve tüm yaratıklarına karşı duyduğu eşit sevgiye yakışır mı? Tersine, tekâmüle yönelik bir geçmiş varoluşlar sürecini kabul ettiğimizde ise, her şey açıklanmış oluyor. İnsanlar doğarken, edinmiş oldukları eğilimleri de beraberlerinde getirirler. Geçirdikleri yaşam sayısına göre, çıkış noktasından az ya da çok uzaklaşmış olmalarına göre, az ya da çok tekâmül etmişlerdir... Tanrı, adaletinde, ruhları birbirlerinden farklı tekâmül düzeylerinde yaratmamıştır. Ruhların geçirmiş oldukları yaşam sayısı ile ilişkili -bizim eşitsizlik olarak gördüğümüz- az ya da çok tekâmül etmişlik en kesin bir hakkaniyettir."³⁹⁹

Kötülük problemine, ilk bakışta oldukça makul görünen, böyle bir izahın getirilmiş olması, bir çok batılı araştırmacıyı da etkilemiş görülmektedir. Örneğin, Max Weber, bu doktrin hakkında şunları söyler: "Karma doktrini dünyayı tam anlamıyla rasyonel ve ahlâken sıkıca belirlenmiş bir sisteme, bir düzene dönüştürmüştür. O, tarih boyunca şimdiye kadar ortaya konulmuş en tutarlı *teodiseyi* temsil eder."⁴⁰⁰ Arthur L. Hermann ise şöyle der: "Eğer Batı dünyası, kötülük problemine makûl, mantıklı ve tatmin edici bir çözüm getirmek istiyorsa, Hinduizm ve Budizm'deki karma inancı ile

³⁹⁷. bkz. Papus, s. 101 vd., 203; Randles-Hough, s. 280; Çaycı, s. 90 vd; Onbulak, s. 339; Tarıman, s. 227.

³⁹⁸. İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, s. 99.

³⁹⁹. Guénon, s. 174 vd. (*Le Livre des Esprits*, s. 102-103'ten)

⁴⁰⁰. Yülek, s. 54 (*The Religion of India*, s. 121'den)

ruhun bir bedenden diğerine geçmesi anlamına gelen tenâsüh fikrini kendi düşünce sistemine kazandırmak zorundadır.⁴⁰¹

Sorunu kökünden halleder gibi sunulan bu ve benzeri izahlar aslında hiç bir açıklama getirememekte, problemi çözmeden, olduğu gibi yerinde bırakmaktadır. Burada, bu iddiada bulunanlara şu soruyu yöneltmek yerinde olacaktır: Sonuçta ruhlar birbirlerinden farklı değil mi?! Bu farklılık neden kaynaklanmıştır? Tanrı adaleti gereği ruhları eşit yarattı ise, bu farklılık neden ve nasıl olmuştur? İşte bu soruya reenkarnasyon taraftarları tatminkâr bir cevap verememektedir.

Guénon, onların bu iddialarının boş ve aldatıcı olduğunu ifade ediyor. Ona göre, başlangıçta bu insanların eşit olmadıklarını kabul edersek, onların sorumlu olmadıkları bir eşitsizliği ve bunun sonuçlarını peşinen kabullenmiş oluruz. Yok eğer başlangıçta eşit idiler diyorsak, tekâmüllerinin bir anında eşitsizliklerinin başladığını söylememiz gerekir. O zaman da, bu eşitsizlik neden başladı, sorusu gündeme gelir. Eşitsizliği ortaya çıkaran farklı davranışlarının neden kaynaklandığı sorulur. Şâyet insanlar baştan beri tam olarak eşit olsaydılar her açıdan birbirlerine benzer olurdular ve bu durum hiç bir zaman bozulmazdı. Eşitsiz hale gelebilmişlerse, bu, açıkça, eşitsizlik oluşturabilmek imkânının kendilerinde bulunmakta olmasından dolayıdır ve bu imkân onları en baştan beri, en azından gizli olarak eşitsiz hale getirmeye yeterliydi. Böylece, güçlük yok edilmek istenirken sadece geriye çekilmiş oluyor ve sonuçta sorun olduğu gibi cevapsız bir şekilde ortada duruyor. Gerçekte sorun yoktur, sorunun kendisi bir yanılgıdır... Bu tutum, örneğin tamamen anlamsız bir biçimde, neden falanca hayvan türünün bir diğer hayvan türüyle eşit olmadığını kendi kendine soran bir adamın tutumu kadar aptalcadır. Bu görelî bakış açısı bir tarafa bırakılacak olsa, artık bu tür şeylerde haklılıktan veya haksızlıktan söz etmeye gerek kalmaz... Bir varlık bir diğerinden hiç farklı olmasaydı, o zaman o kendisi olmazdı, diğer varlık olurdu. Bir varlık çoğulluğunun olması, zorunlu olarak bu varlıkların aralarında farklılıkların da olmasını gerektirir.⁴⁰²

Yitik de, bu konuda benzer eleştiriler yönelterek karma inancının kötülük problemine yani, insanlar arasında -zahirde görülen- adaletsizlik ve dengesizliklere

⁴⁰¹. Yitik, s. 54 (The Problem of Evil and Indian Thought, s. 139'dan)

⁴⁰². Guénon, s. 176 vd.

Yine reenkarnasyon taraftarlarına göre, *her çocuk yeni bir ruhla doğmuş olsa, öteki dünya aşırı kalabalık olur(!)*⁴⁰⁶ Öyle anlaşıyor ki, bu iddia taraftarları âhireti çok küçük bir âlem olarak tasavvur ediyorlar. Bu gülünç iddiayla, *herkes bedenleriyle diriltilecek olsa yeryüzünde toprak kalmaz* diyerek cismanî haşri inkâr eden bazı filozoflara benziyorlar.

Yine onlara göre enerji yok edilmeyip farklı şekillere dönüştüğü gibi, iç benliğimizin enerjisi de çeşitli biçimlerde var olmaya devam edecektir. Onlara göre insan hayatı, toprağa düşüp bulurlaşma yoluyla tekrar yükselip başka diyarlara düşen bir yağmur damlası gibidir.⁴⁰⁷ Sanırsanız, enerjinin kaybolmamasını, hiç bir şeyin yok edilmemesini âhiret inancı daha iyi dile getirmektedir. Bir hardal tanesi veya tohum içindeki incecik iplik kadar, hatta havada uçuşan toz zerresi kadar dahi olsa hiç bir hayır ve şerrin zayi edilmeyeceğini bildiren âyetler⁴⁰⁸ bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibî, tenâsüh veya reenkarnasyonu savunanların akli delillerinin de sağlam temelleri olmayıp, aksine tutarsızlıklarla doludur.

Buraya kadar reenkarnasyonu savunanların iddialarını ve tenkidlerini anlatmaya çalıştık. Gelecek bölümde ise tenâsüh ve reenkarnasyon aleyhindeki delilleri anlatmaya çalışacağız.

⁴⁰⁶. Randles-Hough, s. 280

⁴⁰⁷. Randles-Hough, s. 281

⁴⁰⁸. Nisâ, 49; 77; İsrâ, 71; Enbiyâ, 47; Lokmân, 16; Zilzâl, 7-8.

III. BÖLÜM

TENÂSÜH VE REENKARNASYON ALEYHİNDEKİ NAKLÎ, AKLÎ, AHLAKÎ, TECRÜBÎ ve BİLİMSEL DELİLLER

I. TENASÜH ve REENKARNASYON OLMADIĞINI BİLDİREN NAKLÎ DELİLLER (ÂYETLER)

A. AHİRET HAYATININ ÇEŞİTLİ MERHALELERİNDEKİ DÜNYAYA TEKRAR DÖNÜŞ İSTEKLERİNİN REDDEDİLDİĞİNİ BİLDİREN ÂYETLER

Kur'ân-ı Kerim'de, insanın yeniden diriltilişinin kıyamet günü olacağı, iâde tabirinden insanların kıyamet gününde tekrar diriltilmelerinin kasdolunduğu, bu diriltmenin bir defaya mahsus olduğu ve ölümden sonra tekrar dünyaya dönüşün asla mümkün olmayacağı açıktır. Bu hususta pek çok âyet vardır. Bu âyetlerin bazısında *ölüm anında*, bazısında *mahşer yerinde hesap esnasında*, bazılarında *cehennemi gördükleri sırada*, bazılarında ise, *cehenneme girildikten sonra* inkârcıların dünyaya tekrar dönme istekleri dile getirilmiş, hepsinde de bu isteklere red cevabı verilmiştir.

a. Ölüm Anında Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler

Birinci durum, yani ahiret aleminin giriş kapısı hükmünde olan ölüm anında dünyaya tekrar döndürülme isteğinin reddedilişi çeşitli âyetlerde ifade edilmiştir. Bu durum şu âyette çok açık ve kesin bir şekilde dile getirilmiştir: "Nihâyet onlardan birine ölüm gelip çatığında der ki, *Rabbim, beni geri gönder! Tâ ki, boş geçirdiğim dünya hayatında iyi ameller işleyeyim. Hayır! O, söylediği boş bir laftan ibarettir. Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzâh⁴⁰⁹ vardır*" (Mü'minûn, 99-100).

⁴⁰⁹. Âyette geçen *berzâh*'ın ne olduğu hakkında sahabe ve tabiinden şu görüşler nakledilmiştir: Ölümlü diriliş arasındaki perde, dünya ve ahiret arasındaki perde, ölüyle ölünün dünyaya dönmesi arasındaki engel, kıyamet gününe kadarki mühlet... (Maverdi, IV, 66-67).

Bu âyet, dünyaya yeniden gelmenin olmayacağını açık ve kesin bir şekilde ifâde ediyor. Nitekim İkbâl, "Kur'ân-ı Mubîn'de iyice açıklanmış ve hiç bir fikir kargaşasına yer vermeyecek mahiyette olan üç noktaya dikkat etmemiz gerekir" dedikten sonra ikinci noktada: "*Kur'ân-ı Kerîm'e göre bu dünyaya yeniden gelmek imkânsızdır. Bu husus aşağıdaki âyette gâyet sarîh bir şekilde açıklanmıştır: ...*"⁴¹⁰ diyerek, yukarda takdîm ettiğimiz âyeti zikretmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm dünyaya yeniden dönüş isteğinin boş bir laf olduğunu ifâde ederken, tekid sadedinde "**o, söylediği boş bir laftan ibarettir**" (*imhâ kelimetun huve kâiluhâ*) buyurmuş,⁴¹¹ böylece, Allah'ın böyle bir va'di olmadığına ve bu yakarışın asla kabul görmeyeceğine işaret edilmiştir.

"Onların arkalarında ise, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır" ifâdesi de, onların diriltilecekleri güne kadar önlerinde bir *berzah* (dünyaya dönmelerine mani olan bir engel)⁴¹² olup, böylece dünya hayatıyla âhiret hayatı arasında bir hayatta olacaklarını, dünyaya dönemeyeceklerini belirtmektedir. "Nasıl ki ana rahminden çıkan bir çocuk, yeniden tekrar oraya dönemiyorsa, bu dünya hayatından çıkarak, kabir hayatına giden bir rûh da, oradan çıkıp geriye tekrar dönemeyecektir."⁴¹³ Böylece bu âyetteki berzah kelimesi, dünyaya tekrar dönüşür, kesinlikle olmayacağını bildirmektedir.

Bu apaçık beyândan sonra, "bu âyet rûhun ayrıldığı bedene dönmeyeceğini ifâde ediyor, dünyaya dönmeyeceğini değil"⁴¹⁴ veya, bu âyet "reenkarnasyonun olmadığını değil sürekli dünyaya geri gidip açığını kapatmak isteyenlerin bu isteklerinin reddedildiğine delîldir"⁴¹⁵ gibi iddîaların gerçeği yansıtmadığı açıktır. Çünkü âyette, ne eski bedene dönme isteğine, ne de bu sözü söyleyenin dünyaya bir kaç defa geldiğine dâir bir işâret yoktur. Eğer bu istek dünyaya bir kaç kere gelen bir kimse tarafından yapılmış olsaydı o zaman cevap olarak, *defalarca dünyaya*

⁴¹⁰. Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dînî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 1984, s. 160.

⁴¹¹. İbn Aşûr, XVIII, 123. İbn Aşûr ifâdesinin devamında şöyle diyor: "Bu terkîp mesel makamında olup, "Rabbim beni geri döndür" talebinde bulunan müşrikin sözünün boş, manâsız ve kabul edilmez bir talep olduğunu ifâde etmektedir.

⁴¹². Bu görüş Mücâhid'den nakledilmiştir (Maverdî, IV, 66).

⁴¹³. Kırca, s. 175.

⁴¹⁴. Ateş, VI, 118.

⁴¹⁵. Özlürk, s. 312. Benzer iddialar için bkz. Akbay, s. 220.

gönderilmedin mi... gibi bir ifâdeyle söylenirdi... Nitekim buna benzer bir başka âyette, pişmanlığını dile getiren inkârcıya şöyle cevap verilmiştir: **"Size düşünüp taşınacak kimsenin düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?! Ve size bir de cehennemle uyaran geldi"** (Fâtır, 37). Bu âyette de, insana düşünüp taşınacağı ve öğüt alacağı kadar ömür verildiğinden bahsedilmiş, fakat bir kaç kere dünyaya gelmekten bahsedilmemiştir. Bu âyet açıkça reenkarnasyonu reddettiği halde, *dünyada 25 yıl kalanla 100 yıl kalanın bir sayılamayacağı, böyle bir şeyin Allah'ın adaletine uygun düşmeyeceği*,⁴¹⁶ söylenerek tam aksine, reenkarnasyona delil olarak sunulmaya çalışılmış, az yaşayan ve böylece öğüt almak için gerekli süreye ulaşamayan insanların tekrar dünyaya gönderileceği sonucuna varılmak istenmiştir.

Aslında böyle bir iddiâ, reenkarnasyon nazariyesine de aykırıdır. Çünkü, bu nazariyeye göre, dünyaya yeniden gelmenin sebebi kusurlu, günahkâr insanların, kendi kusur ve hataları sebebiyle tekâmüllerini tamamlayamamalarıdır. Hem insana neden daha bu dünyadayken yeterli bir süre tanınmasın da dünyaya bir daha gelme ihtiyacı doğsun ki! Uzun bir ömür verilerek bir seferde bunu gerçekleştirme imkânı varken ömrü parçalara ayırmaya gerek var mıdır?

Ayrıca, hidâyeti bulma hususunda insanların durumu farklı farklıdır. *Bin yıl* yaşayan bir kimse hidâyete erişemeyeceği gibi, *bir kaç* saatlik bir mükellefiyet zarfında hidâyeti bulup vefât etmek de mümkündür. Hidâyet için mutlaka belli veya uzun bir süre gerekmez. Her insana verilen ömür, o insanın hidâyeti bulması için yeterli olabilir. Allah kimin ne kadar zamanda öğüt alacağını bilir, dolayısıyla ömürleri de ona göre takdir etmiş olabilir. Yukardaki âyet de, bu duruma işâret ediyor. Bu süre o insanın imtihân süresidir ve öğüt almak için yeterlidir. Uzun veya kısa olması önemli değildir. Hatta uzun olması aleyhe de olabilir. Kezâ, Allah'ın herkese imkânları ölçüsünde, yaşadığı şartlara ve hayat müddetine göre muâmele edip, hesaba çekeceği de muhakkaktır.⁴¹⁷ Hem böyle bir iddiâyâ göre, kıyametten az bir zaman önce dünyaya gelenlerin durumu nasıl izâh edilecektir?

Yukardaki âyetin benzeri olan başka âyetler de vardır: **"Kendilerine azabın geleceği ve kâfirlerin Rabbimiz bize birazcık mühlet ver de davetine uyalın ve**

⁴¹⁶ bkz. Öztürk, s. 153.

⁴¹⁷ bkz. Şimşek, s. 288.

elçilerine tabi olalım diyecekleri gün hakkında insanları uyar..." (İbrahim, 44) "... Rabbim beni yakın bir zamana kadar tehir etsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam" (Münafikûn, 10) âyetleri gösteriyor ki, böyle bir şey yoktur. Çünkü, reenkarnasyondan maksat, tekâmülü tamamlamak olduğuna göre, bu kimseye sâlihlerden olma fırsatı verilmeli değil miydi?! Ancak, bu âyetin devamı olan diğer âyet, böyle bir şey olmayacağını kesin bir dille reddediyor: "**Allah, eceli gelmiş bir kimseyi asla ertelemez...**", Şu âyet de benzer manadadır: "**Allah'ın belirlediği vakit geldiğinde artık ertelenmez**" (Nuh, 4). Bu ifâdeler reenkarnasyonun olmayacağını çok kesin bir şekilde bildiriyor. Çünkü ölmek üzere olan kimsenin eceli tehir edilmediğine, ek süre verilmediğine göre, öldükten sonra böyle bir şey asla kabul edilemez. Yani böyle bir istek kabul edilseydi, ölmekten önce gerçekleştirilirdi.

Allah tarafından dünyaya tekrar dönmeye izin verilmediği gibi, insanların kendi istek ve çabalarıyla da böyle bir şeyin olmayacağı şu âyetlerle bildirilmektedir: "**Hele can boğaza dayandığı zaman, o esnada siz bakar durursunuz. (O anda) biz ona sizden daha yakınız ama görmezsiniz. Madem ki ceza görmeyecekmişsiniz, onu geri çevirsenize! Eğer iddianızda sadık iseniz!**" (Vâkıa, 83-87). Bu üslup, dünyaya tekrar dönüş olmadığını ifade etmekte ve bu yöndeki ümit kapılarını kapamaktadır.

b. Mahşerde, Hesaba Çekilme Esnasında Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyet

Mahşerde, hesaba çekilme esnasında dünyaya tekrar dönme arzularının reddedilişi ise, şu âyette ifâde edilmektedir: "... Acaba şimdi bizim için şefaathiler var mı ki, bize şefaet etsinler, ya da dünyaya geri gönderilsek de, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapsak. Onlar kendilerine yazık ettiler ve uydurdıkları şeyler de kaybolup gitti" (A'raf, 53).

c. Cehennem'i Gördükleri Esnada Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler

Cehennem ateşini gördükleri sırada dünyaya tekrar dönmek istemeleri ve red cevabı almaları ise şu âyetlerde ifade ediliyor: "... Yahut, azabı gördüğünde, keşke bir kere daha dönme imkânım olsaydı da iyilerden olsaydım diyeceği günden

sakının" (Zümer, 58), "Onların, ateşin karşısında durdurulup, *âh! keşke dünyaya geri gönderilsek de, bir daha rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak! dediklerini bir görsen! Hayır! daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü. Onlar dünyaya geri gönderilseler bile, nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı. Onlar kesinlikle yalancılardır*" (En'âm, 27-28),⁴¹⁸ Bu âyetteki, "Eğer dünyaya geri döndürülselerdi nehyolundukları şeyleri mutlaka tekrar yaparlardı" ifâdesi mevzûmuz açısından çok önemlidir. Çünkü bu ifâdeyle, farazâ o insanlar dünyaya tekrar gelseler de, yine aynı şeyleri yapıp, Allah'ın yasak ettiği şeyleri işleyecekleri bildirilerek, insanların bu dünyaya neden bir kere daha gönderilmediklerinin gerekçesi ve hikmeti beyân edilmiştir.

d. Cehennem'de İken Dünyaya Tekrar Dönme İsteklerinin Reddedildiğini Bildiren Âyetler

Cehenneme girdikten sonra, tekrar dünyaya dönmek için yalvarmalarına red cevabı almaları da şu âyetlerde dile getirilmektedir: "*Rabbimiz bizi cehennemden çıkar, eğer bir daha dönersek o zaman gerçekten zalimlerdeniz. Buyurdu ki, susun orada! Konuşmayın!..*" (Mü'minûn, 107-108), "*Rabbimiz bizi çıkar da yapmadığımız salih amelleri yapalım*" (Fâtır, 37), "*(Kötülere) uyanlar şöyle derler: Ah! keşke bir kere daha gitseydik de, şimdi onların (kötülerin) bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık! İşte böylece Allah onlara, yaptıkları şeyleri pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar ateşten çıkacak değillerdir*" (Bakara, 167), "*Keşke bizim için (dünyaya) bir daha dönüş olsa da, müminlerden olsak*" (Şuarâ, 102).⁴¹⁹ "Ve yalvardılar ki, ey Mâlik, artık

⁴¹⁸ İlginçtir ki, bu ve benzeri âyetler dahi reenkarnasyon taraftarlarınınca iddialarına örnek olarak zikredilmiştir... Örnek için bkz. *Tekrar Doğuş*, I, 197-198, 201.

⁴¹⁹ Sifîl, bu âyetteki *kerre* 'nin bir kısım Türkçe meâllerde *bir kere daha* şeklinde ifâde edilmesini reenkarnasyonu çağrıştırmamasından hareketle, isabetli bulmamaktadır (bkz. Sifîl, I, 222). Kanaatince böyle bir tercümede isabetsizlik yoktur. Asıl isabetsizlik, âyete ve meâllere böyle bir ön kabul ve yaklaşanlardadır. Çünkü aynı anlayış âyetin aslı için de düşünülebilir. Önemli olan Kur'ân'a kendi bütünlüğü içinde yaklaşmaktır. Yoksa, her meşrebin kendi hevâ ve arzusuna uygun kelime ve ifâdeler bulması kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim tarih boyunca bu böyle olmuştur. Günümüzdeki bu yaklaşımlar geçmiştekilerden fazla farklı değildir. Ayrıca, âyetteki *kerre*'ye mastar manası olan *geri dönme* manasından ise, masdar binâ-i merre olarak, *bir kere* manası vermek daha uygun görünüyor. Çünkü bu talepte bulunanlar bir kere dünyaya gelmişler. Şimdi bir kere daha gelmek

Rabbin bizim işimizi bitirsin! (ölelim!). O da, siz kalıcısınız dedi" (Zuhruf, 77).

Bu son âyet, değil onların dünyaya dönme talepleri, ölme arzularının bile yerine getirilmeyeceğini ve ölümsüz bir şekilde cehennemde ebedî kalacaklarını bildiriyor.

Görüldüğü gibi, bu dört durumda da, dünyaya tekrar dönmek isteyen günahkâr ve inkârcıların bu istekleri kesin bir dille reddedilmiş, böyle bir şeyin olmayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu apaçık âyetlerden sonra, bir takım tevellere girişmenin veya bazı âyetleri aksi manalara hamletmeye çalışmanın çok yanlış bir davranış olduğu ortadadır.

Burada, dünyaya tekrar dönmek muhal olduğuna göre, neden böyle bir temennide bulunmuşlardır? şeklinde akla gelebilecek soruya Merağî'nin ifâdeleriyle şöyle cevap verebiliriz: Onların bu temennileri, ya böyle bir şeyin imkânsız olduğunu bilmemelerinden, ya da imkânsız olduğunu bildikleri halde, aşırı derecedeki pişmanlıklarını ifâde etmekten dolayıdır. Çünkü, olmayacak bir şey de temennî edilebilir.⁴²⁰ Burada şöyle de düşünebiliriz; onlar her ne kadar dünyaya tekrar dönmenin muhal olduğunu bilseler de, karşılaştıkları dehşetli durumlar karşısında başka hiç bir çareleri olmadığından muhal olduğunu bile bile bunu istemek durumunda kalmışlardır.

B. DÜNYAYA TEKRAR DÖNÜŞ OLMADIĞINI BİLDİREN DİĞER ÂYETLER

Yukardaki âyetlerin yanında dünyaya tekrar dönüş olmadığını açık bir şekilde ifade eden başka pek çok âyet vardır. Şimdi de Kur'ân-ı Kerim'den bu hususta tesbit ettiğimiz bu âyetleri sunmaya çalışacağız.

"Onlardan önce nice kavimler helâk ettiğimizi görmüyorlar mı?! Onlar bunlara tekrar dönüp gelmezler" (Yâ-sîn, 31) âyeti, helâk edilen insanların, daha sonra, dünyaya tekrar dönmediklerini açıkça ifâde ediyor. Helâk edilen kavimlerin kusurlu, tekemmül etmemiş insanlar olduğu düşünülürse, bu âyetin reenkarnasyon aleyhinde kuvvetli bir delil olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bir başka âyette ise, bu

istiyorlar... Dolayısıyla yukarda taktim ettiğimiz âyete "dünyaya dönsük de..." yerine, "dünyaya bir daha dönsük de..." şeklinde mana vermek daha uygundur.

⁴²⁰. Merağî, VII, 101.

manâda, **"Helâk ettiğimiz bir karye ehline tekrar dönmek haramdır"** (Enbiyâ, 95) buyrularak, dünyaya dönüşün kesinlikle olamayacağı *haram* tabiriyle tekidli bir şekilde bildirilmiş.⁴²¹ dünyaya dönüş hakkındaki bütün ümit kapıları *haramdır* yani, *yasaktır!* denilerek, böyle bir beklenti içinde olanların yüzlerine kapatılmıştır.

Nitekim, **"Allah dilerse, sizi götürür yerinize başkalarını getirir"** (İbrahim, 20), **"Sizi onlardan sonra halifeler yaptık ki, nasıl amel edeceğinizi görelim"** gibi âyetlerde öncekilerden (onlar) sonra, başkalarının (siz) geldiği, ifade ediliyor. *Sonra sizi ölümünüzden veya helâk edilmenizden sonra tekrar yeryüzünde halifeler yaptık* gibi bir ifade kullanılmıyor.

"Allah sizi annelerinizin karından hiç bir şey bilmez vaziyette çıkardı" (Nahl, 78) âyeti de reenkarnasyon aleyhinde kuvvetli bir delildir. Çünkü bu fikri savunanlara göre, insanın yeniden dünyaya gelmesi tekâmül içindir. Tekâmülün olabilmesi için ise, önceki hayattaki birikimin mevcûd olması gerekir. Halbuki bu âyet böyle bir şeyin olmadığını, doğan çocukların hiç bir şey bilmez bir halde dünyaya getirildiğini açık bir şekilde ifade ediyor.

Cennetlikler hakkındaki, **"Orada (cennette) ilk ölümden başka ölüm tatmazlar"** (Duhân, 56) âyetinde ölümün bir kereye mahsûs olarak yaşandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla bir kaç veya bir çok defâ ölümü gerekli kılan reenkarnasyon bu âyetle de reddolunmaktadır.

Vâkıa sûresinin son âyetlerinde de, ölüm anındaki insanların durumu tasvîr olunduktan sonra: **"(Ölen kimse) eğer mukarrebînden ise... Eğer ashab-ı yemînden ise... Ve eğer yalanlayıcı ve dalâlete düşmüşlerden ise..."** (Vâkıa, 88-94) buyrularak, öldükten sonra, insanların gidecekleri yerler sıralanmış⁴²² fakat bunlar içinde tekâmül etmemiş, günahkâr ve kusûrlu kimselerin tekrar dünyaya döneceğinden bahsedilmemiş, bilâkis yalanlayıcı ve dalâlete düşmüş olanların yerinin cehennem olduğu bildirilmiştir: **"Ve eğer yalanlayan ve dalâlete düşenlerden ise, ona kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme giriş vardır"** (Vâkıa, 92-94).

⁴²¹. Bu apaçık ifadelere rağmen bir reenkarnasyoncunun, bu âyeti istediği doğrultuda tevîl etme çabaları için bkz. Akbay, s. 220-221)

⁴²². bkz. Gazalî, Muhammed, s.183.

Şu âyetle de kıyametin kopup insanların amellerine göre gruplara ayrılmalari anlatılıyor: **"Kıyametin koptuğu gün, insanlar birbirlerinden ayrılırlar. İman edip salih ameller işleyenler cennet bahçelerinde sevinç içindedirler. İnkâr edip, âyetlerimizi ve âhirete ulaşmayı yalanlayanlar ise, azaba maruz kalacaklardır"** (Rum, 14-16). Görüldüğü gibi, bu âyetlerde de dünyaya dönüşten bahsedilmiyor.

Şu âyetle de benzer bir tablo çizilmektedir: **"Kim rabbinin huzuruna mücrim olarak gelirse, onun için cehennem vardır.... Kim de mü'min olarak, salih ameller işlemiş vaziyette gelirse, onun için de üstün dereceler vardır: İçinde ebedi kalacakları, alt taraflarından ırmakların aktığı Adn cennetleri! İşte, nefisini tezkiye edenlerin mükâfatı budur!"** (Ta-ha, 74-76). Görüldüğü gibi, insanın ölümden sonraki durumunu anlatan bu âyetle de, cennet ve cehennem dışında başka bir yerden, dünyaya dönüşten bahsedilmiyor.

"Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürülürler" (Ankebut, 57) âyetinde de tüm ölenlerin Allah'a döndürülmesinden bahsediliyor. Dünyaya değil.

"Allah insanları yaptıklarıyla muâbeze etseydi, yeryüzünde canlı bir varlık bırakmazdı. Fakat onları belli bir müddete kadar erteliyor. O müddetleri geldiğinde ise, ne bir ân geri kalabilirler ne de öne geçebilirler" (Nahl, 61) âyeti de bu dünyanın mucâzat mahalli olmadığını, insanların yaptıklarının karşılığını tam olarak, başka bir âlemde göreceklerini ifade ediyor.

Hz. Yahyâ ve Hz. İsa hakkında zikredilen, **"Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği günde ona selam olsun"** (Meryem, 15), **"Doğduğum günde, öleceğim günde ve diriltileceğim günde bana selâm olsun"** (Meryem, 33) âyetleri de, insan için çok önemli olan üç günden bahsediyor, ancak tekrar dünyaya geleceği bir günden hiç bahsetmiyor.

Müşriklerin **"Hayat ancak dünya hayatımızdır. Ölürüz, yaşarsız, bizi zamandan başka bir şey helâk etmez"** (Câsiye, 24) şeklindeki sözleri hakkında da, bazı müfessirler, bu sözleriyle inkârcıların, müşriklerin akidesi olan tenâsühü ifade etmiş olabileceklerini söylemişlerdir⁴²³ ki, Cenab-ı Hakk'ın onların bu görüşünü red makamında zikretmesi de tenâsüh aleyhine bir delil sayılabilir.

⁴²³ bkz. Beydavî, V, 467; Nesefî, IV, 137; Ebu's-Suûd, VIII, 137.

"Sudan, beşeri yaratıp, onu akraba (neseb) ve hısımlık (sıhr) yapan O'dur..." (Furkân, 54) âyetiyle ifade edilen, insanların akrabalık ve hısımlık (evlilik) bağlarıyla birbirlerine bağlanmış olmaları gerçeği de, reenkarnasyonu reddetmektedir. Çünkü, reenkarnasyon teorisine göre, insanın babası yarın onun çocuğu olarak tekrar dünyaya gelmekte veya ölen bir çocuk, başka bir âilede dünyaya gelerek, -erkek olarak dönmüşse- kendi kız kardeşiyle, -kız olarak dönmüşse- kendi erkek kardeşiyle evlenebilmektedir! Böyle bir ortamda akrabalık ve hısımlığın söz konusu edilmesi mümkün değildir.

Ayrıca yahudilerin dünyaya aşırı derecedeki düşkünlüklerini ifade eden, **"Onlardan biri kendisine bin sene ömür verilmesini ister"** (Bakara, 96) âyeti de reenkarnasyon olmadığını bildirmektedir. Aksi halde, bin sene ömür değil de, tekrar tekrar dünyaya gelme isteğinden bahsedilirdi. Âyetin devânı da bu hususta ayrı bir delildir. Çünkü devamında **"Fazla ömür verilmesi onu azaptan uzaklaştırıcı değildir"** buyrulur, reenkarnasyoncuların, dünyaya tekrar dönmek sûretiyle ömürlerinin uzatılmasının insanı terakkî ettireceği iddiâsı yalanlanmaktadır. Çünkü, kimse böyle bir garanti veremez. Yani, fazla ömür tekâmülün garantisi değildir. Eğer böyle olsaydı, Allah bunu kulundan esirgemezdi.

Kur'ân-ı Kerîm'de kıyametin kopacağını, öldükten sonra dirilmenin cismanî olduğunu, cehennem hayatının ebedî olduğunu ve kâfirlerin cezasının affedilmeyeceğini bildiren pek çok âyet vardır. Tüm bu âyetler reenkarnasyonu reddetmekte, bir defaya mahsus olan bu dünya hayatının ölümle son bularak, artık ebedî bir hayatın başlayacağını bildirmektedirler. Meselâ, **"Sonra sizi yerden dirilip kalkmak için bir çağırışımızda birden kabirlerinizden çıkarsınız"** (Rum, 25), **"Bir de bakmışsın ki onlar kabirlerinden çıkıp rablerine doğru koşuyorlar"** (Yâ-sin, 51) gibi âyetlerde dirilişin kıyametin kopmasından sonra, kabirlerden çıkmak suretiyle olacağı, böylece ruhun başka bir bedene intikal etmeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Benzer âyetlere bu konunun girişinde işâret etmiştik. Böylece bu tür âyetler reenkarnasyon olmadığının açık delilleridir. Çünkü, reenkarnasyon teorisi, bu inançlarla ters düşmektedir. Bu yüzden ki, bu teoriyi kabul edenler, cismanî diriliş

kabul etmezler.⁴²⁴ Cehennem'in ebedî olmadığını iddia ederler. Meselâ, bunlardan Denis, ebedî cehennem görüşünün haksız yere Hz. İsa'ya mal edildiğini ve günümüzde artık böyle bir düşünceye yer olmadığını söyler.⁴²⁵ Bu düşünceden dolayı böylelerine Budizm, mensubu olarak göründükleri Hristiyanlık'tan daha sevimli gelmektedir. Çünkü Budizm, eninde sonunda herkese kurtuluş sözü vermekte, ebedî azaptan bahsetmemektedir.⁴²⁶

Kâinatın ezeli ve ebedî olmadığını gösteren kevnî deliller ve âyetler de reenkarnasyon aleyhine bir delildir. Çünkü bu iddia sahipleri iddialarını böyle bir anlayış zeminine oturtmaktadırlar. Onlara göre, bu âlemin başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. Yani kıyamet kopmayacak, bu âlem sonsuza kadar böylece sürüp gidecektir. Bu iddiayı Kur'ân âyetleri yalanladığı gibi, bu günkü ilimler de er veya geç kâinatın içinde bir kıyametin son bularak, bu düzenin bozulacağını ittifakla haber vermektedirler.⁴²⁷ Böylece, tenâsühçülerin kendisine bel bağladığı âlemin ezeli olduğu fikri yıkılmış olmaktadır.

Kâfir olarak ölen kimselerin, Allah'ın rahmetinden uzak olduklarını, onlara rahmet nazarıyla bakılmayacağını, şefaatlerinin kabul edilmeyeceğini bildiren "İnkâr edip de, inkârları üzere ölenlere gelince, işte Allah'ın meleklerin ve tüm insanların lanetleri onların üzerinedir. Onlar ebediyen bu lanet içindedirler. Artık ne azapları hafifletilir ne de onların yüzlerine bakılır" (Bakara, 161-162), "Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir şey ödemez, şefaat de kabul edilmez, fidye de alınmaz ve onlar asla yardım görmezler" (Bakara, 48) gibi âyetler de dünyaya tekrar dönüşün olmayacağını göstermektedir. Çünkü, bu dönüş o insanların geçmiş kusurlarını telafi etmek için bir rahmet ve şans tanımıdır. Bu ise, âyetlerde nefyedilmiştir.

Kur'ân âyetlerinin yanında, hadis-i şeriflerde de, reenkarnasyonun olmadığını gösteren çok sayıda açıklama bulmak mümkündür. Meselâ, bir rivâyete göre,

⁴²⁴. Örnek olarak bkz. Hacıoğlu, s. 11, 26

⁴²⁵. Denis, s. 67, 136.

⁴²⁶. *Tekrar Doğuş*, III, s. 208; kezâ bkz. Geleç, s. 56.

⁴²⁷. Bu konuda bkz. Paul Davies, *Son Üç Dakika*, çev. Sinem Gül, Varlık yay. İstanbul, 1994, s. 30; Steven Weinberg, *İlk Üç Dakika*, Tübitak yay. Ankara, 1996, s. 139; Lincoln Barnett, *Evren ve Einstein*, Varlık yay. İstanbul, 1969, s. 114 vd.

Rasûlullah (s.a.s), babası Uhud savaşında şehid olan Câbir (r.a)'le karşılaşır ve onun düşünceli olduğunu görerek, sebebini sorar, Câbir (r.a) da, babasının şehid edilip, geride çoluk çocuk ve borç bıraktığını söyler. Bunun üzerine Allah Rasulü, *Allah'ın babanı nasıl karşıladığını söyleyeyim mi?* der. Câbir (r.a) *evet!* deyince şöyle devam eder: *Ona, dile benden istediğini vereyim dedi. O da, Bana yeniden hayat ver senin uğrunda bir daha öldürüleyim dedi.* Bunun üzerine Yüce Allah: *İnsanların oraya (dünyaya) tekrar dönmeyeceğine dair daha önce benden bir söz çıkmıştır* der.⁴²⁸

Kabir azabını ve nimetlerini haber veren çok sayıdaki⁴²⁹ hadis-i şerif de reenkarnasyonu reddetmektedir.⁴³⁰ Acaba âhiret âleminin bütün merhale ve safhalarını tafsilâtlı bir şekilde anlatan Peygamberimizin, eğer hakikat olsaydı, reenkarnasyondan da bahsetmemesi mümkün olur muydu? O'nun, böylesine önemli ve itikadî bir meseleye hiç değinmemesi düşünülebilir mi? Hem böyle bir şeyi haber verseydi, bazı insanlar büyük bir müjde, bazıları da ilginç bir haber olarak bunu yayıp rivâyet etmezler miydi? Bütün bunlar reenkarnasyonun İslâm'da yeri olmadığını göstermiyor mu?

Kabir alemiyle ve kabir azabıyla alakalı çok sayıdaki bu rivâyetler reenkarnasyon taraftarlarının işine gelmediği için, ya görmemezlikten gelerek bu rivâyetlere hiç değinmemişler ya da tevil yolunu tutarak, kendi teorilerine uydurma yolunu tutmuşlardır. Hacaloğlu'nun kabir azabını tevilini bunun bir örneğidir. O şöyle diyor: "İslamın Yüce Peygamberi Muhammed bile kabir azabından çekindiğini söylemiştir. Oradaki kabir azabından maksat işte bu *teşevvûş* halidir. Yani madde aleminden madde dışı olan dünyanın materyaline geçiş esnasındaki uyum sağlayamamak meselesi, oradaki karmaşa, yani çok kalabalık, çok girift yollardan geçerek, gene çok kalabalık, çok karmaşık bir gemiye, bir uçağa binmeye çalışan insanın hali gibi nereye oturacağı belli değil, nereden gideceği belli değil..."⁴³¹

⁴²⁸. İbn Mâce, *Mukaddime*, 13; *Cihad*, 16; Tirmizî, *Tefsîru Süre 3*, 18; Benzer rivâyetler için bkz. Ebû Hamid Muhammed el-Gazalî, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kâhire, tsz., IV, 480; Ebû Abdillâh Muhammed el- Menbecî el-Haubelî, *Tesliyetu Ehli'l-Mesâib*, İsk. M. Hasan el-Muhsî, Dâru'r-Raşid, Beyrut, 1988, s. 273.

⁴²⁹. Bu konudaki hadislerin sayıca çokluğuna işaret eden Menbecî, bu hadislerin tevatür derecesine ulaştığını söylemenin isabetsiz olmayacağını belirtmektedir (bkz. a.g.e., s. 283).

⁴³⁰. bkz. Muhammed Saîd Ramazan el-Bûî, *Kührü'l-Yakiniyyâtü'l-Kevniyye*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, s. 315.

⁴³¹. a.g.e., s. 244.

Şu hadis-i şerif de reenkarnasyonun olmadığına delildir: "*İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra onları izleyenler, sonra onları izleyenler...*"⁴³² Çünkü, reenkarnasyonu savunanlara göre, bu iş günahkâr kimseler için geçerlidir. Onlar iyi birer insan oluncaya kadar tekrar tekrar dünyaya dönerler. Kâmil insanların tekrar dünyaya dönmeleri gerekmez. Bu iddiaya bakılırsa, geçmişten günümüze kadar günahkârlar ve kötü kimseler arınmak için tekrar tekrar dünyaya geldikleri için yeryüzü gittikçe temiz insanlarla dolup, kötülerin sayısı da iyice azalmalıdır. Oysa hiç de öyle görünmüyor. Aksine yukardaki hadiste ifade edildiği gibi günümüz dünyası ahlakî bakımdan geçmiş asırlardan daha kötü durumdadır...

Cehennem cin ve insanlarla doldurulacağını bildiren âyet⁴³³ ve hadisler kezâ, cennetliklerin sayısının cehennemliklere nisbetle çok az olduğu bildiren hadisler de⁴³⁴ bu teoriyi yalanlamaktadır. Çünkü, böyle bir şey olsaydı, kıyamet gününde cehennemlik kimse ya hiç olmazdı, ya da çok az sayıda olurdu. Daha doğrusu cehenneme ihtiyaç bile kalmazdı.

Tüm bu âyetler ve diğer deliller gösteriyor ki, Kur'ân-ı Kerim'e göre reenkarnasyon söz konusu değildir. Bu durum tevile kâbil olmayacak bir şekilde açıkça ifade edilmiştir.

II. TENÂSÜH - REENKARNASYON OLMADIĞINI GÖSTEREN AKLÎ, AHLAKÎ, TECRÜBÎ ve BİLİMSEL DELİLLER

A. AKLÎ DELİLLER

Tenâsüh çemberi, başı ve sonu belli olmayan fâsit bir dâire gibidir. Çünkü bu teoriye göre, insanın insan olabilmesi için, önceki hayatında hayvan veya bitki olması; hayvanın hayvan, bitkinin de bitki olabilmesi için ise, önceki hayatında insan olması gerekir. Bu ise aklın kabul etmeyeceği bir teselsüldür.⁴³⁵ Faraza kabul ettiğimizi

⁴³². Buharî, *Şehâdât*, 9; *Fedâilu Ashabi'n-Nebi*, 1; *Rikâk*, 7; *Eymân*, 10, 27; *Tirmizî*, *Fiten*, 45; *Şehâdât*, 4; *Menâkıb*, 56; *İbn Mâce*, *Ahkâm*, 27; Ahmed b. Hanbel, 1, 378, 417, 434, 438, 442, II, 228, 410, 479; IV, 267, 276, 277, 426, 427, 436, 440, V, 350.

⁴³³. bkz. A'râf, 18; Hûd, 119; Secde, 13; Sâd, 85; Kâf, 30.

⁴³⁴. bkz. Buharî, *Rikâk*, 45, 46.

⁴³⁵. Havvâ, s. 787.

düşünelim, bu durumda, akıl ve fikir sahibi olan insan rûhunun, hayvan bedenine intikalden sonra artık akledemez bir varlık, bir bitkiye intikalinden sonra ise, hareket dahi edemeyen bir varlık haline geldiğini söylemiş oluyoruz. Böylece bu rûhun o bedenlerde bulunmasının hiç bir manası kalmıyor...⁴³⁶ Özetle, tenâsüh, ruh-beden münasebetine aykırı düşmektedir.⁴³⁷ Çünkü Allah, her canlının bedenine, ruhuna uygun bir şekilde yaratmıştır. Bir canlının ruhu diğerinde asla rahat edemez. Yırtıcı bir hayvanın ruhunun koyun bedeninde rahat edeceği düşünülebilir mi? Halbuki, rûh ve beden bir bütün gibidir. Tenâsühçüler rûha aşırı önem verip bedeni önemsememişlerdir. Oysa rûh bedenden ayrı düşünülemez. Her rûh kendi bedeniyle bir değer kazanır. Aksi halde, eli ayağı olmayan kötürüm bir kimseden daha kötü bir duruma düşer. Bir canlının rûhunu başka bedende düşünmek de böyledir. Belki bedensiz yaşamaktan daha tahammül edilmez bir durumdur. Adeta bir hapisane hayatıdır. Ayrıca, Allah, sınırsız sayıda rûh yaratmaya ve her canlı için ayrı bir rûh yaratmaya kadirken neden böyle bir şey yapsın ki?

Tenâsüh çemberi ezeli ve ebedi ise, bu takdirde, sadece bedenden bedene intikâl eden ve ard arda kalıp değiştiren rûhların ezeli ve ebediliğini değil, aynı zamanda bu kalıpların maddelerinin de ezeli ve ebedi olduğunu kabul etmek gerekir.⁴³⁸

Bu inanç, hindûların kabul ettikleri kast sistemine de aykırıdır. Çünkü, kast sistemi ırk ve kan bağına dayanırken, tenâsühte, rûh bir tabakadan diğerine, hatta bazan insandan hayvana intikâl eder.⁴³⁹ Kezâ, İslâm'ın esaslarından olan ferdî hesap verme inancına zıttır. Çünkü farklı bedenlerde yaşamış olan bir rûh hangi bedenle dirilecek ve hangisinin hesabını verecektir? Değişik kişilerde değişik kişiliklere sahip olan ruh, acaba hangi kişiliğiyle hesap verecektir? Müslüman olarak mı, kâfir olarak mı?⁴⁴⁰ Keza bu düşünce, gaybî meselelerle alakalı bir şey olup, bu tür meselelerde aklın bir yetkisi yoktur.⁴⁴¹ Dolayısıyla bu iddiada bulunanlar bilmedikleri konularda (*racmen bi'l-gayb*) konuşuyorlar.

⁴³⁶ Havvâ, s. 787.

⁴³⁷ bkz. Koç, a.g.m., s. 102 vd.

⁴³⁸ Havvâ, s. 787.

⁴³⁹ Çelebi, s. 196.

⁴⁴⁰ Kırca, s. 177; Ali Erbaş, "Reenkarnasyon", Yeni Dünya, Şubat, 1995, s. 35; Boydaş, s. 39.

⁴⁴¹ Butî, s. 314 vd.

Ruh reenkarne olsaydı; çocuk ruhu, genç ruhu, yaşlı ruhu diye ayırımlar olmaz, herkesin ruhu olgun olurdu. Reenkarnasyon iddialarına göre, kötüler dünyaya tekrar tekrar dönerek, terakki ve tekemmül ederler. Buna göre, zaman geçtikçe yeryüzünde kötülerin sayısı ya hiç ya da çok az olmalıdır. Halbuki durum hiç de öyle gözüküyor.

Tenâsüh veya reenkarnasyon kuramı, pek çok tutarsızlık, akıl ve mantık dışı saçmalıklarla ve gülünç durumlarla doludur. Buraya kadar anlattıklarımızda yeri geldikçe bu tür tutarsızlıklara değindiklerimize ilâve olarak, burada bir kaç gülünç olay ve tutarsızlıktan bahsedeceğiz. Bunlardan biri geçmişte yaşanmış ve İbn Kayyım'ın naklettiği şu olaydır: Bağdat'ta Ebû Bekr b. el-Fellâs isminde İmâmîyyenin önderi bir kimseyle görüşüyorduk. Anlattığına göre, bir gün Şiilik taraftarı olan daha sonraları da tenâsühü benimseyen birisinin yanına varır. Bakar ki adam önüne kara bir kediye almış, okşuyor iki gözünün arasını ovalıyor. Bu arada şiddetli bir şekilde ağlıyor. Kedinin de kedilerin âdeti üzere gözlerinden yaş akıyor. Ona, *niçin ağlıyorsun?* diye sorunca şu cevabı alır: *Bu kediye her okşamamda ağladığını görmüyormusun? Bu hiç şüphesiz annemdir. Beni gördüğü için hasretinden ağlıyor!!*. Daha sonra, kediye sözlerini anlıyormuşçasına bir şeyler söylemeye başlar. Kedi de yavaş yavaş miyavlar. İbn Fellâs ona şöyle der: *O senin ne dediğini anlıyor mu? Evet*, deyince bu sefer, *peki sen onun miyavlamalarını anlıyormusun?* der. *Hayır* cevabını alınca şöyle der: *Öyleyse, mensûh sensin, o ise bir insan!*⁴⁴²

Guénon, mistik eğilimli bir okültistin, önemsiz görülen fiillerin ürkütücü sonuçlar doğurmasına örnek olarak, şu öyküyü anlatışına tanık olduğunu kaydeder: “Bir ilkokul öğrencisi, mürekkep kalemiyle oynayarak onu kırıp atar. Metalin molekülleri tüm değişimler boyunca bu öğrencinin yaptığı kötülüğün anısını muhafaza ederler. Sonuçta bir kaç yüz yıl sonra bu moleküller bir makinanın aksanı içinde yer alırlar ve bir gün bir kaza olur ve bir işçi bu makina tarafından parçalanarak ölür. Bu işçi söz konusu öğrencidir!” Guénon bu kuram'ın tutarsızlığına dair şu örnekleri verir: “Spiritlere göre, katilin intikamı kurban tarafından bir dahaki hayatta alınacaktır. Bu durumda, bu kez de düşman katil durumuna, katil ise kurban durumuna düşmektedir. Kurban durumuna düşen eski katilin de başka bir hayatta intikamını alması

⁴⁴². İbn Kayyım, *Telbîsu İblîs*, s. 80

gerekecektir.. Ve bu intikam almalar böylece sürüp gidecektir. Bu türden bir örnek de, bir yayayı ezen arabacının öyküsüdür. Bu arabacı ceza olarak, bir sonraki hayatında yaya olacak, ve bu kez arabacı olan yaya tarafından ezilecektir...”⁴⁴³

B. AHLAKÎ DELİLLER

Tenâsüh, Allah tarafından yeryüzündeki varlıkların halifesi olarak, ahsen-i takvîm üzere yaratılmış olan insanı küçültmek, hakîr görmek, hatta diğer hayvanların seviyesine indirmektir.

Tenâsühü kabul etmek, âileyi aralarında hiç bir bağ olmayan, birbirlerini tanımayan ve birbirlerinden bağımsız olan dağınık unsurlardan meydana gelmiş bir bina gibi görmek demektir. Bu durum ise, âile fertleri arasında görülen ve onların âile bağına delâlet eden duygu ve haz yakınlığına aykırıdır.⁴⁴⁴

Akıl, insanın işlediği hatalara karşılık bir cezânın gerekliliğini kabul eder. İslâm, bu konuda en güzel bir yol tutarak, cezânın kısmen bu dünyada, çoğunlukla ise âhirette gerçekleşeceğini söylemiştir. Hint düşüncesi ise, bu konuda delillendirilmesi hatta anlaşılması zor bir yöne gitmiş, rûhun önceki hayatından hiç bir şey hatırlamadığı halde, o hayatta işlenen hataların cezâsını çektiğini söylemiştir.⁴⁴⁵ Öte yandan değişik bedenlerde dolaştığı kabul edilen bedenlerin özdeşliği konusu da belirsizdir. Halbuki tenâsüh öğretisiyle akla yakın bir çözüm bulabilmek için, özdeşliğin kesin olarak ortaya konması ve söz konusu ben'in bunun idrakinde olması lazımdır. Aksi halde, önceki amellerin ceza ya da mükâfat olarak karşılığını gören *ben*, bu tecrübeleri niçin yaşadığının farkında olmayacaktır. Böyle bir durumda ise, her yeniden bedenlenmenin ruhun tekâmülüne yardımcı olduğunu ileri sürmek anlamsızdır. Ayrıca, çeşitli bedenlere intikal eden ruhun niçin bir bedeni bırakıp diğerini seçtiği ve bu seçimin nasıl yapıldığı açıklanamamaktadır...⁴⁴⁶

Gelecekteki hayatlarımız şimdiki hayatımızın bir neticesi ise, bu durum, kötü amellerimizin sonucunun kötü olmasını gerektirir. Bu kötü neticeye ilk hayatımızda

⁴⁴³. a.g.e., s. 206

⁴⁴⁴. Çelebî, s. 197.

⁴⁴⁵. Çelebî, s. 195.

⁴⁴⁶. Yitik, s. 71.

ulaştıysak, o halde bu kötü neticeden iyi amellerin meydana gelmesi nasıl mümkün olabilir?! Ancak kötü amellerin sûduru gerekmez mi?!.⁴⁴⁷

Tenâsüh bir nevi cezâ ise, o halde Hint düşüncesi doğumundan hemen sonra ölen bebek hakkında ne diyecektir?! Çünkü bu çocuğun rûhu henüz dünya nimetlerinden faydalanmış veya bir cezâyâ maruz kalmış değildir. Dolayısıyla bu düşünceye göre, doğması ve başka bir rûhu taşıması boş bir şey olur.⁴⁴⁸

C. TECRÜBÎ VE BİLİMSEL DELİLLER

Reenkarnasyon, ilmî gerçeklere ve genetik ilmine aykırı düşmektedir. Çünkü bu ilim, çocuğun anne-babasının bir parçası ve onların bir devamı olduğunu söylemekte, onlara hem bedenlen hem de rûh ve kabiliyetler açısından benzediğini belirtmektedir. Çocuk, ebeveyninden cild, göz ve saç rengini; boy, sıhhat ve hastalık gibi özelliklerini ve çok kere kabiliyet ve ahlâkını mirâs alır.⁴⁴⁹ Kezâ bir çocuğun kardeşleriyle, gerek fizikî, gerekse ruhî pek çok benzer yönleri vardır. Eğer reenkarnasyon söz konusu olsaydı, bu tür benzerlikler bulunmazdı.

Tenâsüh veya reenkarnasyonu savunanlar, ezeli ve ebedî bir şekilde tekrar doğuşların yaşandığını söylüyor. Halbuki ilim, bu hayatın bir başlangıcı olduğunu ve mutlaka bir gün sonunun geleceğini söylüyor.

Böyle bir şey olsaydı, rûh başka bedende yaşadığını ve yaşadıklarını hatırlardı. Çünkü rûh ile kaim olan hafıza, hatırlama gibi özellikler beden şartlarının değişmesiyle değişmez. Zira, rûh bedene bağlı değildir.⁴⁵⁰ Tenâsüh ve reenkarnasyonu savunanların bu soruya verdikleri cevaplar ise, tatminkâr ve makûl şeyler değildir.⁴⁵¹

Nüfus artışı da reenkarnasyon iddialarını yalanlanmaktadır. Çünkü bu nazariyeye göre, nüfus artışı söz konusu değildir. Ruhlar sabit olup bedenler değişmektedir.

⁴⁴⁷ Havvâ, s. 788.

⁴⁴⁸ Çelebî, s. 197.

⁴⁴⁹ Çelebî, s. 197.

⁴⁵⁰ Razî, *el-Mebâhîsu'l-Meyrikîyye*, II, s. 398.

⁴⁵¹ Reenkarnasyon taraftarlarının cevaplarına örnek olarak bkz. Denis, s. 144 vd.; Papus, s. 73 vd., 90 vd., 115, 144, 167-168, 198 vd.; Geley, s. 39; Hacıoğlu, s. 220.

Kriptomnezi bulguları da reenkarnasyon olmadığını gösteriyor. Şöyle ki, Kriptomnezi, belleğin zihne giren her önemsiz bilgiyi depolama sürecidir. Bunların yüzde doksan dokuzu bilincimizden uzak tutulmaktadır. Aksi takdirde zihinde katlanması imkânsız olan aşırı bir bilgi yükü olurdu... Zihnimizin derinliklerinde, hakkında hiç bir şey bilmediğimiz, sorulduğunda hayır dediğimiz konulardaki bilgilere rastlayabiliriz. Nörolog Dr. Wilder Penfield araştırması sırasında şaşırtıcı bir keşifte bulunmuştur... Penfield, beynin çeşitli kısımlarını elektrikle uyardığında hastaların aniden, bir "anı"ya geri gittiklerini görmüştür. Bu bir konuşma, bir ses, bir koku olabilmektedir. Bildiğimiz kadarıyla, bu anılar hep şimdiki hayata dairdir. Bu kriptomnezi hakkındaki kanıtların bir parçasıdır. Böylece kriptomnezi, reenkarnasyon aleyhine önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Örneğin bir kadın, 1190'da St. Mary's Kilisesinin mahzenlerinde öldürülmüş olan Yahudi Rebecca olduğunu iddia etmiş, bir araştırmacı, bu anıların kriptomnezi sonucu olduğunu kanıtlayan kesin sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca bir romanda, kadının anlattığı bütün karakterler ayrıntılarıyla bulunmuştur.⁴⁵²

D.TENÂSÜH VE REENKARNASYON İNANCININ MENFÎ TEZÂHÜRLERİ

Bu inanç sebebiyle geçmişte ve günümüzde, Hindu ve Budistler, çoğu kez, ölmekten çok tekrar doğmaktan korkar, dünya hayatını, kaçınılmaz olarak, ıstırapla dolu ve temelde arzu edilmeyen bir şey sayarlar.⁴⁵³

Reenkarnasyon görüşü çağımızda pek çok kişinin ruhî dengesinin bozulmasında rol oynamıştır... Bu bağlamda, spirit çevrelerde en çok gözlenen nitelik, özel bir tür megalomanlıktır. Bu kişilerin hemen tümü kendilerinin ünlü kişilerin reenkarnasyonları olduklarını zannediyor. Her nedense, büyük adamların ruhları diğerlerinden çok daha fazla tezâhür etmek istemektedir. Aynı zamanda diğerlerinden çok daha fazla ve pek çok kişide eş zamanlı olarak reenkarne olduklarını da kabul etmek gerekiyor! Sonuçta bu durumun normal megalomaniden bir tek farkı vardır:

⁴⁵². Randles-Hough, s. 295 vd.

⁴⁵³. Ian Stevenson, "Tekrar Doğuş Türünden Vakalarla İlişkin Bazı Sorular", s. 116

Spiritler şimdiki zamanda büyük adam olmak yerine, bu hastalıklı hayallerini geçmiş zamana yöneltmektedir...⁴⁵⁴

Karma inancı, bilhassa popüler Hinduizm'de katı bir determinizm şeklinde yorumlanmış, bu anlayışın bir sonucu olarak, günümüz Hindularının neredeyse tamamı tarafından, insanın elini kolunu bağlayan, onu, içinde bulunduğu şartlar bağlamında hayatını sürdürmeye mecbur eden ve ferde irade hürriyeti bile tanımayan bir inanç olarak anlaşılmaya devam etmektedir.⁴⁵⁵

Reenkarnasyona inananlardan kimilerine göre, şâyet bir kimse babasına karşı kötü davranmışsa, başka bir seferinde dünyaya sağ bacağı sakat olarak gelecektir. Kimilerine göre de, bu tür sakatlıklar önceki hayatlarda geçirilmiş olan kazalarla ilgilidir. Özellikle okültist çevrelerde çok sık görüldüğü üzere, insanlara önceki yaşamında şu veya bu günahı işlemiş olduğu ve dolayısıyla bunun karşılığı olan cezayı şimdi çekmeye hazır olması gerektiği anlatılır. Er ya da geç, çekecek olacağı bu cezadan kurtulmak için, hiç bir çaresinin olmadığı, hatta geciktikçe cezanın daha da ağırlaşacağı telkin edilir. Böyle bir telkinin etkisi altında kalan zavallı, cezaya doğru koşacak, hatta kendisi böyle bir ceza oluşturmaya çalışacaktır. Artık bilinçsizce en saçma şeyleri bile yapmaya hazır durumdadır. Böylelerinden birisi, öğrencisini, bir başka yaşamında işlemiş olduğu bir suçu nedeniyle, sol bacağı sakat olan bir bayanla evlenmesi gerektiğine inandırır. Öğrenci, bu şarta uyan birini bulmak için, çeşitli gazetelere ilanlar verir ve sonunda aradığını bulur. Bizlere çok garip gelebilecek bu tür olaylar hakkında, bunları anlatan Guénon, bu tür olayların çok sayıda olduğunu ve en ufak bir abartıda dahi bulunmadığını, kesinlikle uydurulmuş şeyler olmadığını belirtmektedir. Hatta bu olayların çok trajik olanlarının bulunduğunu da söylemekte ve tek arzusu, ağır bir karmadan kurtulmak için bir kaza sonucu ölmek olan ve bu maksatla yolda önüne çıkan araçlardan hiç sakınmayan bir okültistle tanıştığını belirtmektedir.⁴⁵⁶

Reenkarnasyon inancının sömürgeciler tarafından istismâr edildiğine de şahid olmaktadır. Sayı'nın belirttiğine göre, Hindistan'ı sömüren İngilizler, bu düşünceden

⁴⁵⁴. Guénon, s. 197.

⁴⁵⁵. Yitik, s. 57.

⁴⁵⁶. bkz. a.g.e., s. 205.

yararlanmış olmalıdır. "Zira reenkarnasyon, sömürüyü, zulmü, baskıyı bir yaratılış olayı olarak ortaya koymakta, zalimlere ve baskıcı sulta ve emperyalistlere yaptıklarında haklı olduklarını söyleyerek, halkı direnişten ve emperyalizme karşı mücadeleden vazgeçme hedefine yönlendirmektedir."⁴⁵⁷

Reenkarnasyona inanmak, insanın dünyaya daha çok bağlanmasına ve günahlara dalmasına yol açar. Çünkü böyle biri, *nasıl olsa dünyaya bir kere daha geleceğim. O zaman Allah'ın istediği gibi bir kul olmaya çalışırım. Şimdi keyfime bakma zamanı* diyebilir.⁴⁵⁸ Bu dünyaya bir kere geldiğine inanan kimse ise, bir daha eline geçmeyecek böyle bir fırsatı en güzel şekilde değerlendirmeye ve ömür dakikalarını boş yere harcamamaya çalışır.

⁴⁵⁷. Ali Sayı, "*Reenkarnasyon ve Emperyalizm*", (Kur'an Etnrafında Makaleler içinde), İzmir, 1994, s. 156 vd.

⁴⁵⁸. Nitekim bu gerçeği reenkarnasyonu savunanlar da itiraf etmektedir. Hatta bunlardan birine göre, reenkarnasyona inanmanın getireceği bu olumsuz durumu bertaraf etmek için bu teori Kur'an'da açıkça zikredilmemiş, böylece, böyle bir düşünceye sapmayacak kimselerin iyiden iyiye incelenmesiyle anlaşılması sağlanmıştır(!) (bkz. Akbay, s. 216).

SONUÇ

Reenkarnasyon, çeşitli din ve kültürlerde rastlanan batıl bir inanç olup, günümüzde daha çok ruhçu gruplar tarafından savunulmaktadır. Batılığını bir tarafa bırakıp, bir teori olarak ele alsak dahi, böyle bir şeyi Kur'ân'a dayandırmak kanaatimizce son derece yanlış bir davranıştır. Çünkü ispatı yapılmamış teorilerin bir gün yanlışlığı ispat edilip geçersiz olunca, bu sefer bu teoriye uydurularak yapılan tefsir ve izahlar, zihinlerde şüpheler doğuracak, *acaba Kur'ân âyetlerinde bugünkü ilme aykırı şeyler mi var?* diye, akıllarda sorular oluşmasına neden olacaktır. Geçmişte dünyanın düz olduğu şeklindeki teoriyi, kesin bir ilim telakkî ederek, bu görüşe Kur'ân'dan delil aramak ne gibi sakıncalar doğurmuşsa, günümüzde de reenkarnasyon, evrim gibi bir takım teorileri -üstelik tutarsızlıklarını gösteren yığınla deliller ortadayken- Kur'ân'la barıştırmaya çalışmak o derece sakıncalı bir yöneliştir.

Türkiye'de reenkarnasyonu savunan bazı kimseler, Batı'da aynı fikrin temsilcileri olan kişilerin Tevrat ve İncil'in bazı pasajlarını reenkarnasyon teorisine uygun düşecek bir tarzda yorumlamalarından ilham alıp, Kur'ân'a yönelerek, ellerinden geldiğince, Kur'ân'da bu konuya uygun bir şekilde tevîl edebilecekleri âyetler bulup, kendi görüşleri istikametinde yorumlamaya çalışmışlardır. Bu gayeyle, hiç ilgisi olmayan âyetler garip tevillerle bu teoriyi destekler mahiyette yorumlanmıştır. Geçmişte, tenâsüh için yapılan benzer çabalar da onlar için ayrı bir dayanak noktası olmuştur. Halbuki, Kur'ân reenkarnasyon konusunda susmamış, açık bir şekilde, dünyaya dönüşün olmayacağını bildirmiştir. Bu konuda apaçık âyetler ortada varken, onları görmezlikten gelerek, başka âyetlerden zorlamalı yorumlarla bu teoriye destek aranmasının bilimsel açıdan ne derece yanlış bir yaklaşım olduğu ortadadır.

Eğer faraza, böyle bir şey olsaydı, bu asla gizli tutulmaz, çok açık bir şekilde âyet ve hadislerde anlatılırdı. Çünkü bu konu basit ve önemsiz bir konu değildir. Kur'an-ı Kerim'de alış veriştikten, boçlanmadan tutun selamlaşma, konuşma adabına varıncaya kadar pek çok konu açık seçik âyetlerle ele alınıp açıklanırken, böyle bir konu -faraza gerçek olsaydı- etraflıca ele alınmadan geçilebilir miydi?

Bu çalışma ayrıca göstermektedir ki, bu konuda tecrübî, aklî ve bilimsel delil olarak sunulan şeyler de tutarlı olmayıp, bu konularda ihtisas ve söz sahibi olan pek çok kimse tarafından kabul görmemiş, çeşitli itirazlara maruz kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulgazi, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul, 1982.
- Abdulmu'ti, Fâruk. *Nususun ve Mustalahatun Felsefiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Kesfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, Dâru't-Turâs, Kahire, tsz., II, 189.
- Addison, James Thayer. *La Vie Après La Mort Dans Les Croyans De L' Humanite*, Paris, 1936.
- Akbay, Sönmez. *Bilinmeyene Doğru*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1983.
- Albayrak Halis. *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule yay., İstanbul, 1993.
- Alusî, es-Seyyid Mahmûd. *Râhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985.
- Alusî, Mahmûd Şükri. *Bulûğu'l-Ereb fî Ma'rifeti'l-Arab*, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, Mısır, tsz.
- Arıkdal, Ergün. *Ansiklopedik Metapsişik Terimler Sözlüğü*, RM., İstanbul, 1998.
- Arslan, Arif. *İman Esasları Açısından Reenkarnasyon*, Adese yay., İstanbul, 1997.
- Askeri, Ebu Hilâl. *el-Furûq fi'l-Luğa*, Daru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut, 1980.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991.
- "*Kur'an-ı Kerîm'e Göre Evrim Teorisi*", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XX, Ankara, 1975.
- Aydın, Ali Aslan. *el-Ba'su ve'l-Hulûd*, İstanbul, 1998.
- Aydın, Mehmet. "*Şeytana Tapma, Yezidîler'in İnanç Esasları*", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1978.
- Bağçeci, "*Tenâsüh*", İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Bağdadî, Abdulkadir b. Tâhir. *el-Fark beyne'l-Fırak*, thk. ve tlk. M. Abdulhamid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- Ba'lebekkî, Munîr. *el-Mevrid-90*, 24. bsk., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.
- Bâfi, Vahid Abdusselam. *Vikâyetu'l-İnsan mine'l-Cinni ve's-Şeytan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1409.

- Baloğlu, Adnan Bülent. "*Reenkarnasyoncunun İnanç Dünyası ve Bir Değerlendirme*", Türkiye Günlüğü, sayı, 42, Eylül-Ekim, 1996.
- Barnabas İncili*, çev. Mehmet Yıldız, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, tsz.,
- Barnett, Lincoln. *Evren ve Einstein*, Varlık yay. İstanbul, 1969.
- Bedevî, Ahmed Zeki. *Mu'cemu Mustalahatu Ulûmi'l-İctimaiyye* (A Dictionary Of The Social Sciens), Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1986.
- Beydavî, el-Kâdî Ebu Saîd Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz. (*Mecmuatun mine't-Tefûsîr* içinde).
- Boydaş, Vahdî. "*Rûh Göçü (Reenkarnasyon)*", Diyanet İlmî Dergi, c. 31, sayı, 2, Ankara, 1995.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *es-Sahih*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul, tsz.
- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan. *Kübrâ'l-Yakiniyyâtî'l-Kevniyye*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk.
- Câvî, Muhammed Nurî. *et-Tefsîru'l-Munîr li-Meâlimi't-Tenzîl*, Mısır, 1955.
- Cebeci, Lütfullah. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Melek Cîn Şeytan*, Şûle yay. İstanbul, 1998.
- Cevherî, Tantavî. *el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, İntişaratu Afitâb, Tahran, 1350.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara, 1996.
- Cezerî, İbnu'l-Esîr. *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Tâhir Ahmed, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*, Daru't-Tıbaatî'l-Amire, İstanbul, 1311.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1957.
- Çaycı, Sadi. *Ruhçuluğa Göre Kur'ân Öğretisi*, RM., İstanbul, 1995.
- Çelebî, Ahmed. *Edyânu Hindi'l-Kübrâ*, Mektebetu'n-Nahda, Kahire, 1976.
- el-Yehudiyye*, Mektebetu'n-Nahda, Kahire, 1978.
- Çetin, Mustafa. "*Kur'ân Işığında Reenkarnasyon (Tenâsüh)*", Diyanet İlmî Dergi, c. 31, sayı, 4, Ankara, 1995.

- Çubukçu, İbrahim Agah. "*Nuseyriler*", Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1971.
- Dârimî, Ebu Muhammed. *es-Sünen*, Beyrut, tsz.
- Davies, Paul. *Son Üç Dakika*, çev. Sinem Gül, Varlık yay. İstanbul, 1994.
- Dehhudâ, Ali Ekber. *Lugatname-i Dehhudâ*, Tahran, 1343.
- Denis, Léon. *Ebedî Olan Ruhtur* (Après La Mort Exposé de La Doctrine des Esprits), RM., İstanbul, 1994.
- Dibacî, Muhammed. "*es-Sâbietu men hum ve mâ hiye Cüzâruhum*", el-Arabî, sayı: 398.
- Draz, M.A. *Kur'ân Ahlakı*, çev., Emrullah Yüksel, Ünver Günay, İz yay., İstanbul, 1993.
- Duman, M. Zeki. *Kur'ân-ı Kerîm ve Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı ve Tüp Bebek Hadisesi*, Nil yay. İzmir, 1991.
- Ebşîhî, Şihâbuddin Muhammed. *el-Mustatraf fî Külli Fennin Mustazraf*, Daru'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut.
- Ebu Atailah, Ferecullah Abdulbari. *el-Yevmu'l-Ahir beyne'l-Yehûdiyyeti ve'l-Mesihîyyeti ve'l-İslâm*, Dâru'l-Vefâ, el-Mansuriyye, 1992.
- Ebû Davûd, Süleyman es-Sicistanî, *es-Sünen*, Beyrut, 1998.
- Ebu Zehra, Muhammed. *ed-Diyanâtü'l-Kadîme*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kuveyt, tsz.
- Emin, Ahmed. *et-Tekâmül fî'l-İslâm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1984.
- Endelusî, Ebu Hayyan Muhammed b. Yûsuf. *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît*, Daru'l-Fikr, 1983.
- Erbaş, Ali. "*Reenkarnasyon*", Yeni Dünya, Şubat, 1995.
- Erdoğan, Naim. *Ölümden Sonra Dirilmek ve Reenkarnasyon*, İstanbul, tsz.
- Fâvî, Abdulfettah. *Akîdetü'l-Meâd beyne'd-Dîn ve'l-Felasife*, Mektebetu Dâri'l-Urûbe, Kuveyt, tsz.
- Feyruzabadî. *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Gazalî, Ebû Hamid Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kâhire, tsz.
- Gazalî, Muhammed. *el-Mahaviru'l-Hamse li'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Kahire, 1989.
- Geley, Gustave. *Tekâmülcü Ruhçuluk*, çev. Ergün Arıkdal, RM., İstanbul, 1985.

- Guénon, René. *Ruhçu Yanılgı* (L'Erreur Spirite), çev. L. Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Güllüce, Veysel. *Kur'ân-ı Kerim'de Âhiret İnançının Temelleri*, Ekev. Yay., Erzurum, 2001.
- Hacaloğlu, Haluk. *Hayat, Ölüm ve Ötesi*, RM., İstanbul, 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- Hâşimî, Abdulmun'im. *es-Sihr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1990.
- Havvâ, Said. *el-İslâm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1981.
- Hesse, Hermann. *Siddharta*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.
- Hulusî, Ahmed. *Din-Bilim Işığında Ruh İnsan Cin* (Spirtizmin içyüzü), Yüksel Matbaası, tsz.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*, Daru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali, el-Endelûsî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihel*, Daru Sadır, Beyrut, 1317.
- İbn Kayyımî'l-Cevziyye, *Telbîsu İblîs*, thk. ve tdk. S. el-Cümeylî, 4. bsk., Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990.
- et-Tıbbu'n-Nebevî*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1982.
- İbn Kesîr, İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh el-Kazvinî, *es-Sünen*, Beyrut, tsz.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1968.
- İbn Sinâ, Ebu Ali. *el-Adhaviyyetu fi'l-Meâd*, thk. Hasen Asî, el-Müessesetu'l-Câmiyye, Beyrut, 1987.
- İbn Şahzeddin, Velizar. *el-Cinn fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996.
- İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Mektebetu'l-Meârif, Ribât, tsz.
- İbnu'l-Hanbelî, Ebu Bekr Muhammed. *İlâcu Umuri's-Sihriyye*, Daru Ammar, Ammân, 1989.
- İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi'l-İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- Nevâsihu'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.

- İkbal, Muhammed. *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Bir yay., İstanbul, 1984.
- İlke Hakikat ve Vazife Adamı Ergün Arıkdal*, (Bilyay Vakfı tarafından hazırlanmış kitapçık)
- İncil*, Yeni Yaşam yay., İstanbul, 2001.
- İmâdî, Ebu's-Suûd Muhammed. *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ Kur'ânî'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Janet, Paul -Gabriel Séailles, *Metâlib ve Mezâhib* (Histoire de La Philosophie), çev. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978.
- Karakaş, Vehbi. *Ölüm Diriliş ve Reenkarnasyon*, Cihan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kaufmann, Francine - Josy Eisenberg, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik*, (Mehmet Aydın, *Din Fenomeni*, Konya, 1995 içinde).
- Keklik, Nihat. *Muhyiddin İbnu'l-Arabî el-Futuhât el-Mekkiyye*, Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1990.
- Kılıç, Sadık. *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerîm*, Nil yay., İzmir, 1993.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve İnsan*, Marifet yay., İstanbul, 1996.
- Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes şirketi, İstanbul, 1997.
- Koç, Turan. "Molla Sadra'ya Göre Ölüm Sonrası Hayat Açısından Ruh-Beden İlişkisi", *İslâmiyât*, c. III, sayı, 1
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Livraga, Jorge Angel. *Elemental Doğa Ruhları*, İstanbul, 1989.
- Lory, Pierre. *Kâşânî'ye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri*, çev. Sadık Kılıç, İnsan yay., İstanbul, 2001.
- Mann, T. *Reinkarnasyon (Yeniden Doğuş)*, çev. Gökhan Sezgi, HYB yay., Ankara, 1998.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüketu ve'l-Uyûn*, Beyrût, 1992.
- Menbecî, Ebû Abdillâh Muhammed, el-Hanbelî. *Tesliyetu Ehli'l-Mesâib*, 11k. M. Hasan el-Muhsî, Dâru'r-Raşîd, Beyrut, 1988.
- Merağî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1974.

- Meriç, Cemil. *Hind Edebiyatı*, Dönem Yayınları, İstanbul, tsz.
- Mevlânâ, Celaleddin-i Rumî. *Mesnevi*, çev. ve şerh: Tahiru'l-Mevlevî, Şamil yay. İstanbul, tsz.
- Mirdoğan, Yusuf. *Ölüm Son Değildir*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1974, s.
- Moody, Raymond A. *Ölümden Sonra Hayat*, İnkılap ve Aka, çev. Gönül Suveren, İstanbul, 1983.
- Müyesser, M. Seyyid Ahmed. *er-Rûh fî Dirasâtî'l-Mütekellimîn ve'l-Felâsife*, 2. bsk. Kâhire, 1988.
- Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali. *es-Sırau beyne'l-İman ve'l-Muddiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1981.
- Nesefî, Aziz b. Muhammed. *Risâle der Beyanî Ehli't-Tenâsüh*, yazma (Beyazıt Devlet Kütüphanesinde).
- Nesefî, Azizuddin. *Tasavvufta İnsan Meselesi*, çev. Mehmet Kanar, Dergâh yay. İstanbul, 1990.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârîku't-Tenzîl ve Hakâîku't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, tsz.
- Onbulak, Sinan. *Ruhî Olaylar ve Ölümden Sonrası*, Dilek yay, İstanbul, 1975.
- Orşelimî, İsrâîl b. Şamuîl. *er-Risâletu's-Seb'iyye bi-İbtâli'd-Diyaneti'l-Yehûdiyye*, tlk. Abdulvehhâb Tuveyle, Daru'l-Kalam, Dimeşk, 1989.
- Öz, Mustafa. *"İsmailiyye Mezhebi"*, (Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumunu içinde) İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'ân'daki İslâm*, 6. bsk., Yeni Boyut, İstanbul, 1994.
- Papus, Gérard Encausse. *Reenkarnasyon Fiziksel Astral ve Ruhsal Eyrim* (La Réincarnation), RM., İstanbul, 1999.
- Rağîb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz.
- Tafsîlu'n-Neş'eteyn ve Tahsilu's-Saadeteyn*, Daru'n-Nefais, Beyrut, 1988.
- Randles, Jenny-Peter Hough, *Öteki Dünya* (The Afterlife) çev. Mehmet Harmancı, Say yay., İstanbul, 1995.
- Razî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Ruhselman. Bedri. *Ruh ve Kâinât*, RM., İstanbul, 1977.

Sabunî, Muhammed Ali. *et-Tihyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 3. bsk., Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1408.

-*Safvetu't-Tefâsîr*, Mektebetu Cidde, Cidde, tsz

Samdup, Kazi Dawa. *Tibet'in Ölüler Kitabı* (Bardo Thidol) çev. Suat Tahsuğ, RM., İstanbul, 1976.

Saraç, Tahsin. *Büyük Fransızca Türkçe Sözlük*, Adam yay., İstanbul, 1985.

Sayı, Ali. *"Reenkarnasyon ve Emperyalizm"*, (Kur'ân Etnrafında Makaleler içinde), İzmir, 1994.

Scognamillo, Giovanni-Arif Arslan, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Ruhçuluk ve Reenkarnasyon*, Karizma, yay. İstanbul, 1999.

Seâlibî, Abdulaziz. *Muhadarat fî Târîhi'l-Edyân ve'l-Mezâhib*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1985.

Shankara. *Tefrik Etme Hazinesi* (Viveka Chudamini), çev. M. Ali Işım, Dergah yay, İstanbul, 1976.

Sifil, Ebubekir. *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi*, Kayihan yay. İstanbul, 1997.

Songar, Ayhan. *Psikiyatri Psikobiyojoloji ve Ruh Hastalıkları*, Serhat yay. İstanbul, 1980.

Stevenson- Satwant Pasricha, *"Ksenoglosinin de Bulunduğu Reenkarnasyon Tipinde Olağan Dışı Bir Vaka Hakkında Ön Rapor"*.

Stevenson, Ian. *"Çocuklarda Rastlanan Fobiler"*.

-*"Doğum İzleri ve Doğum Kusurları"*.

-*"Geçmiş Yaşamlarını Hatırladıklarını İddia Eden Amerikalı Çocuklar"*.

-*"Reenkarnasyon: Alan Araştırmaları ve Teorik Konular"*.

-*"Tekrar Doğuş Türünden Vakalara ilişkin Bazı Sorular"*.

-*"Yeni Bir Responsif Ksenoglosi Vakası Başlangıç Raporu: Gretchen Vakası"* (Bu yedi makale *Tekrar Doğuş*, II içindedir).

Suyutî, Celâluddîn Abdurrahman. *el-İklîl*, thk. Seyfüddin Abdulkadir, 2. bsk., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

Şehrîstanî, Muhammed b. Abdülkerim. *el-Mîlet ve'n-Nihel*, tşk. A. Fehmi Muhammed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Şemseddin, M. *Felsefe-i Ulû*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1341.

- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *Fethu'l-Kadîr*, Mısır, 1964.
- Şiblî, Ömer b. Abdillâh. *Akamu'l-Murcan fî Ğaraibi ve Acaibi'l-Cann*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1990.
- Şimşek, M. Said. *Günümüz Tefsîr Problemleri*, Esra yay., Konya, 1995.
- Tabatabaî, Seyyid Muhammed. *el-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Matbuatu İsmailiyyân, 1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Tarıman, Necati. "Reenkarnasyoncu Ne Ola ki?", Türkiye Günlüğü, sayı, 45, Mart-Nisan, 1997.
- Tekrar Doğuş** (Bilyay Vakfı tarafından hazırlanmış 3 ciltlik kitap).
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed, *es-Sünen*, Çağrı yay., İstanbul, 1981.
- Toftbek, E. "Kısa Dürzi İlmihali", çev. E. Ruhi Fıglalı, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Ankara, 1981.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*, İstanbul, 1981.
- Tuffâhe, A. Zeki. *en-Nefsu'l-Beyriyye ve Nazariyyetu't-Tenâsüh*, Beyrut, 1987.
- Turan, Ahmet "Yezidî İnanc ve İbadetleri", 19 Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Samsun, 1986.
- Yezidiler*, Eser Matbaası, Samsun, 1994.
- Tümer, Günay - Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*, Ocak yay., Ankara, 1988.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. *el-Vecîz fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîz* (et-Tefsîru'l-Munîr'in hâmişinde).
- Valmiki, *Ramayana*. Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Varenne, Jean. "Budizm", (Mehmet Aydın, *Din Fenomeni* içinde).
- "Hinduizm"*, (Mehmet Aydın, *Din Fenomeni* içinde).
- Vaux, Carra de. "Tenâsüh", İ. A., Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Vazife Adanı Dr. Bedri Ruhselman**, (Bilyay Vakfı tarafından hazırlanmış kitapçık).
- Venn, Jonathan. "İpnoz ve Reenkarnasyon Hipotezi: Eleştirisel Bir Gözden Geçirme ve Yoğun Olay Araştırması" (Tekrar Doğuş, II içinde).
- Weinberg, Steven. *İlk Üç Dakika*, Tübitak yay. Ankara, 1996.

- Yargıç, İlhan. "*Reenkarnasyon Safsatası ve Hipnozun Gerçeği*" (yayınlanmamış makale).
- Yitik, Ali İhsan. *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenâsüh İnancıyla İlişkisi*, RM., İstanbul, 1996.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz..